

**„IZ POŠTOVANJA PREMA
ŽRTVAMA...“**

TITOVA JUGOSLAVIJA I HOLOKAUST

Anna Maria Grünfelder

Zagreb 2016

„IZ POŠTOVANJA PREMA ŽRTVAMA...“ TITOVA JUGOSLAVIJA I HOLOKAUST

Rezime

„U čast žrtvama nacističkih i fašističkih režima“, autor akcizira i ekstrapolira, na osnovu diplomatskih i pravnih dokumenata (iz Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu i Rijeci, kao i iz Arhiva Republike Slovenije) angažovanje jugoslovenskih komunista da unište nasleđe nacista, kao i italijanskih fašista i njihovih satelitskih režima u Jugoslaviji. Biće to oštri diskontinuitet sa „Ancien Regime i njihovim zakonima nemoralna i nehumanosti“. Međutim, odmah posle jeseni 1945. godine, jugoslovensko društvo, umorno od ratnih zločina, „krvi i suza“, suočilo se sa vizijama novog, sistematskog i sistemski, uništenja čovečnosti i morala. Dok su glavni akteri i protagonisti stravičnih ratnih zločina, počinjenih širom Evrope, uspeali da pobegnu i izađu sa bilo kakvom kaznom i odgovornošću, njihove žrtve su morale da snose posledice. Tipično za komunizam je bilo uništenje njihovog prava da povrate ne samo goli život, već i minimum materijalnog izdržavanja: gonjeni za vreme nacističke okupacije zbog rase, u novoj Jugoslaviji bili su – odlikovani i počašćeni kao partizani, priznavani kao žrtve – i diskriminisani kao „kapitalisti“ i „klasni neprijatelji“. U stvari, našli su ih na istoj stepenici odgovornosti za sve zločine poput grupa koje su zajednički optužene za kolaboraciju, izdaju, zaveru i ratne zločine: jugoslovenska nemačka manjina. Dok su se predratne demokratske zemlje obavezale u borbu za kažnjavanje planera i izvršilaca nacističkih ratnih zločina, jugoslovenski komunisti, opijeni pobedom i osvetom, same žrtve su bile prinuđene da vode neverovatne i mukotrpne bitke sa pravnim režimom koji je odbijao da prizna njihove tragedije – osim ako vlasti nisu bile potpuno obaveštene i imale svaku priliku da saznaju o jedinstvenoj životnoj sudbini. Ove bitke za njihovo zakonsko nasleđe morale su se nastaviti i posle jeseni 1990. godine, u formalno demokratskim državama: Jedno od svedočenja je gorko zaključilo: Čini se da su zakoni stvoreni kako da se izbegne restitucija, više nego da se dokaže satisfakcija preživelim žrtvama. Dakle, mora se konstatovati da je Holokaust do danas negiran - u Sloveniji i u Hrvatskoj.

Keyword: Holokaust, preživjeli, komunisti, obračun, neprijatelji

1. Pitanja-vodilje i stanje istraženosti

„Oslobođenje“, „službeni“ (komunistički) naziv za uspostavu komunističke vladavine u Jugoslaviji, trebalo je, prema viziji Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) donijeti početak nacionalne i socijalne revolucije: za to je valjalo ukloniti materijalnu i nematerijalnu ostavštinu nacističkih i fašističkih okupatora i njihovih pomagača - mržnju među narodima i narodnostima Jugoslavije, ali i klasnu mržnju zbog klasnih i socijalnih razlika, te utvrđivati uzročnike, pokretače rata i ratnih zločinaca, te privesti ih pravednoj kazni. Sudsko gonjenje počinitelja zločina, koje je zacijelo udovoljavalo očekivanjima žrtava zločina, te vratilo vjeru u vladavinu prava, bilo je samo jedan oblik kažnjavanja „gospodara rata“: „Socijalna revolucija“ jednima osigurala egzistenciju, a drugima - i to žrtvama Holokausta - novu nepravdu: Pokazat ću to na primjerima preživjelih Židova, kojima je zaplijena imovine od strane ustaškog režima i okupacijskih vlasti „zacementirana“ komunističkim zakonima, ali isto tako i od onih koju su te zakone tumačili: pohlepni, nepošteni ustaški „povjerenici za židovsku imovinu: Tako je pitanje povrata (preciznije: nepovrata) nepravdedno oduzete imovine ne samo mjera uklanjanje klasnih i socijalnih razlika, nego i instrument komunističkog obračuna s prošlošću.

Pitanje obračuna komunističkog režima s ratnim profiterima, obradio austrijski povjesničar Michael Portmann, te je prikazao političk suđenja protagonistima ustaškog režima, protivnicima komunizma i ratnim zločincima.¹: Portmann je kao značajku političkih procesa u Titovoj Jugoslaviji istaknuo kolektivno kažnjavanje određenih skupina: narodnosti čiji su „matični narodi“ sudjelovali u okupaciji i razbijanju Jugoslavije, zatim „pomagače okupatora“, s time da su suci pojam „pomagač“ ili „kolaboratere, s time da su istražni organi i sudovi pojam „kolaborater“² tumačili u najširem smislu i nedosljedno samovoljno. Hrvatska povjesničarka Martina Grahek Ravančić³ obradila je „komunistički obračun s prošlošću bez osvrta na

¹ Michael PORTMANN, *Kommunistische Abrechnung mit Kriegsverbrechern, Kollaborateuren, „Volksfeinden“ und „Verrätern“ in Jugoslawien während des Zweiten Weltkriegs und unmittelbar danach (1943-1950)*. Wien 2002 (diplomska radna); 2.izdanje München 2007.

² Po Henryju ROUSSO-u je riječ „kolaboracionist“ francuskog porijekla, stvorena za prestavnike Vichyjeve vlade: Maršal Petain je pristao na „ograničenu“ suradnju s njemačkom okupacijom, u uvjerenju da će Nijemci priznavati njegovu spremnost i omogućavati njegovoj vladi L'Épuration. *Politische Säuberung in Frankreich*. U: K.-D. HENKEL, H.WOLLER; *Politische Säuberung in Europa, 192-240*.

³ Martina GRAHEK RAVANČIĆ, „Narod će im suditi!“ Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača za Zagreb 1944-1947. Zagreb. 2013 Mađari kao neprijatelj. rad Zemaljske komisije za

problematičnost pojmova uobičajnih u sudskoj praksi, poput „kolaboracije“, „suradnje s neprijateljima“ i „ratnog zločina“. Hrvatski povjesničari nisu se do sada dotaknuli pitanja, nije li komunistički „obračun“ s natruhom ustaštva, nacizma i fašizma, koji je obuhvaćao zaplijenu imovine ratnih profitera i kapitalista, stvorio novu nepravdu: Pitanje, kako su preživjele žrtve Holokausta mogle planirati svoj život u komunističkoj državi, koja nacionalizira, konfiscira, sekvestrira - tri pojma s jednom te istom posljedicom - oduzimanjem imovine, hrvatski povjesničari nisu postavili: O tome, kako su žrtve nove/stare politike zaplijene privatne imovine gledale na to, kako su doživjele ovu stvarnost, ima svjedočanstava onih, koje je ta politika pogodila: Jasminka Domaš ih je prikupila u svojoj knjizi „Glasovi sjećanja, život. Prilog istraživanju povijesti židovskih obitelji.“⁴ Iz njezine knjige postaje vidljivo, u kojoj je mjeri zagrebačka, hrvatska privreda, ali i gospodarstvo cjelokupnog jugoslavenskog prostora bila isprepletena s useljavanjem židovskih poduzetnika iz svih predjela bivše Austrougarske monarhije, i koliko je plodova poduzetničkog duha država ubrala, a da obesvlašćenim prijašnjim vlasnicima nije omogućila barem dostojanstven život u novim, skućenim prilikama.

Jesu li preživjeli Holokausta dobili ikakvu satisfakciju - bilo pravednim suđenjima i kažnjavanjima zločinaca? Ili komunističkim zakonodavstvom? Zato sam se usredotočila na pitanje, u kojim je suđenjima režim sudio suodgovornima za ustašku provedbu projekta „Krajnjeg rješavanja židovskog pitanja“. Proučavajući sudske postupke i presude, što ih sadrži fond u Hrvatskom Državnom arhivu u Zagrebu, „Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača“ (fond br. 306, sin. ZRKZ), utvrdila sam da je Zemaljska komisija u Hrvatskoj Holokaust prepoznala kao zločin sui generis, premda nije istaknut kao takav, nego obuhvaćen pojmom „ratni zločin“ (smatram da pojam nije primjeren stvarnosti Holokausta, jer nije bio ni u kakvoj stvarnoj vezi s ratnim operacijama niti s uzrocima rata, premda su provoditelji ratne operacije uzimali kao motiv za ubijanje).

Utvrdila sam da je ne samo Zapad (Njemačka i Austrija) „denacifikiranje“ proveo „šlampavo“: I Jugoslavija je nacističke zločince podjednako kažnjavala kao i „koristila“, odgađala izvršenja kazni iz političkih razloga, cjenkala se sa osuđenima za „suradnju“ (obavještajnu djelatnost), a neke stvarne zločince dala „ukloniti“ ne sudskim mjerama, nego fizičkim likvidiranjem. I

utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača; primjer: kotar Bjelovar ČSP, br. 1., 37.-52. Zagreb, 2012. Ovdje 39-41.

⁴ Jasminka DOMAŠ; Glasovi, sjećanja život. Prilog istraživanju povijesti židovskih obitelji. Zagreb 2015: V. napose prilog „Ljubomir MAYER; Tragom jedne skoro izgubljene priče. u: Jasminka DOMAŠ; Glasovi, ...215-250.

Jugoslavija je odustala iz političkih razloga od sudskog gonjenja ustaša i nacista - nimalo drugačije nego (po tome neslavna)Austrija, te Njemačka. I u jednom i u drugoj zemlji sudovi su prestali goniti naciste, jer su političke stranke prepoznale njihov politički potencijal i podobno glasačko tijelo⁵.

Hrvatskoj historiografiji nedostaje prikaz međunarodnih inicijativa za kažnjavanje nacističkih zločina i uloga Jugoslavije u tim planovima.⁶ Saveznici su od 1941. godine osmislili obračun s ratnim zločincima, čim su se širile glasine o brutalnostima Nijemaca u Poljskoj⁷ i u Sovjetskom savezu, te okupili emigrantske vlade okupiranih zemalja u cilju zajedničke akcije kažnjavanja nacističkih zločinaca odmah nakon prestanka rata. U prvom djelu predstavim akcije tadašnje međunarodne zajednice i analiziram doprinos Jugoslavije: Jugoslaviju je tada još predstavljala Emigrantska vlada sa sjedištem u Londonu. Ona je širila informacije o ratu u Jugoslaviji; vlada Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ) uspostavljena 7.ožujka 1945.godine, zahvaljujući priznanju od strane Velike Britanije, „preuzela“ je ulogu i mandat emigrantske vlade i kao članica antihitlerovske koalicije (skup zemalja žrtava hitlerove agresije, a u kojima je djelovao autohtoni pokret otpora).

Međutim, taj se automatizam “krši”s odlukom AVNOJ-a donesenom na II. zasjedanju 29./30.11.1943.godine), kad je AVNOJ cjelokupni pravni sustav bivše Jugoslavije proglasio ništavim. Kako je vlada DFJ AVNOJ-sko derogiranje ovlasti emigrantske vlade „pomirila“ s preuzetim obavezama, koje je obaveze stvarno preuzela, to nisam mogla zaključiti iz literature

⁵ Njemački državni tužitelj Fritz Bauer (r. 1903.g. u Stuttgartu - umro 1968. u Frankfurtu), samo zatočenik nacističkog konclogora Heuberg kao Židov, morao napustiti sudstvo 1933.godine. Nakon otpusta iz logora pobjegao je u Dansku, a 1943., zbog deportacije danskih Židova, u Švedsku. 1945.godine uz pomoć kancelara Adenauer vratio se u Njemačku. On je inzistirao na ponovnu pokretanju suđenja za zločine u Auschwitz. On je israelskom Mossadu dao- mimo službenih ovlasti - presudnu informaciju o boravku Adolfa Eichmanna, jer se bojao da će Njemačka blokirati sve mjere koje bi mogle donijeti pronalaženju ovog zločinca. Godine 1963/1964.održavao se u Frankfurtu veliko suđenje nekolicini stražara i zapovjednika iz Aušvica, a Bauer je pretrpio mnoge napade putem njemačkih medija. Unatoč tome pripremao je novo suđenje - protiv „ubojstava za piscima stolovima“, koji su izradili „eutanazijski program“. Umro tijekom priprema, tako da se ovo suđenje nikad održalo: <http://www.auschwitz-prozess-frankfurt.de/index.php?id=23> . Vidi i Annette WEINKE; „Allierter Angriff auf die nationale Souveranität“? Die Strafverfolgung von Kriegs- und NS-Verbrechen in der Bundesrepublik, der DDR und Oesterreich 37-53. In: Norbert FREI „So nehme die Gerechtigkeit ihren Lauf“? Transnationale Vergangenheitspolitik. Göttingen 2006, 37-53, ovdje 44.

⁶ Nesistematski prikaz nalazi se kod Martine GRAHEK RAVANČIĆ; Mađari kao neprijatelj. rad Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača; primjer: kotar Bjelovar ČSP, br. 1., 37.-52. Zagreb, 2012.Ovdje 39-41.

⁷ Poljska je bila “probni poligon za okupacijsku vlast u Jugoslaviji” Włodzimierz BORODZIEJ, „Hitleristische Verbrechen“. Die Ahndung deutscher Kiregs-und Besatzungsverbrechen in Polen. U: N. FREI; Transnationale Vergangenheitspolitik. 399- 428 Ovdje.399.

hrvatskih historiografa⁸, nije tematiziran ni u prikazu povijesti moderne Jugoslavije Marie-Janine Calic⁹, a građa u Hrvatskome Državnom arhivu, na čije se fondove oslanjam ja, sadrži samo one dokumente međunarodnog značaja, koji se tiče politike Narodne (Socijalističke) Republike Hrvatske.

AVNOJ je također donio odluku o kažnjavanju „ratnih zločinaca“, i stvorio potrebne instrumente: policiju, Komisiju za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, te sudstvo. U fokusu mojeg istraživanja bio je rad Komisije za utvrđivanje zločina - jer sam se pitala, jesu li jugoslavenski pravници bili upoznati s projektom istrebljenja Židova, i jesu li činjenice o ustaškim koncentracijskim logorima znali primjereno vrijednovati. Uvjerila sam se da je Zemaljska komisija je znala za progon Židova, Srba i Roma: O tome postoji poseban elaborat autora dr. Pavla Vinskog¹⁰ U suđenjima su židovske žrtve (Romskih svjedoka nisma uspjeta pronaci) dobile lice i profil. No, znanje i iskustva povratnika iz koncentracijskih logora i preživjelih iz logora smrti, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača nije koristio za posebno suđenje, poput njemačkih „Auschwitz-Prozesse“. U Hrvatskoj nema pravosudnog pandana. Vlasti su popisivale povratnike iz logora nisu se zanimale za njihove sudbine; popis u fondu „Zemaljska komisija za repatrijaciju“ u rubrici „dolazi iz/vraća se iz“ napomenu „logor u Njemačkoj“ ili „logor u inozemstvu“.¹¹ U toliko je važnija zbirka sjećanja izdanih od Jasminke Domaš. Za slovenske Židove-žrtve Holokausta svjedočanstva su skupila Irena Šumi i Hannah Starman¹², te Meliha Fajić.¹³

Zaključno ustvrđujem da Komunistička Jugoslavija problem prevladavanja prošlosti nije prepoznala kao moralnu obavezu, jer je namjeravala radikalno raskrstiti s prošlošću (kao da povijest počinje s „oslobođenjem“, u nultoj sati. Međutim, demokratske države Zapada odlučile

⁸ Ljubomir BOBAN; BOBAN Ljubomir, Hrvatska u diplomatskim izvještajima izbjegličke vlade 1941-1943. Zagreb 1988. osobito 239, 277, 282.

⁹ Marie-Janine CALIC; Geschichte Jugoslawiens im 20. Jahrhundert. München 2010.

¹⁰ HDA HDA, ZKRZ, Mikrofilm Z-2943. Glavni urudžbeni zapisnik (GUZ) br. GUZ 2235/15-45

¹¹ HR HDA. Zemaljska komisija za repatrijaciju (sin. HR HDA, ZKRH, fond br 1514).

¹² Irena ŠUMI - Hannah STARMAN; Slovenski Judje. Zgodovina in Holokavst. Maribor 2012. Iste: Slovencski Judje. Zgodovina in Holokavst. Dopoljna in prepravljena izdaja. Maribor 2013.

¹³ Meliha FAJIĆ, Izumiranje judovske skupnosti v slovenskem prostoru po drugi svetovni vojni – vzroki izseljavana v Izrael. Diplomsko delo Koper. 2009. 72-84.

su se na preispitivanje i prevladavanje svoje prošlosti - više ili manje iskreno¹⁴. U tom procesu morale su se suočavati s pitanjem odštete žrtvama. Ono, što je Zoran Janjetović pokazao za držanje Jugoslavije, napose u pregovorima sa Saveznom Republikom Njemačkom¹⁵, mogla sam zaključiti iz dokumenata o unutarjugoslavenskim aktivnostima: Jugoslaviji nije stalo do individualnih žrtava - unatoč „svečanom“ uvjeravanju da „iz poštovanja prema žrtvama“ Jugoslavija želi kazniti zločince¹⁶. Državni, partijski, politički interesi (uključivši interesa partijskih funkcionera i simpatizera) imali su visok prioritet, u odnosu na potrebu pomagati žrtvama (u međudržavnim pregovorima državama, i Saveznicima, važnije je bilo „ukeširati“ strani novac za državnu blagaju. Kako su se žrtve nosile s iskustvom da će i u komunizmu bespravno oduzeta imovina ostati sredstvom kazne i da će žrtve pravno biti izjednačivane sa zločincima, zabilježile su Irena Šumi i Hannah Starman u spomenutom zborniku „Slovenski Judje. Zgodovina in Holokavst.“^{17/18}

Podršku mojoj (prije formuliranoj¹⁹) tezi da je i Jugoslavija težili etničkoj homogenizaciji, pronalazim i u povjesničare, koji se bave Čehoslovačkom²⁰ i Poljskom nakon sloma nacističke vladavine. U državama koje su trpjele zbog nacističke okupacije, protjerivanje Nijemca

¹⁴ O tome v. N. FREY, Transnationale Vergangenheitspolitik i primjere za Njemačku, NjDR, Austriju Francusku, SSR, ČSSR i Poljsku.

¹⁵ Zoran JANJETOVIĆ; Od Auschwitzta do Brijuna. Pitanje odštete žrtvama nacizma u jugoslavensko-zapadnonjemačkim odnosima. Zagreb 2007, 13,14.19-25..

¹⁶ Riječi jugoslavenskog predstavnika Dr. Slovena Smodlake u Glavnom stožeru Dr. Slaven Smodlaka (r.1920.g.u Pragu) bio je sin prvog ministra inostranih poslova u vladi DFJ. Prije toga, on je surađivao sa Kraljevskom emigrantskom vladom u Londonu i s Janom Masarykom, koji mu je pružao korisnih informacija o namjerama Britanaca s Jugoslavijom: Tako je Smodlaka od Masaryka saznao da Saveznici planiraju iskrcavanje svoje flote u Dalmaciji. Samo KRSTEN, Volá Londýn: Slovenija in Slovenci v londonskih govorih Jana Masaryka. www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-SN85ZIUH/79ff0a6a-fe96-45bc.../PDF Razprave in gradivo. Ljubljana 2003, sl.42. 219-221. Berislav JANDRIČ, Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945– 1947. u: Časopis za suvremenu povijest, Zagreb, Jg. 38, H.2, S. 373–716: www.hrcak.srce.hr/file/11732

¹⁷ Irena ŠUMI - Hannah STARMAN; Slovenski Judje.Zgodovina in Holokavst. Maribor 2012.Dopolnena in pripravljena izdaja. Maribor 2013. V.Boris HAJDINJAK; Holokavst med Jadranskim in Baltskim morjem. Družini Singer in Kohnstein iz Maribora. 135-243. Hannah STARMAN; Boj za povrnitev lastnine: Zgodba Yoela Shacharja. 295-345.; Renato PODBERŠIČ, Damjan HANČIČ; POvojne zaplembe judovskega premoženja. Na nav. mj. 285-294.

¹⁸

¹⁹ Anna Maria GRÜNFELDER, Repatrijacija raseljenih osoba („Displaced Persons“). Esej za sudjelovanje u Književnom konkurzu Saveza Jevrejskih opština Srbije“ 2015.godine; i ista: Die Repatriierung von „Displaced Persons“, u: Südostforschungen“, Regensburg 2016 (u pripremi)

²⁰ K KOČOVA Kateřina/Jaroslav KUČERA, „Sie richten statt unser und deshalb richten sie hart.“ Die Abrechnung mit deutschen Kriegsverbrechern in der Tschechoslowakei. In „FREI; Transnationale Vergangenheitspolitik 438-51, ovdje 444.- BORODZIEJ Włodzimierz, „Hitleristische Verbrechen“. Die Ahndung deutscher Kriegs- und Besatzungsverbrechen in Polen. U: N. FREI; Transnationale Vergangenheitspolitik. 399- 428, ovdje 409.

odgovaralo je potrebi zajednice za „osvetom“, a oduzimanje njemačke domovine uvjerenje da se njemačkom imovinom (u manjoj mjeri talijanskom i mađarskom) naplati ogromne gospodarske i materijalne štete. Znanstvenih radova vezanih uz postupke jugoslavenskih vlasti glede uklanjanja nasljeđa okupacije ima u obilju: dok su oni iz razdoblja prije dezintegracije Jugoslavije bili fokusirani na apologetiku „iseljavanja“ Nijemaca i na opravdavanje sudskih postupaka komunističkih sudova protiv istaknutih ličnosti ustaškog režima²¹, stručna literatura nastala u Republici Hrvatskoj usredotočena na partizanske zločine nad poraženim snagama Osovine, te na komunističko sudstvo sa svojim montiranim suđenjima i nepravdnim ocjenama. To vrijedi podjednako za hrvatsku kao i za slovensku historiografiju, da se usredotočim na ove dvije Republike koje su se u bivšoj Jugoslaviji morale boriti protiv stigme kolaboracionizma. „Bleiburške žrtve“ (pars pro toto za sve masovne grobnice i mjesta bespravnog likvidiranja pripadnika „Ancien regime“) kao i „Križni putevi“ (ovaj kršćansko-vjerski pojam rabi se, bez kritičkog promišljanja) na sudionike marševa smrti na kojima su morali krenuti pripadnici ustaških i inih nekomunističkih vojnika i civili, nakon njihova izručenja od strane britanske vlasti Titovim partizanima. Pseudoreligioznim pojmovima autori²² opisuju marševe preživjelih, među kojima zacijelo nije bilo (samo) nevinih, nepravdno osumnjičenih i optuženih.

Zaključila sam da Holocaust nije dobio primjereno mjesto u „kulturu sjećanja“ u Titovoj Jugoslaviji. Niti u pravosuđu niti u tretmanu žrtava.. Preživjeli Holokausta - a pri tome mislim ne samo na Židove, nego i na kategoriju koja do sada nije čak ni percepirana kao žrtva kolektivnog istrebljenja - Romi, zajedno s drugim „ciganskim“ plemenima. Pitanje izbjegnute restitucije imovine oduzete žrtvama progona Židova znači nastavak obespravljanja i obezvlašćivanja. Smatram stoga opravdanim govoriti o „Profaniziranju Holokausta“ - profaniziranom zbog ideološki percepirane „uravnolovke“. Holocaust“ je prepoznat kao zločin sui generis, ali ta spoznaja nije utjecala na metode ophođenja s njime. Tako se dogodilo da Holocaust više nije jedinstven događaj, nego skup zločina, jednog nalik drugome. „Holocaust“ nestaje i iz stručne literature kao jedinstven i osamljen događaj. Iz ovoga prevrednovanja slijedi

²¹ JANDRIĆ, Berislav: Kontroverze iz suvremene hrvatske povijesti. Osobe i događaji koji su obilježili hrvatsku povijest nakon Drugoga svjetskog rata. Zagreb 2006; Vladimir DEDIJER; STANOJEVIĆ, Branimir B., Alojzije Stepinac zločinac ili svetac (Dokumenti o izdaji i zločinu). Beograd 1985; DEDIJER, Vladimir: Jasenovac: Das jugoslawische Auschwitz und der Vatikan, Freiburg 1993; o hrvatskim vojnicima u Wehrmachtu: “ 1941-1945.Ch.Links Verlag, Berlin, 1.Auflage 2007, 106-109.

²² O pojmu “Križni put” v. kao primjer: Martina GRAHEK RAVANČIĆ; Bleiburg i “križni put” 1945. Historiografija, publicistika i memoarska literatur. Zagreb 2005.

i odnos nove Jugoslavije prema Židovima i prema Romima, dvjema skupinama koje su bile određene za istrebljenje, a koje su tek silom prilika opstajale.

2. Problematika: Kažnjavanje nacističkih i fašističkih zločina

2.1. Međunarodne inicijative

Još od siječnja 1941. godine, izaslanici 17 emigrantskih vlada i predstavnici zapadnih Saveznika okupljali su se u palači St. James u Londonu, potaknuti obavijestima iz okupiranih zemalja Europe - prvenstveno iz Poljske i Češke, zatim iz Francuske, Belgije, Luksemburga, Norveške, Nizozemske i Velike Britanije, naposljetku iz Grčke i Jugoslavije. Savez države koje su se usuglasile o kažnjavanju nacističkih i fašističkih dužnosnika i zapovjednika osumnjičenih zbog ratnih zločina, objavio je o tome „Deklaraciju“, imenovanu po mjestu objavljivanja, po londonskoj palači St. James. Zbirka dokumenata vezanih uz usuglašavanja različitih prijedloga metoda i termina utvrđivanja zločina i pronalaženja počinitelja, pokazuje da su inicijative krenule od Hitlerova napada na Sovjetski savez, ali da je poljska emigrantska vlada već od 1939. godine apelirala na međunarodnu zajednicu da zaustavi agresivnu njemačku politiku. Ustanovila sam da je u tim savjetovanjima prvi put prihvaćen apel nacionalnih židovskih kongresa u zemljama Saveznika da osujete provedbu Hitlerove nakane istrijebiti europske Židove. Dokumenti odaju nevjericu britanske i politike naspram vijestima iz Poljske i Sovjetskog saveza, te pokazuju poduži put do usuglašavanja o metodama otpora Hitleru, no svi su se složili o tome da će se nacistički zločinci osuditi iz političke, a ne samo iz pravne osnove: To znači da sporazum u St. James-u u ratno pravo unosi novo poimanje krivične odgovornosti i prevladavanje pravnički aksiom „Nullum crimen sine lege, nulla poena sine culpa.“ Potpisnici su morali iznaći rješenje za primjenu ovog naročito važnog pravnog principa na nacističku Njemačku, jer su njezini zločini bili kažnjivi po međunarodnom kaznenom pravu, ali ne i po njemačkom (nacističkom, ali pravno važećem) poretku. Brutalnosti nacističke Njemačke uživali su legalitet zbog njemačkog zakonodavstva²³. O tome su i nacionalni sudovi morali voditi računa - pa ću ukazivati na to, kako je jugoslavensko sudstvo riješilo taj zadatak.

U pregovorima se angažirala još emigrantska jugoslavenska vlada u Londonu: Jugoslavija se pojavljuje nakon priznanja vlade DFJ od 7.ožujka 1945. godine na dalje, kao supotpisnica Međunarodne komisije za utvrđivanje ratnih zločina (United Nations' War Crimes Commission“, UNWCC), te dokumenata o osnivanju Organizacije Ujedinjenih naroda, i,

²³ [Nullum crimen sine lege | Wex Legal Dictionary / Encyclopedia | LII ...](https://www.law.cornell.edu/wex/nullum_crimen_sine_lege)

https://www.law.cornell.edu/wex/nullum_crimen_sine_lege

naposljetku, kao zemlja-izvjestitelj na Međunarodnom Vojnom tribunalu (IMT) u Nürnbergu. Kako je i kada komunistička Jugoslavija točno nastupila pregovaračko nasljeđe Jugoslavije, iz tih raspoloživih izvora nisam mogla utvrditi: to preostaj novim generacijama povjesničara, koji će morati proučavati gradivo u arhivima Washingtona i Londona (Francuska je tek naknadno priznata kao dio antihitlerove koalicije).

Međunarodna komisija za utvrđivanje zločina (United Nations' War Crimes Commission“, UNWCC), koja se bavila najtežim ratnim zločinima, uvrstila je istrebljenje Židova u svoje prioritetne zadatke. U jugoslavenskim dokumentima, pak, u onima Državne komisije za utvrđivanje zločina, pronalazim drukčije prioritete: Državna komisija polazila je od potrebe zločincima suditi iz političke, a ne (samo) iz pravničke perspektive. U tome se Državna komisija slaže s postavkama međunarodnih inicijativa od St. James na dalje, do Moskovske Deklaracije i osnivanja UNWCC.²⁴

Kraljevska vlada Velike Britanije potpisala je 13.siječnja 1942. godine, zajedno s drugim emigrantskim vladama u Londonu (kijih je tada u Londonu bilo 17) u londonskoj palači „St. James“ Inter-Allied Declaration Signed at James's Palace, London) o kažnjavanju nacističkih zločinaca²⁵ Tada su iz Poljske i Sovjetskog saveza dopirali u slobodni Svijet informacije o profunkcioniranju njemačkih koncentracijskih logora u Poljskoj kao mjesta masovnog i industrijaliziranog ubijanja Židova, o ispražnjavanju poljskih geta i odvođenja Židova u te logore, o deportacijama u logore smrti Židova iz svih zemalja okupiranih od Nijemaca. Emigrantske vlade Poljske i Češke prosljeđivale su informacije dobivenih od malobrojnih preživjelih, koji su uspjeli pobjeći. Britanski su Židovi bili prvi koji su se obratili britanskom Parlamentu radi pomoći i angažiranja međunarodne zajednice.

²⁴ Martina GRAHEK RAVANČIĆ, Mađari kao neprijatelji ČSP, br. 1., 37.-52. (2012), 39. *Upute za rad Opštinskih komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača*, Tuzla 1945., iz zbirke izd. Miodrag ZEČEVIĆ - Jovan P. POPOVIĆ; Dokumenti iz istorije Jugoslavije. Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača iz Drugog svetskog rata, tom II. Beograd 1998., 289.; Upute se nalaze i u prvom fasciklu fonda 306 u Hrvatskome Državnom arhivu u Zagrebu (sign. ZKRZ).

²⁵ Deklaracija o kažnjavanju ratnih zločina; Deklaracija sasjedanja Saveznika od 13.siječnja 1941.godine. Allied Declaration Condemning German Atrocities:

www.library.wisc.edu/FRUS/EFacs/1942v01/reference/frus.frus1942v01.i0006.pdf

Punishment for War Crimes: The Inter-Allied Declaration Signed at St. James's Declaration made at St. James' Palace on January 13, 1942 . Tekst u prilogu.

„St. James' Declaration“ je bila upućena od Britanskog Parlamenta Predsjedniku SAD kao prijedlog za osnivanje posebnog suda, koji bi na osnovu važećeg ratnog prava sudilo ratnim zločincima odmah nakon prestanka rata. Izaslanici zemalja - potpisnica su bili uvjereni kako postojeće konvencije „o pravu u ratu“ pružaju dovoljan pravni okvir za primjereno kažnjavanje - međutim: pokazalo se da su zločini počinjeni od nacističke Njemačke u zemljama pod njihovom okupacijom, nadilazili sve što je do tada bilo zamislivo, i da vaćeći pravni okvir ne bi pružao pravi okvir. Poglavito su morali razmišljati o pravnoj problematici retroaktivne primjene, tj. odstupati od jednog od temeljnih pravnih aksioma „nullum crimen sine lege, nulla poena sine crimeno“.

O istrebljenju Židova Britanski Židovski komitet saznao je od Židovskog kongresa u Ženevi, pa se obratio američkom veleposlaniku u Londonu Henry Wynantu. Britanski ministar vanjskih poslova Edenu iz prve nije vjerovao, no nakon novih Hitlerovih govora postalo je jasno i njemu i britanskim novinama da Hitler misli ozbiljno.²⁶ U depeši od 8.12.1942. ambasador Wynant prvi put upozorava State Department na deportacijske vlakove koji iz više zemaljadovoze Židove u logore. Poljska je postala „the main Nazi slaughter-house“, piše veleposlanik Wynant u svojim brzojavima za Washington²⁷: Ondje se svi gettosi sustavno isprazne, da bi internirci bili deportirani u logore smrti - samo neki fizički sposobni budu pošteđeni smrti i određeni za prisilni rad pod najtežim uvjetima. Starce, radne nesposobne i bolesne prepuste smrti od bolesti i izgladivanja ili bivaju ubijeni u masovnim egzekucijama. 11.12.1942. godine State Department javlja britanskom veleposlaniku u Washington da se pridruži zajedničkoj javnoj deklaraciji prosvjedi i upozorenje, te najave sudskog postupka protiv vinovnike tih zločina. Dne. 11.12.1942. sovjetski veleposlanik u Velikoj Britaniji zahtijeva da se u javnu deklaraciju uvrste i pouzdan podatak da se u tadašnjem trenutku broj žrtava barbarskog postupka Nijemaca popeo već na nekoliko tisuća muškaraca, žena, djece bez obzira na godine života. Britanci su inzistirali na tome da se iza „ghetto“ umetne „established by the German invader“.²⁸ Predstavnik State Department u Švicarskoj obratio se Svetoj Stolici s molbom za javnu prosvjed i javnu osudu nacističkih zločina, no Državni tajnik Luigi Maglione odbio je s obrazloženjem da Sveta Stolica nije u mogućnosti javo istupati s prosvjedom i osudom konkretnih događaja - no, ona je nedavno izrekla „generalnu osudu svih zločina“. (ithat frequently condemned

²⁶ Deklaracija str. 66, 67 Veleposlanik SAD-a Wynant u Londonu, 7.12.1942, 8.12.1942.

²⁷ Deklaracija na nav.mj. str. 68 Veleposlanik Wynant 8.12.1942.god. State Departmentu.

²⁸ibid. str. 68. Veleposlanik Wynant 8.12.1942. State Departmentu.

atrocities in general“.) Povrh toga, Sveta Stolica poduzima neslužbeno i tajno sve što je u njezinoj moćii da olakša sudbinu pogođenim Židovima. Sveta Stolica žali zbog tih zločina, no smatra da nije u mogućnosti provjeriti brojke žrtava i dimenziju zločina protiv Židova.²⁹

Iz Sovjetskog saveza stizale su vijesti o zločinačkoj djelatnosti njemačkih „Einsatzgruppen“, koje su, na prodoru Wehrmachta prema Moskvi, iza nje sustavno „čistili“ selo po selo od Židova i partizana.³⁰ 31.srpnja 1942. jugoslavenski ministar, zajedno s nizozemskim i luksemburškim, predali su američkom ministru Cordellu Hullu elaborat o njemačkim zločinima počinjenim u njihovim zemljama.³¹

Na ove inicijative Vlade Savezničkih zemalja izdale su „Deklaraciju“ s najavom da će ponovno uspostaviti vladavinu prava i pobrinuti se da žrtvama brutalnog nasilja, što ga nacistička Njemačka nanosi civilnom stanovništvu u svim okupiranim zemljama, osiguraju primjerenu zadovoljštinu. Deklaraciju su podržavale Velika Britanija sa svojim Dominions, SAD, SSR i Kina (zbog zločina japanskih okupatora u Kini), zato, što je ona patila pod japanskom okupacijom. Potpisnici deklaracije sporazumjele su se o tome da će uputiti molbu papi i Svetoj stolici, za javnu papinsku osudu i apel Njemačkome Reichu. Od ove namjere odustali su, kad su u lipnju 1942., nakon jednog Goebbelsovog javnog nastupa 15.lipnja 1942., shvatili da se Hitlerova Njemačka otarasila svih obzira prema inozemstvu i da je ignorirala upozorenja

²⁹ ibid. str. 70, Minister in Switzerland Tittmann, 10.10.1942. State Departmentu.

³⁰ Ne može se ustanoviti, jesu li delegati u Londono bili informirani i o odlukama Wannseeške konferencije održane 20.1.1942.godine, kad su, na poziv Reichsführera SS, Heinricha Himmlera 20.1.1942. predstavnici Ureda šefa vlade (Reichskanzlei), ministarstva vanjskih poslova, Generalgouvernementa, Povjerenstva Reicha za „Istok“ (Reichskommissariat Ostland), Ureda za rasnu i kolonizacijsku politiku (Rasse-und Siedlungshauptamt), Glavnog ureda za sigurnost Reicha (Reichssicherheitshauptamt, RSHA), predstavnici središnjice SS-a, predstavnici SD i sigurnosne policije (SD) dogovorili „Konačno rješavanje Židovskog pitanja“ u Europi. Usuglasili su se o provedbi u dvije etape: a) potiskivanjem Židova iz pojedinih područja života njemačkog naroda, b) zatim iz cjelokupnog „životnog prostora“ Nijemaca. Novi plan postao je potrebnim jer su dotadašnje metode – pojačani pritisak na pojedince radi „dobrovoljnog“ napuštanja Njemačke i forcirano iseljavanje – nisu dale očekivani rezultat, tj. dokazalo se nemogućim legalnim načinom „očistiti njemački životni prostor od Židova“, jer su tradicionalne prihvatne zemlje pružale otpor njemačkim planovima zaoštavanjem imigracijske politike. 11 milijuna preostalih Židova, od toga ca. 5 milijuna iz Sovjetskog saveza trebalo je „riješiti na Istoku“: Iz Jugoslavije bi prema planu konferencije trebalo biti „riješeno“ njih 60.000 (svi bročani podaci odnosili su se na Židove po vjeri, ne po nacionalsocijalističkom pojmovanju „rase“, jer nije svugdje zaživjelo. Na „Istoku“ Židovi će biti korišteni za prisilni rad u cestogradnji; rad je takav da se računa s „prirodnim škartom“. Ostatak će se morati „obrađivati“ („Der Restbestand wird behandelt werden muessen“) zato što se kod njih radi o najvitalnijim i najžilavijim snagama. Za osobe starije od 65 godina osnovat će se „staračke gete“ („Altersghettos“). Jedan od njih neka bude i Terezino; onam će se upućivati i teške vojne invalide Židovskeog podrijetla i Židovske nositelje odličja iz Prvog svjetskog rata. [Die Wannsee-Konferenz.](https://www.dhm.de/lemo/kapitel/zweiter-weltkrieg/holocaust/wannsee) <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/zweiter-weltkrieg/holocaust/wannsee> .

³¹ St. James Declaration na nav.mj.

američkog predsjednika Trumana. Tada se rodila ideja o osnivanju međunarodne komisije za sankcioniranje ratnih zločina, iz koje se trebao razvijati međunarodni tribunal, koji će smjesta nakon završetka rata suditi glavnim nacističkim vođama, ne samo iz pravnog aspekta, nego iz političke perspektive. Velika Britanija angažirala se, zbog sjećanja na završetka Prvoga svjetskog rata, kad su glavni huškači na rat prošli nekažnjeni.³²

Iako je odluka o kažnjavanju nacističkih zločinaca plod židovskih apela i inicijativa zapadnih Saveznika, iako je tada slobodni Svijet morao shvatiti ozbiljnost informacija o sustavnom, masovnom ubijanju Židova, o stvarnosti programa „Endlösung“ („Krajnje rješenje židovskog pitanja“), Deklaracija iz St. Jamesa podrazumijevala je kažnjavanje počinitelja svih zločina svih kategorija. Titova Jugoslavija (Demokratska Federativna Jugoslavija, DFJ) tada je već imala program i instrumente da surađuje sa Saveznicima na implementiranju programa. U cilju kažnjavanja nacističkih zločina, za koje su Saveznici pretpostavljali da će nakon sloma Njemačkog Reicha pokušati pobjeći od odgovornosti i sakrivati se u inozemstvu, već je u Moskovskoj konferenciji dogovoreno međusobno izručivanje ratnih zločina onoj državi, u kojoj su počinili zločine.³³ Međutim, dokument u St. James je potpisala emigrantska vlada: Za vanjsku politiku Titove vlade, povjesničari još trebaju detaljnije utvrditi, kako i kada je DFJ kao novi subjekt međunarodnog prava preuzela međunarodne obaveze (u hrvatskim arhivima za ovo pitanje nisam našla građe!).

Iako su zapadni Saveznici namjeravali voditi strog okupacijski režim i preodgoj, s prvom vladom novo uspostavljene Savezne Republike Njemačke željeli su uspostaviti dobre političke odluke i predati vlast kancelaru Konradu Adenauera³⁴: Zato su zamrznuli svoj program denacifikiranja i preodgoja. I Jugoslavija svoj cilj kažnjavanja ratnih zločina „relativirala“ zbog političkih obzira, u interesu jačanja svojih struktura i osnaživanja vlasti: Oslanjajući se na vojnotehnički i strateški potencijale njemačkih okupacijskih vlasti, Jugoslavija se domogla

³² Brzovaj britanskog veleposlanika iz Moskve o stavovima sovjetske strane glede međunarodnog suđenja. Razgovor s Molotowom. Dokumenti St. James- Declaration, na nav.mj. str. 65, 66.

³³ Deklaracija o kažnjavanju ratnih zločina; Deklaracija sasjedanja Saveznika od 13. siječnja 1941. godine. Allied Declaration Condemning German Atrocities: www.library.wisc.edu/FRUS/EFacs/1942v01/reference/frus.frus1942v01.i0006.pdf

Punishment for War Crimes:

³⁴ Annette WEINKE; Allierter Angriff auf die nationale Souveränität? Die Strafverfolgung von Kriegs- und NS-Verbrechen in der Bundesrepublik, der DDR und Oesterreich: U. N.FREY, Transnationale Vergangenheitspolitik. 37-53, ovdje 43.

njega, uzevši u svoje službe zarobljene njemačke obavještajce i visoke vojne dužnosnike. Pragmatika je diljem Europe nadjačala visoke moralne principe i cilj spriječiti dolazak na vlast zločinačkim režimima. Nacionalsocijalistička, fašistička, ustaška baština pronašla je „niše“ u pravnom sustavu, gdje su te ideologije nekažnjeno „prezimpljavale“.

2.2. Jugoslavija i NOP - Nacionalne inicijative za prevladavanje prošlosti

2.2.1. AVNOJ - temelj obračuna sa nasljeđem nacizma i fašizma

Na svom drugom zasjedanju u Jajcu, 29./30.11.1943. godine, AVNOJ je objavio svoju odlučnost utvrđivati i istraživati sve zločine počinjene od pripadnika okupatorskih vojski i od kolaboratera. Delegati AVNOJ-skog zasjedanja su također računali s mogućnošću da će se pripadnici okupatorskih vojski skloniti ili u svoje zemlje porijekla ili, mijenjajući svoj identitet, u trećim zemljama i pod mimikrijom “Displaced persons” ostvariti zaštitu Saveznika. U AVNOJ-skog Odluci o budućem (federalnom) uređenju Jugoslavije, AVNOJ je Kraljevskoj emigrantskoj vladi oduzela sve ovlasti, te proglasio ništavim sve međunarodno preuzete obveze³⁵. Time je AVNOJ za Jugoslaviju derogirao obveze preuzete za gonjenje zločinaca iz redova njemačkog Wehrmachta, njemačkih policijskih i okupacijskog aparata, također i zločine talijanskih i mađarskih okupacijskih ustanova. Priznanje vlade Demokratske Federativne Jugoslavije uspostavljene 7.ožujka 1945.godine od strane Velike Britanije osiguralo je Titovoj Jugoslaviji priznanje kao član antihitlerovske koalicije, a time i podršku u traganju za pribjelim osobama osumnjičenim zbog ratnih zločina, prema Moskovskoj deklaraciji od 30.10.1943. godine. Titova amnestija pripadnicima okupatorskih vojski važila je za osobe “koje nisu okrvavile ruke” i pod uvjetom da da najkasnije do 15. rujna 1944. dezertiraju iz neprijateljskih vojski i priključe se NOV; rok za amnestiju je produžena do siječnja 1945. godine; poziv je vrijedio podjednako za strane (nejugoslavenske) državljane kao i za državljane Jugoslavije u službi okupatorskih vojski.³⁶

Ponuda amnestije pripadnicima Wehrmachta i njemačkim okupacijskim službama nije bila bez prikrivene namjere: To, čega se Jugoslavija bojala od Saveznika, učinila je i sama: željeći okoristiti se tehničkim, vojnim, strateškim i obavještajnim vještinama nacističke okupacijske vlasti, vrbovala je istaknute zarobljenike za izgradnju jugoslavenskog državnog aparata: U Državnoj komisiji za utvrđivanje zločina s jugoslavenskim su vlastima surađivali su strani emigranti, uglavnom komunisti koji su još u predratnoj Jugoslaviji našli zaštitu jugoslavenskih

³⁵ Dieter BLUMENWITZ, Okupacija in revolucija v Sloveniji (1941-1946). Mednarodnopravna študija.(U izvorniku: Dieter BLUMENWITZ; Okkupation und Revolutin in Slowenien (1941-1946). Eine völkerrechtliche Untersuchung (Studien zu Politik und Verwaltung, Band 81, Wien 2005) Celovec 2005, 126.

³⁶ HR HDA, Zemałjska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, sign. ZKRZ-GZ, kutija 387, br. 29350.Osobe koje su se koristile amnestijom u HR HDA, ZKRH, fasc. 2, br. 866/1947 od 24.1.1946., fasc. 3, br. 455 od 4.9.1945., i br. 5358 od 7.12.1946.g., fasc. 4, br. 260/47 od 10.5.1947.

vlasti: Podataka ima za austrijske komuniste i socijaldemokrate, koji su još od uspostave autoritarnog režima u Austriji (1.svibnja 1934. godine), poglavito pak zbog ulaza Njemačkog Wehrmachta u Austriju (13.ožujka 1938.godine), našli utočište u bivšoj Jugoslaviji. Dr. Wilhelm i Hilda Pollack ostali su u Zagrebu i stekli jugoslavensko državljanstvo³⁷, također i Dr. Georg Nussbaum. Oni su pomagali Državnoj komisiji za utvrđivanje zločina, sastavljajući popis Austrijanaca Polla(c)kovi su izradili memorandum o austrijskim ratnim zločincima u Jugoslaviji³⁸, na osnovu kojeg je Jugoslavija od Austrije zatražila izručenje austrijskih pripadnika bivših okupatorskih vojski. - što zacijelo nije bilo teško, budući se Njemački Wehrmacht i njemačke civilne službe za okupaciju Jugoslavije služili austrijskim oficirima i dužnosnicima: Franz Boehme, šef vojne uprave u Srbiji, Dr. Siegfried Uiberreuther, “Gauleiter” Štajerske kao šef civilne uprave okupirane Štajerske i Gorenjske (Slovenija), Dr. Edmund Glaise von Horstenau, Njemački General (od 1943. godine Njemački zapovjedajući general) u NDH, Dr. Friedrich Rainer, “Gauleiter” Koruške i šef civilne uprave Operativne zone Jadransko primorje³⁹.

2.2.2. Jugoslavenski zahtjevi Saveznicima i inozemstvu za izručenjem osumnjičenih osoba

“Ne u ime osvete, nego iz poštovanja prema žrtvama, da bi se njima odužili“, obrazložio je jugoslavenski predstavnik u Savezničkom glavnom stožeru, Dr. Slaven Smodlaka, zauzimanje Jugoslavije za pronalaženje ratnih zločinaca u inozemstvu i njihovo izručenje jugoslavenskom sudstvu. Zbog dimenzije ratnog zločina u Jugoslaviji i izazvanog građanskog rata Jugoslavija se i na međunarodnom planu trudila počinitelje privesti beskompromisnom obračunu⁴⁰ No Zapad, poučen montiranim procesima u Sovjetskom savezu⁴¹ i u zemljama pod ruskim

³⁷ HDA, Arhiv policijskog izaslanika u NDH, Hansa Helma, kutija 37, br. 418.

³⁸ D. BIBER, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1945. 284; citiat iz publikacije „Saopštenje o zločinima Austrije i Austrijanaca protiv Jugoslaviju i njenih naroda“, Beograd 1947 („Saopštenje“ više nije dostupno. D. BIBER na nav.mj.

³⁹ Dr. Friedrich Rainer, Gauleiter u Koruškoj, zatim šef civilne uprave Operativne zone Jadransko primorje.

⁴⁰ JANDRIĆ Berislav, Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945– 1947. u: Časopis za suvremenu povijest, Zagreb, Jg. 38, H.2, S. 373–716: www.hrcak.srce.hr/file/11732 .

⁴¹ Američka okupacijska vlast, koja je u travnju 1945. godine stigla u Thüringen, gdje se susrela sa Crvenom Armijom, ostala je u toj srednjonjemačkoj pokrajini sve do Konferencije u Berlinu i Potsdamu o razgraničenju okupacijskih zona. U to vrijeme se već mogla uvjeriti u provedbu sovjetskog poretka: U Sovjetskoj okupacijskoj zoni (SBZ) sovjetske vlasti odmah su uvele progon ratnih zarobljenika i susta „filtracije“ svih građana koji su na bilo koji način - kao ratni zarobljenici, civilni ili prisilni radnici i zatočnici logora - bili u kontaktu s nacistima: A

utjecajem, pridržavao si pravo da procesuirat ratne zločine i sudi počiniteljima u skladu sa zapadnim kriterijima pravičnosti.⁴²

U međunarodnim dokumentima nije bilo točno definirano kako će se pred lice pravde izvesti one osobe čiji zločini nisu vezani samo uz jedno geografsko područje, a čije je kažnjavanje trebalo, prema prethodnom dogovoru, biti zajedničko, u suradnji svih zainteresiranih zemalja.⁴³ Na jugoslavenskim su se popisima našle osobe koje su, prije no što su kao pripadnici Wehrmachta i fašističke vojske stigle u Jugoslaviju, počinile zločine i u drugim zemljama: Na popisu su se nalazili organizatori i izvršitelji masovnog ubijanja Židova u logorima smrti Chmelno, Sobibor i Treblinka: SS-ovci Franz Stangl⁴⁴ i Odilo Globočnik⁴⁵; odgovorni za provedbu progona Židova u Operativnoj zoni Jadransko Primorje.⁴⁶ Njihovo procesuiranje tražili su Saveznici, Italija, Jugoslavija. Upravo za takve slučajeve višestruke nadležnosti, Jugoslavija se bojala da će izmaknuti sudstvu, ili da će ih Saveznici štiti, omogućiti im bijeg s novim identitetom⁴⁷ Spomenuti zločinci poljskih logora smrti, koji su od jeseni 1943.godine svoja iskustva iz Poljske primjenivali u Operativnoj zoni Jadransko primorje, izmakli su Saveznicima i goniteljima kaznene odgovornosti: Odilo Globočnik pobjegao je u Koruškoj, tj. u britansku zonu, no nije se pouzdao u britansku zaštitu, nego se

HILGER; Andreas HILGER; „So nehme die Gerechtigkeit ihren Lauf“? Transnationale Vergangenheitspolitik. Göttingen 2006, 180-273.hier 180-185.

⁴² Berislav JANDRIĆ; Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945– 1947.) U:: Časopis za suvremenu povijest, Zagreb, Jg. 38, H. 2, Über www.hrcak.srce.hr/file/11732.

⁴³ Jera VODUŠEK STARIČ, Kako su komunisti osvojili vlast 1944.-1946., Zagreb 2006., 30.

⁴⁴ Franz Stangl. r. 1908. u Altmuenster (Gornja Austrija; umro 1971.godine u Duesseldorfu, bio je zapovjednik eutanazisjkiog programa u dvorcu Hartheim, zatim zapovjednik logora smrti Sobibor i Treblinka, te je zapovijedao progonu Židova u Operativnoj zoni Jadransko Primorje https://www.google.de/?gws_rd=ssl#q=Franz+Stangl .

⁴⁵ Odilo Globočnik, rođen 1904. g. u Trstu, pobjegao 1945. iz Trsta u Korušku i uspio se povezati s drugim traženim zločincima. Britanska ga je okupacijska vlast locirala i uhapsio. U zatvoru se otrovao. Njegovi posmrtni ostaci pokopani su u koruškom gradiću Spittal an der Drau u neobilježenom grobu: https://de.wikipedia.org/wiki/Odilo_Globocnik/Kriegsendphase.2C_Flucht_und_Suizid .

⁴⁶ HDA, ZKRZ-GUZ, mikrofilm Z-2966, Popis Židovki i Židova iz Primorja (kotari Crikvenica i Novi Vinnodolski) ubijenih od Nijemaca. Ovaj popis sadrži i podatke o žrtvama savezničkog bombardiranja u rujnu i listopadu 1943.primorskih gradova, tako da naslov dokumenta ne odgovara u potpunosti sadržaju. O odvođenju Židova iz Operativne zone Jadransko Primorje v. i WEDEKIND, Michael, Nationalsozialistische Besatzungs- und Annexionspolitik in Norditalien 1943–1945. Oldenbourg 2003, 200-202.

⁴⁷ HDA, ZKRZ-GZ, kutija 387, br. 29350. O djelatnosti i povijest ovog odobara nema gradiva ni u HDA (Zagreb) niti u Arhivu Jugoslavije (Beograd): mail-poruka v.d. direktora Arhiva Jugoslavije Miladina Miloševića, srpanj 2011.

sakrivao u brdima, kamo su se spasili i se samoubojstvom oteo kaznenoj odgovornosti. Franz Stangl i Guenter Allert nastavljali su miran građanski život u Njemačkoj: Naime, Britanska i Američka savezne uprave su 1949. godine suđenje njemačkim građanima prepustili novonastaloj Saveznoj Republici Njemačkoj.⁴⁸

Od Italije je Jugoslavija tražila izručenje vrhova talijanske okupacijske uprave Ljubljanske provincije, Emilija Graziolija, Riječke provincije Vittorija Genovezeja, gubernatora Dalmacije Giovanni Bastianinija i Vrhovnog zapovjedništva Talijanske armade u Sloveniji i Dalmaciji (SUPERSLODA) Marija Roatte. Giuseppe Bastianini, Emilio Grazioli, generali Mario Roatta i Vittorio Amato uhićeni su 1945. u Rimu. Kako su u Jugoslaviji u odsutnosti osuđeni na smrt, Italija ih nije izručila, nego si je izborila od američkog Saveznika dozvolu staviti svoje građane i strance koji su se ogriješili o Talijane, pred svoje, talijanske sudove. S ovim je argumentom vlada Alcide DeGasperi osujećivala izručenje talijanskih građana trećim zemljama, a Njemačkoj nije mogao biti odstupljen niti jedan postupak, zato što Njemačka do 1949. godine nije imala svoju vladu. Osim toga, podjednako Velika Britanija kao i SAD podupirali su Njemačku u obnovi, a u taj koncept izručenje njemačkih građana Italiji jednostavno se nije dalo uklopiti. SAD je to 1.11.1947. službeno najavilo, Britanci su se pridružili američkom postupku 1.9.1948, pa čak ni teški zločini počinjeni od okupacijskih vojski u Grčkoj, Jugoslaviji i Italiji nisu smatrani slučajevima koji bi opravdavali odstupanje od utvrđene politike. Papa Pijo XII. kao i njegovi njemački suradnici svojim su intervencijama kod Saveznika također spriječavali izručenje njemačkih i talijanskih osumnjičenika, a uhićeni ratni zločinci dobili su osjetna smanjene zatvorske kazne. U ljetu 1946. Palmiro Togliatti, predsjednik Talijanske komunističke partije (CPI) i ministar pravosuđa proglasio je opću amnestiju, “u ime nacionalne pomirbe”. Još jedna amnestija 1953. proglašena je u korist fašista koji su se oteli odgovornosti i sakrivali se. Od 1948., kad su nakon poraza Ljevice u izborima opet Desničari došli na vlast, zavladao je izuzetna tolerancija prema talijanskim fašistima, kao i prema njemačkim ratnim zločincima.

Jugoslavija se obratila i drugim zemljama potpisnicama bilateralnog ugovora s Jugoslavijom o izručenju osoba osumnjičenih kao ratnih zločinaca. Većina zemalja nije udovoljila potpisanoj

⁴⁸ Annette WEINKE, „Allierter Angriff auf die nationale Souveränität“? Die Strafverfolgung von Kriegs- und NS-Verbrechen in der Bundesrepublik, der DDR und Oesterreich. U: N. FREI, Transnationale Vergangenheitspolitik., 37-53, ovdje 49.

obvezi ili su je tek djelomično ispunile, štatile su svoje osumnjičene državljane, priznavajući ih „političkim disidentima“.⁴⁹

Saveznici nisu izravno pomagali Jugoslaviji izručenjem osumnjičenih osoba, premda su od rujna 1945.godine odobrili obilazak logora u Njemačkoj i Austriji sa sumnjivim osobama jugoslavenskim delegatima za repatrijaciju⁵⁰. Talijanske logore jugoslavenski odbor nije smio posjetiti.⁵¹ Za izručenje osoba Jugoslaviji, Saveznici su postavljali stroge kriterije: Zatražili bi za svakog osumnjičenog obrazloženje sumnje i opravdanje istrage protiv njega, te „prima-facie-evidencij“, primarne dokaze (a ne sumnje i pretpostavke) za krivično djelo „ratni zločin“; uz to su odbili izručiti određene osobe, s obrazloženjem da moraju nastupati kao svjedoci u suđenjima ratnim zločinima, što su ih pravosudni organi SAD namjeravali provesti u Americi: Među takvima nalazio se ministar i unutarnjih poslova NDH Dr. Andrija Artuković⁵², Eugen Dido Kvaternik i njegov otac Slavko Kvaternik, nadalje zapovjednik logora Jasenovac Vjekoslav Maks Luburić, i čak dvojice katoličkih biskupa – dr. Gregorija Rožmana (Ljubljana), te sarajevskog nadbiskupa Ivana Evandelistu Šarića. Biskupu Dr. Rožmanu je Ljubljansko Vojaško sodišče Jugoslovske armade u kolovozu 1945. god. sudilo u odsutnosti - jer je u svibnju 1945. godine preko Austrije pobjegao u SAD. Zbog “sudjelovanja s njemačkim i talijanskim okupatorom i prijateljevanjem s talijanskim Visokim povjerenikom za Ljubljansku provinciju Emilija Graziolija osuđen je na 18 godina zatvora s prisilnim radom, na gubitak političkih i građanskih prava za 10 godina nakon isteka zatvorske kazne i na pljednibe cjelokupne imovine..⁵³ Sarajevski nadbiskup Ivan Evandelistu Šarić , također je pobjegao prije

⁴⁹ Berislav JANDRIĆ, Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945–1947..U: *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb 2006, Jg. 38, H. 2, S. 373–716: www.hrcak.srce.hr/file/11732.

⁵⁰ Politika „denacifikiranja“ britanske okupacijske vlasti u Austriji između prepoznatih potreba, utvrđenih ciljeva denacifikiranja i starno ostvareni ciljevi: Florentine KASTNER, Britische Besatzungslager in Österreich nach dem Zweiten Weltkrieg. U: *Acta Universitatis Carolinae*, Prag, br. 3-4, 59-80, ovdje, 60, 74, 80.

⁵¹ B. JANDRIĆ, www.hrcak.srce.hr/file/11732 .

⁵² Dr. Andriju Artuković, minister unutrašnjih poslova NDH, pobjegao je zajedno s Poglavnikom 6. svibnja 1945.godine. izručila je SAD 1986.godine. Sudilo mu se u Zagrebu. S obzirom na visoku starost sud je odustao od smrtne kazne, nego ga je osudio na doživotni zatvor. Umro je u zagrebačkoj zatvorskoj bolnici 1988.godine.

⁵³ Dr. Gregorij Rožman (roš. 1883. u austrijskoj pokrajini Koruška); gimnazij i bogoslovno sjemenište završio je u biskupiji Krško-Celovec/Gurk-Klagenfurt; 1907. god. zaređen je za svećenika biskupije Gurk-Klagenfurt. Na bečkom sveučilištu promoviran je 1912. za doktora teologije.i postao profesorom kanonskog prava i moralne teologije na teološkom učilištu u Klagenfurta; s ovog položaja pozvao ga je 1924. nadbiskup Ljubljanski na Teološki fakultet u Ljubljani. Napustio je Korušku i zato, što se u koruškome plebiscitu za ili protiv pripojenja Južne Koruške Kraljevini SHS u korist jugoslavenske strane. Godine 1929. imenovan je Pomoćnim biskupom Ljubljanskim, 1930.god. zaređen je za biskupa Ljubljanske biskupije.. Kao biskup promicao je Katoličku akciju i katoličke gimnastičarske udruge, Euharističke kongrese i kongrese u čast „Krista kralja“, te dušobrižništvo među

dolaska partizana, pa je u odsutnosti osuđen na smrt.⁵⁴ Izručenje su SAD odbili u slučajevima jednog od najvišeg ustaškog dužnosnika, Eugena Dide Kvaternika, načelnika Ustaške nadzorne službe (hrvatski “Reichssicherheitshauptamt”, središnjice Državne policije) i načelnika Ravnateljstva ustaškog redarstva, ozloglašena sadista, “suvremeni Nero”, kakvim ga je opisao tajnik Apostolskog relatora kod Biskupske konferencije NDH)⁵⁵ i Vjekoslav Maks Luburić, šef uprave i glavni zapovjednik logorskog sustava “Ustaški radni i sabirni logor Jasenovac” boravio je izvan granica Jugoslavije, družio se s drugim hrvatskim emigrantima, ali se s njima i sukobljavao. Ubijen je u međusobnom puškarenju emigrantskih skupina u Madridu.)⁵⁶

2.2.3. Kaznenopravni instrumenti i institucije Titove Jugoslavije

Pravnici Titove Jugoslavije morali su se suočavati s problemom kako pravno definirati i procesuirati nacistička zlodjela, jer su shvatili da se ti zločini, kako po brojčanosti, tako i po okrutnoj izvedbi, ne mogu procesuirati važećim kaznenim pravom. Rješenje su tražili u zakonodavstvo Kraljevine Jugoslavije, jer je AVNOJ, derogirao sve pravne akte Kraljevine, Jugoslavijom.⁵⁷ Godine 3. veljače 1945. godine poništila sve zakone okupacijskih vlasti i kraljevske vlade predratne Jugoslavije, koje „nisu bili u skladu sa stećevinama

jugoslavenskim, napose među slovenskim emigrantima u SAD. Izdao je Zakonik ljubljanske biskupije te Pastoralne instrukcije za biskupe. Godine 1945., prije dolaska na vlast komunista pobjegao je iz Jugoslavije, preko Austrije u SAD. Umro je 1959., u Clevelandu i pokopan na privatnom groblju slovenskih Franjevaca u Lemontu, blizu Chicaga. Nominalno je ostao ljubljanski biskup do smrti. Životopis v. kod: Tamara GRIESSER PEČAR – France Martin DOLINAR, Rožmanov proces. Ljubljana 1996, str. 15, 16. Izvori: Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), Prezidijalni spisi br. – 1941, 1942, 1943.

⁵⁴ Ivan Evanđelista Šarić (rođ. 1871.g.u Dolcu, općina Travnik. Doktorat teologije stekao je 1898.g. u Zagrebu. Godine 1908 imenovan Pomoćnim biskupom sarajevskim, 1922.g. zaređen za nadbiskupa. Zagovornik izlaženja Kraljevine Hrvatske iz Austrougarske monarhije i osnivanja Velehrvatske države, koji bi nastavio tradiciju srednjovjekovne Kraljevine Hrvatske. Kako se hrvatska država u Srednjem vijeku (prema crkvenopolitičkoj doktrini) oslanjao na podršku rimskih papa i na lojalnosti Hrvata prema Rimu, kako je hrvatska država bila katolička država, to je nadbiskup Šarić, nastavljajući linijom svojeg prethodnika i osnivatelja Vrhbosanske biskupije, zagovarao “vraćanje” Pravoslavaca u Rimokatoličku crkvu, preobraćenja svih nekršćana u katolike, te je podržavao i ustašku politiku istrebljenja pravoslavlja iz NDH. Zbog ovog opredjeljenja on se oduševio osnivanjem Nezavisne Države Hrvatske, pisao je himne Poglavniku - “Suncu”. i pozdravljao ustašku rasnu i etničku politiku. Ustrajavao je u svojoj nekritičnoj odanosti ustaštvu i režimu, niti jednom nije osudio ustaške zločine, ali je ostavljao na cjedilu svoje svećenike koji su zbog kritičkih očitovanja naišli na represalije i poteškoće. Očekujući partizanski sud, pobjegao je zajedno s ustaškim dužnosnicima preko Austrije i Italije u Španjolsku. Trudio se za audijenciju kod pape Pije XII., da mu objasni svoj stav, no papa je uporno ignorirao njegove molbe. U Madridu je 1960. godine i umro. Posmrtni ostaci prevezeni su 1997.godine u domovinu i pokopani u Sarajevskoj stolnoj crkvi Sv. Josip Petar JELEČ; La Chiesa Cattolica in Bosnia ed Ercegovina. Roma 2006, 262, 272.

⁵⁵ P. JELEČ; La Chiesa cattolica. 238.

⁵⁶.Eugen Dido Kvaternik pobjegao u Argentinu, Luburić u Španjolsku. 108; A. GRÜNFELDER; Katholische Kirche und Ustascha-Herrschaft. Na nav. mj. 221, 222.

⁵⁷ Službeni list DFJ od 13. veljače 1945.godine, br. 4/45 – v. I Michael PORTMANN, Abrechnung.62.

Narodnooslobodilačke borbe“, u nastalom pravnom vakuumu jugoslavenska je vlada ipak morala posegnuti za jugoslavenskim zakonikom iz 1929. godine. Komunistička je vlast radila na novom zakoniku – na „revolucionarnim zakonima“, ali je novi zakonik donešen tek u veljači 1946.godine.⁵⁸ Ubojstvo, pljačka, oštećenje tuđe imovine iz nehata ili zle namjere bila su i u Jugoslaviji kažnjiva djela. Za specifičnosti života pod okupacijom pravnici su uvrstili u kaznena djela čak i svakodnevno izvršavanje radnih obaveza, tako da se pojam „kolaboracija“ nerazmjerno proširio.⁵⁹ Sankcioniranje takva ponašanja protupravno je, prema Haškom ratnom pravu, koje utvrđuje da je stanovništvo pod okupacijskim režimom dužno izvršavati njegove zakone i propise te mu ukazivati posluš. Nakon prestanka okupacije stanovništvo za iskazanu lojalnost okupatoru ne smije biti kažnjen. (doduše: i okupator ne smije od stanovništva zahtijevati izvršene protupravnih naredbi). Pojam „kolaboracija“ je ostao nedorečen i „rastezljiv“, te je pravosudnoj praksi širom otvorio prostor za zlorabu.⁶⁰

Kao nove otegotne okolnosti komunistički su sudovi definicijama starog kaznenog zakonika nadodali „zločine“: „odobravanje“, „širenje“, „primjenjivanje nacističke ideologije“, prilagodbe domaćeg zakonodavstva zločinačkim principima nacizma i fašizma, uskratu podrške NOV, progon boraca NOB.

U tom kontekstu se kao posebno kazneno djelo pojavljuje se „masovno odvođenje u logore Srba, Židova i Roma“ i njihovo „masovno ubijanje“, a u tom kontekstu rabi se, premda ne dosljedno, ali ipak rabi se pojam „genocid“. U suđenju rabe taj pojam za masovna ubojstva Srba, Roma i Židova, ne dosljedno, ali ipak ga raba. Za posebnu kvalitetu nacističkog programa „Endlösung“ 1945. godine još nije postojala niti svijest, niti pojam - ni na međunarodnome planu, jer ni dimenzije „Holokausta“ nisu bili poznati u vrijeme, kad se u Jugoslaviji razmišljalo o tome. No, jugoslavensku su sudovi razlučivali „obična kaznena djela“ od onih, počinjenih od okupacijskih vlasti i jugoslavenskih kolaboratera, premda nisu dosljedno, za svakoga optuženika definirali cilj, u koje je izvršavao zločine. Dovoljno je sudu bila pripadnost institucijama okupatora i kolaboracijskih sustava, poput onoga Nezavisne Države Hrvatske.

⁵⁸ D.BLUMENWITZ; Okupacija in revolucija. 126, bilj. 461.

⁵⁹ Pojam „kolaboracija“ stvoren je za okupaciju Francuske i za odnos Vichyjeve vlade prema Nijemcima.

⁶⁰ D.BLUMENWITZ; na nav.mj. 136.

Osnivanje pravnih institucija nove Jugoslavije počelo je s adhoc sastavljenim tijelima u Narodnooslobodilačkim odborima, koji su još u ratu službovali, nerijetko sa samo oskudnim pravničkim izobrazbama. Nacionalni komitet narodnog oslobođenja Jugoslavije (NKOJ), tijelo koje je Titovu Jugoslaviju sve do uspostave prvog provizornog kabineta (7.3.1945.godine) zastupao prema inozemstvu dne. 19.svibnja 1944.godine odredio je osnivanje „Narodnih sudova“, kojima bi odbori narodnog oslobođenja prenosili sudstvo. Na njihov račun idu izvanpravne likvidacije, teroriziranje stanovništva protupravnim hapšenjima i činovima osvete, za koje nitko nije snosio odgovornost.⁶¹ U najmanju su ruku služili kažnjavanju zločina - nego osobnim potrebama za odmazdu.

Tome je pridonosila OZNA, osnovana 13.svibnja 1944.godine.kao Odjel A jugoslavenske tajne službeje. Područje njezinog djelovanja bili su „oslobođeni krajevi“, a zadatak joj je bilo praćenje raspoloženja ondašnjeg stanovništva, buđenje otpora i utvrđivanje neprijatelja novog sustava. Prema strogo povjerljivoj Titovoj naredbi OZNA je i hapsila i likvidirala.⁶²

Za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Prezidium AVNOJ-a je 30. studenog 1943. odlučilo o osnivanje Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, kao „fact-finding“ tijelo. Članove imenovao i instrukciju izradio je Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije: U njoj je definiran pojam „ratni zločin“ i meritorno opisana djela koja se imaju smatrati ratnim zločinima. Na razini Republika osnovane su Zemaljske komisije, koje su opet stvorile „pod-tijela“ za specijalne zadatke. U Hrvatskoj je Zemaljska komisija utvrđivala mjesta logora i masovnog ubijanja Židova.⁶³

Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača mogla se osloniti na rad OZNE, policije što ju je tako osmislio AVNOJ: Kad je projekt „komisija za utvrđivanje zločina

⁶¹ I okrutni “marševi smrti”, na koje su partizani natjerali poražene pripadnike antikomunističkih vojnih formacija u Hrvatskoj i Sloveniji, te masovne egzekucije zarobljenika, “narodnih neprijatelja” djela su “furora osvete”(E.VÖLKL; Abrechnungsfuror. 373) partizana nakon “oslobođenja”, te samovoljno likvidiranje “kapitalista”, “narodnih neprijatelja”, “izdajnika”. M.PORTMANN; Abrechnung 61,62.D.BLUMENWITZ, Okupacija in revolucija. . 134, 135.

⁶² William KLINGER; Il terrore del poplo. [Storia della polizia politica di Tito - Klinger.Trieste 2011.](#), 123-137.

⁶³ U Arhivu Republike Slovenije nalaze se kopije fonda 110 iz Arhiva Jugoslavije (AJ), fonda „Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača“ s fasciklima vezanim uz aktivnosti u NR Sloveniji. Na Židove se odnosi fascikli o zločinima u Prekmurju. Polona TROBEC MLAKAR; Arhiv Republike Slovenije: fasc. 110-33-64: [RS-AJU_ARS-Tro 2014 - Arhiv Republike Slovenije](#)
www.arhiv.gov.si/fileadmin/arhiv.gov.si/pageuploads/.../RS-AJU_ARS-Tro_2014.pdf .

okupatora i njihovih pomagača“ oživnuo, u proljeće 1945.godine, u novim „federalnim jedinicama“ (kasnijim Narodnim, pa zatim Socijalističkim republikama) osnovane su Zemaljske komisije. Sudeći prema fondu „Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača“ za Narodnu Republiku Hrvatsku, OZNini su agenti predstavnika vojnih izaslanstava u glavnim gradovima Savezničkih zemalja obilazili savezničke logore s izbjeglicama iz područja Jugoslavije, za koje su Saveznici pretpostavljali da se radi o ratnim zarobljenicima, čije izručenje će zemlje antihitlerovske koalicije tražiti radi suđenja. Iz britanske zone u Austriji (današnje pokrajine Koruške i zapadnjeg predjela pokrajine Štajerske) britanske su vojne vlasti Jugoslaviji izručili nekolicinu zločinaca (jugoslavenskih državljana).⁶⁴.

Pododbor Zemaljske komisije za za utvrđivanje zločina u ustaškim logorima započeo je svoje istraživanje na arealu ustaškog koncentracijskog logora Jasenovac 18. svibnja 1945.godine.Valjalo je najprije utvrditi lokalitete grobova na arealima logorskih jedinica po okolnim selima, kao i mjesta izvan njih, po šumama, gdje su prema izjavama saslušanih bivših svjedoka mogli računati na prolazak masovnih ili individualnih grobova i mjesta strijeljanja, ubijanja, spaljivanja. Skupina liječnika forenzičara radio je na identificiranju posmrtnih ostataka. Rezultat rada je poimenični popis žrtava logorskog kompleksa Jasenovac⁶⁵, čije je začetke Spomen-centar Jasenovac ima zahvaliti iskapanjima i nalazima do kojih je došla Zemaljska komisija za utvrđivanje zločine okupatora i njihovih pomagača, Komisija je postupala ne samo po iskazima očevidaca, nego i po prijavama o nestanku člana obitelji⁶⁶ U identifikaciji pomagala su sjećanja znanaca, drugova iz zatočeništva; ostavljeni predmeti osobne upotrebe koje se sa stanovitom sigurnošću mogu prepoznati kao vlasništvo tražene osobe, pa službeni dokumenti ustaških vlasti određenih za upućivanje u logor i UNS-ovih naloga za provedbu deportacija u logore, sačuvani u malenom broju⁶⁷, te rijetki dokumenti s osobnim podacima žrtava poslužili su komisiji kao važni izvori, premda su podaci nerijetko manjkavi ili pogrešni: Naročito je bilo problematično razlučiti strane i jugoslavenske Židove,

⁶⁴ O izručenju v.Zahtjeva Jugoslavije <http://www.cro-eu.com/forum/index.php?topic=1040.15;wap2>
<http://www.cro-eu.com/forum/index.php?topic=1040.15;wap2> .

⁶⁵ Javna ustanova Spomen-centra Jasenovac: [www.jusp-jasenovac.hr/Survey and search of the individual victims](http://www.jusp-jasenovac.hr/Survey_and_search_of_the_individual_victims): www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=6711; u daljnjem tekstu koristim se ovim izvorom, te ga citiram skraćeno: *Popis Jasenovac*. Dokumente vezane uz logor Jasenovac skuplja i objavio je Antun MILETIĆ, *Koncentracioni logor Jasenovac: 1941–1945*: 1.izdanje, Beograd: -Jasenovac,1986–1987. Miletić je objavio dokumente različitog podrijetla, a da nije uvijek iskazao izvore, niti se kritički osvrnuo na nj i na svoje kriterije izbora. O izvorima i polemikama zbog razilaženja brojki žrtava u pojedinim izvorima v. Vladimir GEIGER

⁶⁶ HDA, HDA, ZKRZ-GUZ, mikrofilm Z-2926, ZM 22a/2, br. 5472.

⁶⁷ HDA, Fond „UNS“ (Ustaška nadzorna služba. Fond br. 248, osam kutija.

jer su prezimena srednjoeuropskih Židova u Jugoslaviji i ona iz inozemstva gotovo i dentična. Kao posljednje prebivalište ili boravište pojave se uglavnom mjesta na teritoriju bivše Jugoslavije. Pouzdanija pomagala i sigurnije metode Zemaljska komisija godine 1945. nije ni mogla imati.

Procjena korektnosti rada komisije i pouzdanosti rezultata Zemaljske komisije bitna je zato što se njezinim nalazima služe i strane službe traganja za nestalima i poginulima Drugog svjetskog rata, na primjer Središnja banka podataka Spomen-centra Yad Vashem. Kvaliteta njezinih nalaza nije baš izvan svake sumnje:⁶⁸ Višekratno pojavljivanje pojedinih imena žrtava u popisima, pogrešni podaci o okolnostima smrti, pogrešni osobni podaci i slično ne pripisuju se uvjetima rada komisije, nego (navodno) ideološkoj tendencioznosti članova komisije. Sumnje u tendenciozno „prepravljavanje“ obdukcijских i drugih nalaza probuđuje i saznanje da su legende uz određen broj fotografskih snimanja logora Jasenovac pogrešne, krivotvorničke, opterećuju ustaše, a oslobađaju krivice partizane.⁶⁹ Michael Portmann u svojoj monografiji o komunističkom obračunu s ratnim zločincima i protivnicima komunizma u Titovoj Jugoslaviji priznaje komisiji da se trudila ispuniti svoj zadatak, no da se nerijetko dala „ponijeti žarom preživjelih žrtava ustaških stražara i zapovjednika „raskrinkavati zločince i osvetiti se za pretrpjele patnje“⁷⁰. Fond „Zemaljska komisija“ sadrži i neke postupke o prvobitnim „Narodnim sudovima“ (Portmann te postupke ocjenjuje kao „prave kopije staljinističkih montiranih suđenja.“⁷¹

Ne dijelim Portmannovu generaliziranu „osudu“ rada Zemaljske komisije.: U fondu ZKRZ ima doduše nalaza, koji su neizmijenjeni i neprovjereni ušli u optužnice i osude; tko se, pak, trudi pažljivo „pročešljati“ sve materijale ovoga fonda, pronaći će i primjere savjesnog i stručnog vođenja postupaka, sa žalbama koje će biti riješene u korist optuženoga, te kritičkih osvrta sudaca na izostajanje kritičke provjere prijave protiv osumnjičenih.⁷² Kvalitet različita je od

⁶⁹ Nataša MATAUŠIĆ; *Jasenovac - fotomonografija*, Jasenovac. V. i Tomislav VUKOVIĆ, *Fotokrivotvorine o jasenovačkome logoru (5): Kako je »titovka« zamijenjena ustaškom kapom*: Glas Koncila 10 (1811), 8.3.2009. http://www.glas-koncila.hr/index.php?option=com_php&Itemid=41&news_ID=16155.

⁷⁰ Martina GRAHEK RAVANIĆ; „Narod će im suditi“. *Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača za Zagreb 1944-1947*. Zagreb. 2013

⁷¹ M. PORTMANN; *Kommunistische Abrechnung*.

⁷² HDA, ZKRZ-GUZ, mikrofilm Z-2959, ZM 22/26, kutija 29, smrtna presuda br. 1764/45 od 16.8.1945. protiv Josipa Tomaša (rođen..1908 u Ladislavu Pusti, kotar Virovitica), zato što je kao nadzornik šumske grupe logoraša u Jasenovcu i ustaški vodnik bio optužen da je dozvoljavao je i prisustvovao mučenju i ubijanju

slučaja do slučaja: ima stručno vođenih postupaka, ali i primjera nemara. Sudstvo se tek razvijalo: Prva suđenja nisu predviđala konfrontacije optuženoga sa tužiteljstvom, nije svaki optuženi dobio priliku očitovati se o krivici kojom ga je su teretio. Sudilo se samo na osnovu optuženikovog priznanja, bez dokaznih postupaka. Zemaljska komisija dosta Opsežni fond vrijedan je izvor informacija o samome radu Zemaljske komisije: ne samo o nadležnostima i zakonskim temeljima njezinog rada na identificiranju počinitelja, nego i o tehnici identificiranja žrtava.

Za utvrđivanje zločina nad Židovima, predsjednik Državne komisije za utvrđivanje zločine okupatora i njihovih pomagača, dr. Dušan Nedjeljković svim zemaljskim komisijama o izradu elaborata o progonu Židova. Članovi komisije morali su utvrđivati okolnosti funkcioniranja ustaških logora i njihove zatočenike i zatočenice, preživjele i stradale. I njemački logori Auschwitz, Dachau, Bergen-Belsen, Lublin, Sajmište, Rab, Banjica, morali su biti predmetom istraživanja. a koji su bili „zavičajni“ prije rata na teritoriju pojedinih zemaljskih komisija.⁷³ Komisije nisu posebno utvrđivale sudbine pojedinih stranaca, nego „strane židovske izbjeglice“ tretirale kao „homogeno tijelo“, skupinu koja je dijelila sudbinu jugoslavenskih Židova. Nema podataka o broju onih stranaca koji su preživjeli: Židovska zajednica u Splitu izrekom objasnila je Zemaljskoj komisiji da se nije bavila sudbinama stranih Židova zabilježenih u splitskoj

logoraša za vrijeme šumskih radova, sam zlostavljao žrtve i dozvolio je da mu drugi u tome pomažu. Izvršenje smrtno kazne vješanjem i konfiskacija imovine moralo je biti obustavljeno sve dok je ne potvrdi Viši vojni sud JNA. Osuda je promijenjen u kaznu od 20 godina prisilnog rada. Konfiskacija je ostala.

⁷³ HDA, ZKRZ-GUZ, Z-2942, ZKRZ GUZ 2235/2/1/45: Državna komisija svim zemaljskim komisijama: Uputa o izradi elaborata o progonu Židova (10.7.194): Dokument služit će međunarodnoj potrazi počinitelja, za koje se prepostavlja da su pobjegli iz Jugoslavije. Komisije morale su također utvrditi koji su Židovi za vrijeme rata smijeli ostati u svojim domovima, i zbog kojih razloga. Pored brojčanih podataka preživjelih, povratnika valjalo je utvrditi približan broj onih koji su bili deportirani i nisu se vratili, koji vjerojatno nisu preživjelih, i onih koji su preživjeli progon a nisu se vratili. Trebalo je utvrditi brojčani odnos Židova nastanjenih na područjima nadležnosti pojedinih zemaljskih komisija, njihovo zdravstveno, imovinsko i socijalno stanje, te kronološki popisivati sve represivne mjere ustaše i kategorizirati ih, s time da se posebno ulazi u tretman Židova u pojedinim logorima, kako u Jugoslaviji tako i u inozemstvu, te opišu posebno teški oblici zlostavljanja i zločina.

općini, zato što se smatrala zaduženom samo za jugoslavenske Židove, tim više što se strani Židovi nakon rata više nisu javljali upravi Židovske zajednice.⁷⁴

Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača smatrala je sebe nadležnom samo za jugoslavenske građane - i samo za jugoslavenske Židove⁷⁵, a sudovi koji su postupali po njezinim nalazima, ograničili su svoj mandat također na Jugoslavene, no na Jugoslavene bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost: Ne može se, naravno, isključiti zamisao da je pripadnik njemačke, talijanske ili druge manjine čija je nacionalna država bila okupator ili pomagač okupatora, dobio nepovoljniji tretman nego optuženik slavenskog podrijetla. Smrtna kazna zbog “kolaboracije” izrečena je Dr. Ljudevitu Zimpermanu, bivšem Austrijancu i austrijskom činovniku, koji je u Glavnome ravnateljstvu za javni red i sigurnost Ministarstva unutarnjih poslova NDH obnašao visoku dužnost u Židovskome odsjeku,⁷⁶ Ne dopuštam si zaključke o pristranosti sudova.

U fondu “Zemaljska komisija” ima malen broj osuda protiv jugoslavenskih Nijemaca.⁷⁷ Pravi razlog, zašto se sudilo relativno malenom broju jugoslavenskih Nijemaca, treba tražiti u činjenici da su Nijemci od 1944. godine bili “prisilno evakuirani” u Reich, i da je 1945. godine jugoslavenska vlast preostale Nijemce nastojala iseliti odnosno protjerati. Politika iseljavanja konkurirala je sudskom obračunu, te je “pobjedila”: Iseljavanje dobije prednost pred krivičnim gonjenjem.

Glede nadležnosti suda, AVNOJ je odredio da će u Okružnim sudovima biti osnovani posebni odjeli za suđenje ratnim zločincima. U njima će s sucima djelovati i suci porotnici, „iz naroda“, laici koje će predložiti odbori narodnog oslobođenja na regionalnoj razini, a imenovat će ih predsjednik suda i ministar pravosuđa. Državu je zastupao tužitelj, koje je imenovala vlada. Mimo toga što je dekretirao AVNOJ, Narodni odbori na teritorijama pod kontrolom partizana, održavali su suđenja koja nisu udovoljela vizijama AVNOJ-a, nego su funkcionirala kao

⁷⁴ HDA, ZKRZ-GUZ, mikrofilm Z-2944, GUZ 2235/27-45, list 3644. GUZ 2235/27-45. Za Okrug Split listovi 3643-3689. I poslijeratne jugoslavenske statistike ne uzimaju u obzir strane Židove: Vladimir GEIGER, Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili „okupatori i njihovi pomagači“. Brojidbeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi). U: ČSP, god.Zagreb 2011, br. 3, 699-749. s literaturom.

⁷⁵ HR HDA, ZKRZ, knjiga ZM 22/9 i mikrofich Z-2942, broj spisa 2235 (1-1108).

⁷⁶ HR HDA, ZKRZ, Z-2959, Sud 894/45 od 21.7.1945.

⁷⁷ ibid. ZKRZ, Z-2942, suđenje jugoslavenskim Nijemcima zbog progona Židova: Optuženi Pavao Weber,; kutija 345 Alojz Čukman; Z 2959 ZM 22/26-Federer Miroslav.

„prijeki sudovi“. Takvi su radili i poslije kapitulacije Njemačkog Reicha, s vojnicima Wehrmachta zarobljenim na teritoriju Jugoslavije.

Materijalnopravno redovni sudovi optužene nisu razlikovali po tome, je li netko bio vojnik ili civil, pripadnik jednom od naroda ili narodnosti. No, novost je, po kojem se jugoslavensko suđenje ratnim zločincima razlikuje od onoga u drugim srednjoeuropskim zemljama pod nacističkom i fašističkom okupacijom - Sudovi su sudili eksplicitno i za progon i genocid.

U spisima Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina (za Hrvatsku) optuživani su jugoslavenski građani- pa i bivši zatočenici ustaških koncentracijskih logora, koje su njihovi logorski drugovi prijavili zbog zlostavljanja suzatočenika, fizičkog maltretiranja i prokazivanja, uhođivanja. Takvima su izrečene smrtne kazne strijeljanjem.⁷⁸ Fond “Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača sadrži i dokumente ze sudske postupke, što su ih sudovi vodili isključivo zbog progona Židova nisu se vodili ni u Čehoslovačkoj niti u Poljskoj: Ondje su sudovi postupali fokusirani na krivično djelo, a ne na posebne ciljne grupe.⁷⁹ „Hapšenje, nasilno iseljivanje Židova, te njihovu smrt u raznim logorima“: Ovakva optužba (na prijavu žrtava deportacije i interniranje u koncentracijske logore) protiv „prvog ustaškog šefa policije“ Alojzije Čukmana⁸⁰ i Julije Makance (načelnika grada Bjelovara i šef ustaškog stožera u Bjelovaru)⁸¹ bio glavni pokretač nasilnog iselenja Židova iz grada Bjelovara.dne. 1.8.1941, na odisej u Jastrebarsko, Gospić, Loborgrad, Jasenovac i Staru Gradišku. „Svi koji su tužili,

⁷⁹ Za Čehoslovačku v. Kateřina KOČOVA/Jaroslav KUČERA; „Sie urteilen fuer uns.“ In: N.FREI; Transnationale Vergangenheitspolitik. 448. ČSSR se međunarodno snažno zalagala za to da se gone zločini protiv čovječnosti, no u vlastitom zakonodavstvu s 11 kaznenih djela u četiri kategorije - zločini protiv države, protiv osoba, protiv vlasništva i imovine, te denunciranje - niti njemački progon Židova, niti sudjelovanje čeških i moravskih građana u njemu, nisu eksplicitno izdvojeni. - Poljska je, na putu u staljinizam, prilagođavao sovjetskom pravnom sustavu, pa je obračun s Nijemcima i njihovim kolaboraterima bio u središtu svih sđenja. Włodzimierz BORODZIEJ, „Hitleristische Verbrechen“. Die Ahndung deutscher Kiregs-und Besatzungsverbrechen in Polen. U: N. FREI; Transnationale Vergangenheitspolitik. 399- 428 Ovdje. 407. Obračun s ratnim zločincima u SSR-u: HILGER Andreas, “Die Gerechtigkeit nehme ihren Lauf“. U: FREI Nobert, Transnationale Vergangenheitspolitik. - HR-HDA180-273. Z-2959, Sud br. 1627/45 od 8.8.1945; ibid. ud br. 1627/45 od 8.8.1945

⁸⁰ Dr. Alojzije Čukman (sic!) nostrificirao je 1949-1950 politološku disertaciju podnešenu Sorboni u Parizu, u Madridu. Bio je jedan od istaknutijih hrvatskih emigranata u Španjolskoj: https://hr.wikipedia.org/wiki/Alojzije_%C4%8Cukman i Gojko BORIĆ u Hrvatskoj Reviji, br. 1/2010 (Matica Hrvatska, Zagreb): <http://www.matica.hr/hr/357/HRVATI%20U%20MADRIDU%20/>

⁸¹ ZKRZ 306 kutija 345, 23842 Zločinac: Čukman Alojzije und Julije Makanec: Julije Makanec rođ.1904. u Sarajevu, 1945 u Zagrebu osuđen na smrt i smaknut isti dan. Izručili su ga Britanci iz Austrije, gdje je bio interniran u britanskom logoru: Zlatko DIZDAR; [Tko je tko u NDH](#), Zagreb, 1997., str. 252.

odvedeni su u Njemačku iz Lobargrada ili u Lobargradu umrli od tifusa“.⁸² Cukman kao prvi šef policije bio je izvršitelj - odluka o deportaciji je morala doći iz UNS-a Židovskog odsjeka (zacijelo je donijeta odluka koja je vrijedila za cjelokupni teritorij NDH, jer se u mnogim židovskim zajednicama deportiralo u isto vrijeme i s istim postupkom): Pitanje je, jesu li ustaški službenici na regionalnoj i lokalnoj razini mogli znati odnosno od kada su znali da deportacije Židova u Njemačku znači smrtnu presudu nad njima. Cukman je surađivao sa stražarima u Lobargradu na ukrcaju tamošnjih zatočenica u vlakove za “Istok”. Optužen je i zbog toga što su zatočenice kao posljedicu odvođenja iz njihovih sredina u Lobargrad i izbijanja epidemije u logoru mogle umrijeti. Osuđen je za masovno hapšenje, lišenje slobode, odvođenje u logore, zlostavljanje i pljačka, i za smrt više osoba zbog logorskih uvjeta⁸³ ubojstva Srba⁸⁴ i Židova⁸⁵ u Gospiću, na Pagu i u Jadovnom osude su izrečene pozivom na čl. 3, stav 3 Uredbe o Vojnim sudovima i čl. 4 Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države. Optuženi su osuđeni na strijeljanje i konfiskacije imovine. Žalbe su im odbijene, tako da su smrtne presude nakon nekoliko mjeseci (različitog trajanja rješavanja) postale pravomoćnima i izvršnim.

U daljnjim presudama za zločine u Gospiću i Jadovnom (K-200/45 od 24.12.1945.g.) optuženi je osuđen na šest godina prisilnog rada i gubitak građanskih prava na tri godine poslije isteka kazne prisilnog rada.⁸⁶ Sud na osnovu svjedočenja nije stekao uvjerenje da je optuženik (optužen u smislu čl. 4 Zakona o zločinima protiv naroda i države) izravno sudjelovao u

⁸² ZKRZ 306 kutija 345, br.23842 Zločinac: Ćukman Alojzije und Julije Makanec.

⁸³ ZKRZ, kutija 414 Zl. 32570: krivični spis br. 206/45 ; Z-2955, Z-2951, Kz 3/1947;Z-2951-103/1945; 107/1945 - 111/1945; 122/1945; Z-2951, Kz 1/46.

⁸⁴ ZKRZ, Z-2950, ZM 22/17, K-198/45, K-82/46 od svibnja 1946. god.

⁸⁵ Z-2949, 2611/45 Okružni sud Daruvar: osuda protiv Domobranca zbog ubojstva Židova prema čl. 3, t.3 Krivičnog zakonika o zločinima protiv države: zatvor i prisilni rad na šest godina, gubitak građanskih prava, ali ne i roditeljskih prava na daljnje tri godine: Okružni sud Daruvar od 4.12.1945, br. Kz 289/45; presuda Kz 292/45 - smrtna presuda zbog silovanja Židovki i ubojstva nakon silovanja; smrtna presuda br.310/45-Okružnog suda u Daruvaru zbog prokazivanja Židova i zbog sudjelovanja u njihovu odvođenju u logoru te smrti uslijed logorskih uvjeta; žalba stranke da su odvođenja naredili vrhovi općine, nije uvažena. Z-2950, ZM 22/17, K-223/46, žalba odbijena u travnju 1946.godine; daljnje smrtne presude zbog ubojstva više Židova: K-252/45; _82/46 od svibnja 1946. god.

⁸⁶ , ZKRZ, Z-2950, ZM 22/17 K-200/45.

ubojstvima. Optuženi je dokazao, a svjedoci potvrdili da je student veterine, u vrijeme, kad su se zločini na Pagu dogodili, studirao u Zagrebu.⁸⁷

Za okrutne postupke prema zatočenicima u logorima, zlostavljanja, dosuđivan je prisilni rad: protiv Milke Bencetič (r.1925.g. u Udbini, stražarice u Mlaki i Jablancu): najprije je zbog okrutnog postupanja prema zatočenicima osuđena na smrt, a žalba i molba za ublažavanje kazne čak i odbijena, da bi ipak bila izmijenjena: 10 godina zatvora s prisilnim radom i još jednom toliko godina gubitak svih građanskih prava).⁸⁸ upci i ustaški komisari židovskih trgovina, radionica, poduzeća i tvornica osuđivani su na prisilni rad.⁸⁹

Denunciranje⁹⁰: je postalo kaznenim djelom, zato što je povlačilo za sobom teže represalije, pa i smrtU slučajevima nedokazivosti kaznenog djela bilo je obustava sudskih

⁸⁷ ibid. Z-2950, K-19/46;

⁸⁸ Z-2955, K- 665/45; Z-2959, Sud br. 1833/45 od 19.8.1945; još kazne zbog mučenja Židova: Z-2951, KZ 23/46 KZ 33/46; KZ 119/46

⁸⁹ Z-2955, Z-2956, Kž-103/1946; Kž-136/46; Z-2951, Okružni sud Osijek 18.1.1946.g.; ibid. Kz 350/45 isto Okružni sud Mostar; Z-2959, povjerenik i upravitelj tvrtke Meindl, Zagreb- smrtna kazna odmah izvršena

⁹⁰ Z-2950, ZM 22/17, Buch 23, Dok. 2611/4-45, Okružni sud Dubrovnik osuđio je Hrvata na 12 godina zatvor uz prisilni rad i gubitak građanskih prava i konfisciranje imovine, zato što je njemačkim oficirima predao popise osoba koje su vlasti htjeli poslati na rad u Njemačkoj ili u internaciju (K 145/45 id 31.12.1945); žalbu osuđenog, koji je tvrdio da je morao izvršiti zapovijed, sud je odbio, jer je po uvjerenju suda popise sastavio na vlastitu inicijativu, i da nije imao nikakvu zapovijed. Još jedna osuda zbog denunciranja partizana, zajedno s dobrovolnim radom u Reichu i sudjelovanja u ustaškim pohodima protiv partizana K-158/46 - 20 godina zatvora i daljnjih 10 godina gubitka građanskih prava;

postupaka⁹¹; istražni pritvor je uračunat u zatvorsku kaznu, tako da je optuženi nije morao ići u zatvor⁹²

Komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača uvrstili su i progon Roma u kaznena djela okupatora i kažnjavali počinitelje⁹³). za oduzimanje imovine Romima prije njihova ubojstva. izrečena je kazna smrti strijeljanjem⁹⁴

Denunciranje Židova⁹⁵ i denunciranje osoba koji su sakrivali Židove i Srbe: Sud br. 555 od 15.7.1945⁹⁶ i spis Gradske komisije za utvrđivanje zločina Rijeka⁹⁷

Izdavanje lažnih dokumenata i propusnica ugroženima - optuženik je time „ošteti“ /“opljačkao“ narod.⁹⁸

Za pripadnike stražarske službe u Jasenovac, svjedok u postupku K-241/47, Okružnog suda Daruvar Jakov Danon izjavio je da je optuženoga vidio u logoru, i da može potvrditi pripadnost optuženoga Prvoj satniji obrambenog zdruga u Jasenovcu, koja je vršila egzekucije, no nije mogao potvrditi da je optuženik bio među onima koji su zaista egzekutirali. Unatoč tomu sud je optuženoga osudio na smrt (18.9.1947.g). U žalbi je osuđenik naveo da je osuđen samo zbog pripadnosti određenoj jedinici, i da se sud nije potrudio utvrditi njegovu individualnu krivicu.

⁹¹ HR HDA, Z-2951, KZ 325/45: Viktor Kasumović (r.1905.g. u Oriovcu) osuđen je zbog huškanja protiv Srba i Židova, tako da su im poslodavci morali dati otkaz; osuđen je na sedam godina zatvora s prisilnim radom; u žalbenom postupku utvrđeno je da su izjave svjedoka proturječna i da se optuženome krivica nije mogla dokazati (5.1.1946.g.).

⁹² Z-2951, KZ 339/45 protiv Stjepana Čupića (rođ.1885.g.u Iloku); osuđen je zbog sudjelovanja u hapšenju Židova u Iloku i njihovu odvođenju u logor; osuđen je na jednu godinu prisilnog rada i zatvora; istražni pritvor je trajao koliko je trajala dosuđena kazna zatvora, tako da je morao na prisilni rad, ali bez zatvorske kazne. Još jedna osuda K-32/46, 12 godina zatvora i prisilni rad, daljnjih pet godina gubitak građanskih prava.

⁹³ Osuda KZ 340/45 odnosi se na Franja Tomašića (r.1908.g. u Tovarniku): osuđen je na šest mjeseci zatvora i prisilni rad (no, kako mu onoliko mjeseci trajao istražni zatvor, tonije morao u zatvor; nadalje: 2951, KZ 340/45. Z-2951, K 26/45; Z-2959; sud br. 514/45

⁹⁴ Daljnje presude - zatvor i prisilni rad: presuda Okružnog suda Nova Gradiška Kz 322-45: šest godina zatvora s prisilnim radom, gubitak građanskih prava na tri godine i konfisciranje imovine, jer optuženik nije sam počinio zločin, nego samo držao stražu izvršiteljima: 20.12.1945

⁹⁵ , ZRKZ, Z-2959; sud br. 578/45 - prigrabio je židovsku imovinu: zato smrtna kazna strijeljanjem

⁹⁶ , ZKRZ, Z-2959;

⁹⁷ HR-DARI; JU-106 fond 41 Commissione Commissione cittadina per i crimini di guerra di Fiume kutija 6:: Nerina Faraguna, zatvorska drugarica Židovke Mercedes Hartmann u zatvoru „Coroneo“ (Trst), potvrđuje da je Hartmann Mercedes, udovica iz Rijeke, pokrštena Židova, denuncirana od izvjesnog Marka Ucovića iz Rijeke da je pod zračnom uzbunom pobjegla, umjesto da je poslušala njegove naredbe. Hartmann Mercedes je 31.8. oder 1.9. 1944 u zatvoru “Coroneo” ustrijeljena kao taoc.

⁹⁸ , ZKRZ, Z-2959, Sud 664/45.

Žalba je odbijena s obrazloženjem da je pripadnost određenoj formaciji već znači odgovornost za njezine zločine, i kad ni jedan svjedok ne može potvrditi njegovo sudioništvo.⁹⁹

I Gradska komisija u Rijeci zabilježio je suđenja za progon Židova.¹⁰⁰

Iz presuda postaje razvidno da sudovi neće razlikovati između jugoslavenskih ratnih zločinaca i onih iz redova njemačke, mađarske, talijanske manjine. Nema ni zasebnih postupaka za zločine protiv Židova i drugih.

Trajanje procesa obračuna nije bilo ograničeno, a ni razdoblje u kojem su počinjena kaznena djela: Sudovi se nisu držali preciznih datuma kao, npr. Početka rata (6.4.1941.g.) ili dana proglašenja NDH (10.4.1941.g.) Potpisivanje pristupa Trojnom paktu (25.3.1941.g.), pobuna protiv toga (27.3.1941.g.). S time povezano bilo je pitanje za početkom povećane opasnost po državu, koja je nastupila faktično od dolaska na vlast nacionalsocijalista i ispružanje pipki za Jugoistočnu Europu i za sankcioniranje nastojana jugoslavenskih Nijemaca pribličavati se Njemačkog Reichu i dopustiti širenje utjecaja i miješanja u unutrašnje poslove Jugoslavije. Na taj način mogli su pozivati na odnogovornost Kulturbunda i udruge Nijemaca koje su otvoreno agitirale za pristup ugoslavije Njemačkome Reichu. I stvaranje nacističkih udruga u Jugoslaviji moglo se uhvatiti tom regulacijom.

Ocjenimo li rad sudova - tj. sudskih odjela nadležanih za ratne zločine - ostaje dojam da se nisu prethodno bavili teoretskim pitanjima, npr. o pravno problematičnoj retroaktivnosti krivičnih djela („nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege“), dok je princip “nullum crimen sine poena” - pravo je postojalo, a derogacija prava odnosila se samo na propise što ih je donijela

⁹⁹ ibid. ZKRZ Z-2949

¹⁰⁰ HR DARI, Gradska komisija za utvrđivanje zločina, sign. JU-06, Izjava svjedoka br. 345/46: Isacco di Abramo Schuldenfrei, iz Biecza(Poljska), stalno nastanjen u Rijeci, (r.1896.god.), trgovac, poljske nacionalnosti: Supruuga mu Lager Luisa, ud.Schuldenfrei...rođena uGavadiji, Rumunjskoj,(1900.god.) izraelitske vjeroispovijesti....trgovkinja, stalno nastanjena u Rijeci, uhapšena je 17.2.1944.god. od SS u Rijeci. Od toga dana nema više nikakvih informacija o njoj. Pretpostavlja da je umrla u jednom od njemačkih koncentracijskih logora.(Original talijanski); ibid. izjava svjedoka br. 349/46: Rossi Albino prijavljuje vjerojatnu smrt svoje supruge, Rossi Denise, koja je 2.4.1945. uhapšena od SS-a u Rijeci i deportirana u Ravensbrück, gdje je vjerojatno umrla.Br. 352/46. Također Lichtenstern Angela, Lichtenstern Angela – zbog rasne pripadnosti i pomoći partizanima deportirana u Ravensbrück; nije se više vratila - izjava svjedoka br. 411/47; Padovani Aladar prijavljuje smrt spruge Palmine iz Kastve, vjerojatno u Ravensbrücku ili Dachauu.- Br. 397/47: Sin Estere Spinghetti, Židovke, također deportiran i umro.Fascikel 346A sadrži “Izdvojene predmete Židovskih svjedoka za smrt 72 židovskih žrtava iz Rijeke.Emilijo Adlera optužuje zbog toga generala Heinricha Schluenzena, zapovjednika SS-a u Rijeci, a mađarski Židov Antun Bein iz Rijeke, 63 godine star, prijavljuje šefa Civilne u prave Operativne zone Jadransko Primorje, Dr. Friedricha Reinera.

Emigrantska vlada. Kazneno pravo iz stare Jugoslavije sankcioniralo je ubojstva, ucjene, pljačke....

Za pripadnost određenim strankama i ideologijama usmjerenim na rušenje državnog poretka, koja je i u staroj Jugoslaviji bila kažnjiva, osnovani su, u ljetu 1944. godine, Vojni sudovi¹⁰¹. Tek 1945. godine uređeni su vojni sudovi u sklopu Okružnih sudova (Zagreb, Karlovac, Bjelovar, Čakovec, Gospić, Dubrovnik. Novi Sad), a u kolovozu 1945. njihova nadležnost za “političke delikte” civila prelaze u građanske sudove¹⁰², U Vojnom sudu u Rijeci vođen je postupak protiv zapovjednika SS-a u Rijeci, njemačkog generala Heinricha Schlünzen - u odsutnosti¹⁰³, a na osnovu niza svjedoka

Vojni sudovi: Kao što pokazuju primjeri postupaka u fondu “Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača”, oni su sudili u “političkim” sporovima, u koje su spadali i svakodnevnica pod specifičnim uvjetima okupacije: pravnici su uveli nove kaznene odredbe: sputavanje borbe protiv okupatora ili protiv državnog neprijatelja, u Jugoslaviji „nepokazivanje pozitivnog stava prema NOB“, suradnja s okupatorima. Pretpostavljeno neprijateljstvo prema Jugoslaviji, komunizmu i NOP. Na taj način optuženici su bili osuđeni zbog političkih stavova, a ne zbog konkretnih djela.¹⁰⁴ Sudeње od strane vojnih sudova nije bilo javno: Članovi obitelji nisu saznavali čak ni mjesto, gdje se optuženi zadržavao: Fond “Sabor NRH” sadrži niz molbi obitelji optuženih, za informacije o boravištu optuženih; Sabor NRH nije imao ovlasti nad vojnim sudstvom, nego je molbi proslijedio njima - postupci su ostali neriješeni, a optužni “nestali”¹⁰⁵: u tim “postupcima bez postupaka” (“Verfahrenlose Verfahren”¹⁰⁶). Bez javnosti, bez mogućnosti priziva i žalbe, metoda je ona ista ozloglašena iz razdoblja NDH. Presude su udovoljavale opredjeljenju NOP-a za što kraćem i radikalnijem obračunu s osumnjičenima, za zastrašujućim kaznama - suci su bili pod pritiskom raditi što brže i demonstrirati “željeznu šaku”. Pod takvim uvjetima postupak je završio na užtrb

¹⁰¹ E. VÖLKL, Furor. 380, 381. Usp. i M. PORTMANN; Abrechnung. 54.

¹⁰² HR HDA, ZKRZ, 2956, kutija 29. Vojni sud Zagreb sudio je i „Klerofašistima“, katoličkoj hijerarhiji, ali i popu Hrvatske Pravoslavne crkve Mirku (Mironu) Federer.

¹⁰³ HR DARI; JU-106, fond 41, kutija 8: Heinrich Schlünzen je prema jednoj verziji nakon potpisivanja kapitulacije kod Ilirske Bistrice, u času predaje njem. vojske Jugoslavenskoj Armiji počinio samoubojstvo. Prema drugoj verziji uspio je pobjeći preobučen u pravcu Koruške i u svoj rodni grad Düsseldorf.

¹⁰⁴ HR-HDA, ZKRZ, Z-2955, Vojni sud Čakovec. r. 137/45

¹⁰⁵ HR-HDA, Sabor NRH, fond 1078. Od kutija 1-10.

¹⁰⁶ E. VÖLKL, Furor, 381.

pravednosti.¹⁰⁷ Zbog tajnosti postupaka nemoguće je utvrditi broj okrivljenika i postupaka; ljudi koji su netragom nestali, idu na teret vojnom sudstvu.

Jugoslavensko (komunističko) shvaćanje pravna očitivalo se u pravnim normama koje su služile za suđenje zbog ratnih i nasilnih zločina. Prioritet je imala zaštita države od okupacije i ratnog napada, tako da je izrečena smrtna kazna za naoružani napad i okupaciju, svojatanje vlasti i sudjelovanje u neprijateljskim formacijama: u policiji, Njemačkoj vojsci (Wehrmacht), u SS/SA (ne samo u njihovim vojnim formacijama) i rad u gospodarskoj administraciji okupiranih teritorija - kolaboracija predstavljala primarni zločin. Individualni zločini poput zlostavljanje i ubijanje ratnih zarobljenika ili civila. Kriminalna kaznena djela okvalificirana su kao neprijateljski napad na Jugoslaviju ili na partizane, komuniste, proizlazili su iz činjenice okupacije i kolaboracije. Zločini protiv čovječnosti, protiv život i tjelesni integritet, predstavljaju sekundarnu razinu, a vojni delikti poput pljačke i zlostavljanje ratnih zarobljenika zauzimali su treći red (to vrijedi za postupke protiv jugoslavenskih okrivljenika; oni su zadržani u fondu „Zemaljska komisija...“Postupaka protiv Nijemac u tom fondu nema, jer se Zemaljska komisija smatrala nadležnom isključivo za jugoslavenske okrivljenike).

Osuđivanje jugoslavenskih građana i rigidne provjere žrtava deportacija - jugoslavenskih ratnih zarobljenika, prisilnih radnika, čaki i zatočenika nacističkih koncentracijskih logora i logora smrti, te radikalnih čišćenja u partijskom aparatu (koja nisu poštedjela ni žrtve rata) dokazuju da jugoslavensko sudstvo suđenje „fašistima“, ustašama i drugim neprijateljima koristilo ne samo kao metodu „čišćenja i prorade prošlosti“, nego i kao instrument za izgradnju komunističkog društva. Iako je Tito navodno krajem 1945.godine diktirao „Sada mora biti gotovo sa samoinicijativnim ubijanjem“, mržnja u prvim godinama poraćja bio značajan element psihičkog stanja Jugoslavena. Mržnja je mogla biti uperena samo protiv kategorije ljudi što ih je novi režim proglasio neprijateljima - protiv Nijemaca, Talijana i drugih satelita, kolaboracionista; prosvjedovati protiv nepravedne i selektivne prakse suđenja , pogotovo protiv postupaka po geslu „male vješati, velike koristiti i zatim pustiti“, rijetko tko bi se usudio. „Šlampavo denacificiranje“ koje se zamjerava i Nijemcima, a posebice Austrijancima, provodile su saveznički okupacijske vlasti u Njemačkoj i Austriji (kako se produbljavao sukob između zapadnih Saveznika i SSR-a, zahuktavao se „Hladni rat“, Zapadni savezni podržavali su izgradnu demokratskih država, budućih vjernih saveznika u blokovskom nadmetanju - pa su

¹⁰⁷ Ana HOLJEVAC TUKOVIĆ; www.hrcak.srce.hr/file/13816. Arhivski vjesnik, Zagreb 2003.

imali „važnija posla“ nego preodgajati preživjele naciste. Jugoslavija se također ne može pohvaliti kao uzor suzbijanja natruha ustaštva, nacizma, i fašizma - i Jugoslavija se htjela okoristiti tehničkim, diplomatskim i taktičkim know-howom dotadašnjeg neprijatelja, u cilju stjecanja informacijske prevlasti u odnosu na Saveznike i na Sovjetski savez

Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, a s njime i redovni sudovi za ratne zločince okončali su radom 1948.godine; daljnje krivično gonjenje preuzeli su Državni tužitelji pri Okružnim sudovima. Obustava rada komisije povezana je s okretanjem jugoslavenskog sudstva unutarnjim neprijateljima, od progona ratnog zločina prema „zločinu“ protiv države i naroda.

„Lege artis“ osumnjičene i optuživane kategorije „zločinaca“

AVNOJ je Odlukom od 21.11.1944.godine izrekla kolektivnu optužbu protiv pripadnika njemačke narodnosne zajednice komisija zbog priklanjanja nacističkoj ideologiji još prije napada na Jugoslaviju, za stvaranje „Pete kolonije“, koja je Nijemcima omogućila ulazak u Jugoslaviju i za suradnju s njima tijekom godina okupacije. Osnove za takve optužbe istražitelji su mogli naći u policijskim dosjevima Kraljevske jugoslavenske policije: , koja je uočavala kako su Nijemci bili izloženi masivnoj propagandi njemačkih izaslanika, „turista“ i „rođaka“¹⁰⁸. Kao zločinački AVNOJ definira njihove institucije poput „Kulturbunda“. Fond „Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača“ sadrži sudske presude jugoslavenskim Nijemcima– članovima „Kulturbunda“, onim koji nisu pobjegli u svibnju 1945.uAustriji, i onima koji su se iz Njemačke, Austrije i iz drugih zemalja pod Hitlerovom vlašću vratili u Jugoslaviju. Ovom informacijam pobijem „communis opinio“ u Hrvatskoj: Da su komunisti 1945.godine protjerali Nijemce, a neke strpali u logore za prisilni rad, da bi bili ubijeni ili umrli

¹⁰⁸ HR HDA, Banovina Hrvatska - Odjel za državnu zaštitu (BH-ODZ, fond 158), fasc. 66, br. 20458/1940: Policija je tvrdila da su njemačke obitelji ugošćivale „turiste“, nacionalsocijalističke emisare, iz Njemačkog Reicha i sakrivale ih pred pol iciji. Dokazni materijal bile su zaplijenjene pošiljke s pismenima, propagandnim materijalom za odlazak na rad u Njemačku, za pristup „Kulturbundu“ i za skupljanje novca za izgradnju „Zapadnog bedema“ u Francuskoj: ibid. fasz. 52, Zl. 13132/1940, 13075/1940, 13293, 13294, 13296, 13277 – iz travnju 1940.godine.

zbog logorskih uvjeta.¹⁰⁹ Povjesničarka Marica Karakaš¹¹⁰, te dvojice etnografa - Mario Bara und Ivan Lajić¹¹¹ pokazuju kako su s iseljavanjem Nijemaca u Reich, pod nazivom „evakuacije“ i „preseljenje“ započeli su Nijemci još 1941.godine¹¹². Koliko ih je – na osnovnu vlastite odluke ili prisilno regrutirani – pristupili partizanima, pali u NOR ili likvidirani, teško da će se ikad moći utvrditi, jer valja uzeti u obzir da je u predjelima osvojenim („oslobođenim“) od partizana, „osloboditelji“, opijeni pobjedom i osveoljubljem, počinili „divlje akcije odmazde“: Špilje u kršnim gorskim predjelima, za koje povjesničari vjeruju da skrivaju kosti partizanskih lividacija, još uvijek nisu do kraja istraživani.¹¹³ Od 1943.godine Nijemci su u velikim valovima „evakuirali“ Nijemce iz Jugoslavije.¹¹⁴ Uz to, nalazili se u Njemačkom Reichu i ratnih zarobljenika njemačke pripadnosti (oni su 15.travnja 1941.godine ostvarili otpust iz ratnog zarobljeništva, no nisu se smijeli vratiti u domovinu, nego su kao „civilni radnici“ morali preći u nadležnost ureda za zapošljavanje.¹¹⁵ SS-Diviziji „Prinz Eugen von Savoyen (preimenovana u „7.. SS-Freiwilligen-Gebirgs-Division) dodijeljeno je do siječnja 1944 .godine 5.000 jugoslavenskih Nijemaca. Nasuprot dogovorima vodstva NDH s njemačkom okupacijskom vlašću ovi SS-ovci nisu ostavljeni u Jugoslaviji, nego su prebačeni i na ruđa ratišta diljem Europe.. Nije poznato koliko pripadnika okupacijskih vojski iz redova njemačke narodnosne skupine bilo upućene u savezničke logore za neprijateljske vojnike odnosno za preodgoj nacionalsocijalista, umjesto da budu izručeni Titovim partizanima (izvore o tome treba potražiti u arhivima glavnih gradova bivših Saveznika). Na teritoriju bivše NDH (današnja Republika Hrvatska plus Dalmaciju, Istru, Primorje, Međimurje, Srijem, a minus Bosnu i

¹⁰⁹ Goran. *BEUS RICHEMBERG*; Nijemci, Austrijanci u Republici Hrvatskoj. Zagreb 2004, 209, 210, „Djelo se temelji na literaturi, a ne na vlastitim autorovim istraživanjem. - Vladimir GEIGER; HEIMKEHR: Povratak slavonskih Nijemaca nakon Drugoga svjetskog rata iz izbjeglištva / prognaništva u zavičaj i njihova sudbina. In. *Scrinia Slavonica* scrinia slavonica 3; Slavonski Brod 2003, 521-547.

¹¹⁰ Marica KARAKAŠ; Migracije za vrijeme Drugoga svjetskog rata. U: *Historijski zbornik*, god LXVI (2013), br. 2, str. 391–404.

¹¹¹ Mario BARA, Ivan LAJIĆ, Prisilne, iznuđene i organizirane migracije u etnodemografskom oblikovanju Hrvatske: primjer Slavonije. In: *Demografska istraživanja i migracije. Migracijske i etničke teme*. Jg. 25, Zagreb 2009, H.4,337-362.hier 349, 350.

¹¹² Vera KATZ, *Društveni i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine 1945 ...* <https://hrcak.srce.hr/129074?lang=en>, Oct 2, 2014.

¹¹³ Anja MORIC, *Usoda Kočevskih Nemcev. Ohranjanje identitete Kočevski Nemcev*. Diplomsko delo, Ljubljana 2007., 33.

¹¹⁴ Vera KATZ, *Sarajewo, Enteignung der Deutschen in Bosnien und Herzegowina. zu Ende und nach dem Zweiten Weltkrieg* 50. Časopis za suvremenu povijest (ČSP).

¹¹⁵ Anna Maria GRUENFELDER; *Arbeitseinsatz fuer die Neuordnung Europas. Zivil- und ZwangsarbeiterInnen aus Jugoslawien in der „Ostmark“ 1938/41-1945*. Wien 2010, 13, 21, 39, 55, 59.

Hercegovinu) poslije kraja rata živjelo je otprilike 30.000 Nijemaca, od kojih je 18.000 internirano u posebne radne logore (također nije poznato, koliko ih je preživjelo logorske uvjete i prisilni rad)¹¹⁶, a ca..8000 Nijemaca iz cijele Jugoslavije odvela je Crvena Armija na prisilni rad u Sibir. Utvrditi koliko je njih preživjelo još uvijek nije moguće – to su, naime, pokušavale druge zemlje, među njima i Savezna Republika Njemačka, bezuspješno: Ili ne postoje izvori ili vlasti ne dopuštaju pristup.¹¹⁷

Jugoslavenske su vlasti na preostale Nijemce primjenjivale dvije oprečno suprotstavljene metode: Poslije kapitulacije Njemačkog Reicha Britanci su pobjegle jugoslavenske Nijemce vraćali u Jugoslaviju, a partizani bi ih protjerali natrag preko granice, na austrijsko ozemlje.¹¹⁸ I interniranje u logore služilo istoj svrsi kao nasilni izgon iz zemlje – smanjivanju njemačke narodnosne skupine do brojčano neznatne manjine – a Nijemcu su, prema nakani AVNOJ-a izraženoj u Odluci od 21.11.1944 ispaštati za zločine njemačkog okupatora i njihovih pomagača iz redova njemačke narodnosne skupine (od kazne bi bili pošteđeni samo oni pripadnici njemačke skupine, koji su aktivno podržvali NOB).¹¹⁹ Sudeći prema – rijetki zabilježenim postupcima protiv članova “Kulturbunda” zaključujem da je njemačkim vlastima izgon, protjerivanje Nijemaca iz Jugoslavije bio važniji od sudskih postupaka i izdržavanja kazni u Jugoslaviji. Deportacija ispred kaznene odgovornosti – to je u slučaju jugoslavenskih Nijemaca očigledna bila ideja vodilja. U jednom slučaju njemačko je sudstvo preuzelo gonjenje Jugoslavena osumnjičenog zbog zločina u Jugoslaviji: Radi se o upravitelju Ženskog logora Lobiorgrad, Karla (Dragutina) Hegera, člana “Kulturbunda”¹²⁰ i drugim suokrivljenim

¹¹⁶ M. BAJRA, I. LAJIĆ, *Prisilne, iznuđene i organiziranemigracije*. 350, 353s.

¹¹⁷ Andreas HILGER.

¹¹⁸ A. HILGER; *So nehme die Gerechtigkeit ihren Lauf“? Transnationale Vergangenheitspolitik*. Göttingen 2006, 180-273. 180-185.

¹²⁰ Dragutin/Karl Heger, rođen je 1906. u Osijeku, katolik, sin urara i draguljara iz Osijeka, Kapucinska ulica 4. Obitelj se prije 1941. preselila u Zagreb: C. BETHKE, *Das Frauen- und Kinderkonzentrationslager Loborgrad*, *Na nav.mj.* 59, bilj. 8 C. Bethke nije mogao utvrditi tko je Hegera ovlastio ili dao mu nalog upravljati logorom u Loborgradu. *Ibid.* 61.

osobama¹²¹: Svi su optuženi pobili sumnju da su logorašice u Loborgradu zlostavljali. Nije poznato da li su i kada optuženi iu osuđeni.¹²²

Angažman Jugoslavije da se “riješi” svoje njemačke manjine, potvrđuje arhivski material iz Arhiva Jugoslavije, pronađen i korišten od Vladimira Geigera: jugoslavenske zahtjeve Glavnome stožeru Savezničke vojske za Europu i organizaciji Ujedinjenih naroda za raseljene osobe (UNRRA) o svojoj namjeri raseliti jugoslavenske Nijemce u Njemačku. U Hrvatskome Državnom arhivu u Zagrebu pronašla sam upute Ministarstva socijalne politike Federalne Hrvatske svojim službenicima koji su u ljetu 1945.godine bili poslani u Osijek, u glavni grad njemačkih naselja u Slavoniji, s izričitom naredbom zajedno s Gradskim odborom narodnog oslobođenja administrativno pripremati i do kraja provoditi iseljavanje Nijemaca.¹²³

Jugoslavenske su vlasti za izgon Nijemaca iz zemlje imale sasvim pragmatičan, politički motiv: na njihova imanja naseliti koloniste iz gospodarsko pasivnih krajeva zemlje, te beskućnike rata. To je Zemaljska komisija za repatriiranje sasvim otvoreno dokumentirala – u izvještajima njihovih delegate, što su u srpnju 1945.godine proputovali zemlju radi utvrđivanja potrebe za stambenim prostorom za žrtve rata: u Zapadnoj i središnjoj Slavoniji načelnici općinskih odbora za socijalnu zaštitu potvrđivali bi im da su već “rekvirirali” imanja “iseljenih Nijemaca” i dodijelili ih žrtvama rata.¹²⁴

Radi spriječavanja povratka Nijemaca iz Reicha u Jugoslaviju, Prezidijum AVNOJ-a je zamolio Glavni stožer Savezničke vojske za Europu za strogu selekciju svih jugoslavenskih kandidata za repatrijaciju i za spriječavanje jugoslavenskih Nijemaca u pokušaju ilegalnog prijelaza jugoslavenskih granica. Ni britanska ni sovjetska okupacijska vlast u Austriji nisu udovoljile jugoslavenskom zahtjevu, nego omogućavale prijelaz jugoslavenskih granica jugoslavenskim Nijemcima: Neki su transporti s jugoslavenskim Nijemcima više puta prelazili austrijsko-

¹²¹ O suđenju zbog ubojstva i sudjelovanja u ubojstvima u logoru Loborgrad pred njemačkim sudovima: C.BETHKE, Das Frauen- und Kinderkonzentrationslager Loborgrad. Na nav. mj. 69.

¹²² HDA, ZKRZ, mikrofilm Z-2949, ZM 22/16, presuda br. 310/45.

¹²³ HR HDA, MSS, Fasz. 7, Zl. 6388 vom 28.7.1945.

¹²⁴ IHR HDA, ZKRH, Izvještaj-zapisnika Načelnika Odsjeka za zbrinjavanje žrtve rata o rezultatima istražitelja na terenu od 28.srpnja 1945.godine.

jugoslavensku granicu u jednom i drugom smjeru, s jugoslavenskim upisima zabrane ulaska u putnim ispravama.¹²⁵

Njemačka narodnosna skupina dospjela je na udar zbog sudjelovanja u progonu Židova. U tome je sudjelovala i Mađarska kao okupacijska vlast – prema pripadnicima okupacijskoj vojsci jugoslavenski Mađari nisu u toj mjeri bili izloženi kaznenim mjerama: Iako je u Predsjedništvu AVNOJ bilo zagovornika kolektivnog izгона jugoslavenskih Mađara i uskraćivanje dozvole povratki jugoslavenskim Mađarima, koji su se tada nalazili u inozemstvu, pobjedila je očito kalkulacija, jer se Mađarska tada već naziralo komunističko usvajanje moći. Mađarska se nalazila na putu staljinizacije, baš kao i Jugoslavija.¹²⁶ Zato su vlasti bile susretljive prema pripadnicima mađarske manjine, za koje su pretpostavljale ili saznale da se „nisu ogriješile o NOB“, ili da su se „pozitivno odnosili prema narodnoj vlasti“- u suprotnome bi se njima sudilo u Jugoslaviji. Protiv Mađara su vođeni sudski postupci upravu na osnovu podataka iz “Elaborata o progonu Židova”, u kojem su popisani svi logori osnovani od mađarske okupacijske vlasti na području Prekmurja i Međimurja, kao i progoni provedeni u Baranji i u Vojvodini.¹²⁷

I Talijane jugoslavenske vlasti nisu tražili i pozivali na kaznenu odgovornost zbog progona Židova: Italija je u svojim „interesnim zonama“ sa stupnjevanim okupacijskim režimom židovske izbjeglice ciljano i službeno štitila od druge polovice 1942.godine; do tada bilo je primjera špašavanja ugroženih Židova od strane talijanskih vojnika – neslužbenih, na individualnu inicijativu: dužnosnici talijanske uprave u okupiranim i anektiranim predjelima bivše Jugoslavije izručivali su židovske izbjeglice ustaškim vlastima, pa i Nijemcima. Glavni crimen talijanske vlasti bila je brutalna talijanizacija s tlaćenjem slavenskog naroda, interniranjem i prisilnim radom.¹²⁸ Odgovorne talijanske dužnosnike Jugoslavija je - uzalud - tražila od Italije, kao i od Saveznika. Izgon talijanskog stanovništva iz njihovih višestoljetnih

¹²⁵ HR HDA, Zemaljska komisija za repatrijaciju Hrvatske (ZKRH, Fonds 1522), fasc.3, br. 331 od 26.5.1946., Fasz. 4, Zl. 547 (28.8.1947-), Fasz. 5, Zl. 617 (30.9.1947), Fasz. 9, Zl. 274 (13.10.1949.), und 352 (26.12.1947).

¹²⁶ L. MATES, Međunarodni odnosi. 17-19, 63; S. GOLDSTEIN; 1941: Godina koja se vraća.

¹²⁷ Dokumenti u HR HDA, Sabor, Fasz. 9 und 10. Elaborat o progonu Židova v. HR HDA; ZKRZ, Z-2943 i Z-2946: GUZ 2235/35/9-45.

¹²⁸ Anna Maria GRUENFELDER, Aufgeschobene Vernichtung. Juedische Emigration nach Jugoslawien (1933/1938-1945). U: Suedostforschungen. Sv. 71, Regensburg 2012, 233-284, ovdje 267-272.

područja u Istri, Primorju i po Dalmaciji, Jugoslavija je poduzimala uglavnom administrativnom, ili teško dokazivom fizičkom prisilom.¹²⁹

Nacionalizacija imovine - kažnjavanje podjednako kategorije okrivljenih kao i žrtava zločina

Jugoslavenski Nijemci kolektivno optuženi zbog kolaboracije s okupatorom (i zato „automatski“ kolektivno optuženi kao supočinitelji zločina, imali su podnijeti kolektivnu kaznu: Oduzimanje državljanstva i oduzimanje, konfiskacija njihove pokretne i nepokretne imovine. No, tu istu sudbinu vlasti su namijenile svim vlasnicima zemljišta, kuća, vila, radiona, trgovine, poduzeća - samo pod drugim naslovom, kao „nacionalizaciju“. AVNOJ je planirala podržavljanjem provoditi „socijalističku revoluciju“, ukinuti kapital i istrijebiti kapitaliste. U pozadini je nesporno bila i potreba aktivirati privatni kapital za stambeno zbrinjavanje onih koji su ostali bez svojih domova, za obradu poljoprivrednog zemljišta radi osiguravanja prehrane i sveukupne sanacije ratom razrušene privrede i opljačkanog i uništenog nacionalnog bogatstva. Oduzimanje imovine AVNOJ primjenjivao i kao kaznu za kolaboracionizam, kao što pokazuje Odluka Prezidijuma AVNOJ-a od 21. studenog 1944.godine o oduzimanju vlasništva njemačkoj narodnosnoj skupini bez naknade¹³⁰ U međuračju jugoslavenski su Nijemci bili imućni vlasnici zemljišta, industrije, zanatskih radiona, posjedovali uloške i sudjelovali u u bankarstvu Kraljevine Jugoslavije. Premda nisu pružali aktivni otpor njemačkome okupatoru, a ustezali i davati podršku partizanima i NOB; nisu svi pripadnici dobrovoljno pristupili njemačkim jedinicama¹³¹. Na Krimskoj konferenciji (Jalta, 11./12. februara 1945. godine), Savezničke su sile odlučile o kolektivnom kažnjavanju sgrađana Njemačkog Reicha zbog ratnih zločina, na naplaćivanje reparacije u naturi inter alia, na postupku repatrijacije, s time da se njemački i osovinski ratni zarobljenici uključe u radnu obavezu na ime reparacije. Na konferenciji u Potsdamu (17.7.-2.8.1945.g.) Saveznici su iskoristili klauzulu o reparacijama odlučivši o preseljavanju njemačkih manjina u Poljskoj, Čehoslovačkoj i Mađarskoj. Na

¹²⁹ Ljuciano GIURICIN / Giacomo SCOTTI, Una storia tormentata (1946-1991), in: Luciano GIURICIN / Giacomo SCOTTI, Italiani a Fiume. La Comunità degli Italiani di Fiume 1946-2006. Fiume/Rijeka 2006, 15-95.

¹³⁰ Tekst ovoga pasus nalazi se u djelu D. BLUMENWITZA; Okupacija i revolucija 135.

¹³¹ D. DIMITRIJEVIĆ, 130. Od ca. pola milijuna pripadnika njemačke manjine, 95 hiljada osoba našlo se u sastavu nemačkih, mađarskih i hrvatskih vojnih snaga. Od ovoga broja ca. 80.000 pripadnika izravno je sudjelovalo u vojnim akcijama. Ibid. 131.

Pariškoj konferenciji o reparacijama (9.11-21.12.1945.godine), Saveznici su potvrdili pristanak primjeni načela kolektivne odgovornosti a Njemačke i njezine obaveze nadoknaditi štete i gubitke u što većoj meri.U sve ove dogovore jugoslavenski Nijemci nisu bili uključeni,, a Britanci i Sovjeti su osujećivali jugoslavenske napore silom i pritiskom postići ono, što su Saveznici Poljskoj, Čehoslovačkoj i Madžarskoj odobrili.Jugoslavija nije uspjela, su spriječavale njihov povratak u zemlju - i onime koji su bili deportirani u Rusiju.¹³² zato je naplaćivala dio ratnih šteta

Oduzimanje imovine narodnim neprijateljima predvidjela je Odluka Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije o prelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine(21.11.1944.) i Odlukom o imovini neprisutnih lica i o sekvstru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile, (također 21.studenoga1944. godine¹³³).Uredbom od 6. veljače. 1945. godine, Odluka je postala operativnom i odnosil se a na imovinu osoba koje su se nalazile u zemlji ili u inozemstvu¹³⁴ Predsjedništvo AVNOJ-a je 8.6.1945. godine izdalo službeno tumačenje za primjenu (po kojima je konfiskacija imovine predstavljala mjeru protiv svih jugoslavenskih državljana njemačke nacionalnosti koji su se za vrijeme rata i okupacije izjasnili Njemcima, izuzevši onih jugoslavenskih državljana njemačke nacionalnosti, porijekla ili prezimena: 1) koji su učestvovali kao partizani i vojnici u NOB-u ili su aktivno radili u narodnooslobodilačkom pokretu,2) koji su prije rata bili asimilirani kao Hrvati, Slovenci ili Srbi, a za vrijeme rata nisu pristupili Kulturbundu niti su se isticali kao članovi njemačke narodnosne grupe, 3) koji su pod okupacijom odbili deklariranje pripadnicima njemačke narodnosne skupine i, 4) koji su kao građani njemačke nacionalnosti stupili u mješovite brakove sa pripadnicima jedne od južnoslavenskih narodnosti ili sa Židovima, Slovacima, Rusinima, Madžarima, Rumunima ili druge priznate narodnosti.¹³⁵

¹³² Dimitrijević, na nav. mj. 137, bez navoda o izvoru!

¹³³ Službeni list DFJ“, br. 2/1945.

¹³⁴ Odluka je obuhvatila nepokretna i pokretna dobra - zemljište, kuće, nameštaj,šume, rudarska prava, poduzeća sa svim postrojenjima i zalihama, vrijednosne papire, vrijednine, dionice, udjeli u poduzećima, društva, udruženja svake vrste, fondovi, prava uživanja,svakovrsna platežna sredstva, potraživanja, autorska prava, prava industrijske imovine, kao i sva prava na citirana dobra. D. DIMITRIJEVIĆ, na nav. mj. 139.

¹³⁵ Službeni list DFJ“, br. 39/1945; Odluka AVNOJ-a, potvrđena je 31. jula 1946. godine, „Zakonom o prelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine i o sekvstru nad imovinom odsutnih lica“Službeni list FNRJ, br. 63/1946.V. Dejan JOVIĆ, Hrvatska prije, za vrijeme i poslije . u T. BADOVINAC (ur.). www.znaci.net.hr/0005.pdf. 111.

Zakonom o konfiskaciji i izvršenju konfiskacije od 9. juna 1945. godine¹³⁶ pogođeni su „nepodobni“, „neprijatelji“ novog poretka. Oni pak, koji su već 1941-1945. bili diskriminirani - Židovi, Srbi, Romi¹³⁷ - dobili su nakon povratka iz logora i emigracije svoju imovinu, ili barem dio toga - ako su uspjeli potaknuti osobe postavljene od ustaše kao „povjerenike za židovsku imovinu“, da im vrate nepravedno dodijeljene im nekretnine. Ima primjera da su žrtve obesvlašćivanja iz 1941. godine, uzalud apelirali na poštenje novih „gazdi“: Vladimir Miller (u Izraelu Zeev Milo) i njegovi roditelji morali su nakon povratka iz NOV, 1945. godine, tražiti „veze i poznanstva“, potplaćivati i pružati usluge, kako bi se mogli useliti u predratni stan u Zagrebu: Mlin i popratne objekte u Virovitice zadržao je „povjerenik“ iz vremena ustaške vladavine - koji je pravovremeno prije dolaska partizana „promjenio političku boju“¹³⁸ Mlada slovenska Židova Erika Fürst vratila se sa majkom i sestrom iz Aušvica (kamo su mađarski fašisti deportirali Židove Prekmurja 1944. godine) u Mursku Sobotu. Mjesec dana noćili su kod znanaca, dok nisu osposobili obiteljsku kuću, koja je bila devastirana i potpuno opljačkana. Uzalud čekavši da se i otac vrati iz logora u Čakovcu (gdje su se 1944. godine morale oprostiti s njime) Erika i njezina sestra počele su ponovno pohađati školu, a majka se zaposlila, kako bi njima svima osigurala uzdržavanje. Kad su se ponovno mogli skućiti, spavale su na madracima na podu, dok nisu nadoknadile otete kućne potreštine.¹³⁹

Elisabeth Fürst, kći gostioničara Aladara Deutscha iz Lendave, vratila se u travnju 1945. godine, također iz Aušvica, u Lendavu. Poslovođa postavljen 1941. godine, odbijao joj vratiti očevu gostionicu - štoviše, pravio se kao da je ne poznaje. I njoj je roditeljska kuća bila ispražnjena. Odlučila se ostati i uključila se u SKOJ: prihvatili su njezin rad, no članstvo njoj, „kćeri kapitalista“ nisu odobrili. Godine 1947. zaručila se s tada 19 godine s Janezom Fürstom, koji je također preživio više nacističkih logora.. Uredili si Erikinu roditeljsku kuću, no susjedi su učinili sve, kako bi joj zagorčavali boravak: primali su prijeteća pisma, ljudi ih ucjenjuju zahtjevima za „zaštitnim pristojbama“. Godine 1963 općinske vlasti iznudile su od Berike „prodaju“ parcele s njezinom kućom, parcelu s trima kućama i teniškim igralištom - po smjiješno niskoj cijeni i s alternativom: „prodaju ili obesvlašćivanje bez naknade. Elizabeta pristala je i preselila

¹³⁶ Službeni list DFJ“, br. 40/1945; Izmene: „Službeni list FNRI“, br. 61/1946. Uporediti autentično tumačenje odredbi koje se odnosi na pripadnike nemačke narodnosti: Službeni list br. 56/45.

¹³⁷ Irena ŠUMI, Hannah STARMAN, Slovenski Judje. Zgodovina in Holokavst Slovenski. Maribor 2012, 24.

¹³⁸ MILO, Im Satellitenstaat Kroatien, 272, 273.

¹³⁹ Erika Fürst, citirana kod Melihe FAJIC, Izumiranje judovske skupnosti v slovenskem prostoru po drugi svetovni vojni – vzroki izseljavanja v Izrael“. 44-65. i prilog 66-85. Ovdje 72.

se iz Lendave u Murskzu Sobotu. Kuća je srušena. Erika se nikad više nije vratila u Lendavu, osim što je obilazila obiteljsku grobnicu.¹⁴⁰

Ladislav i Elizabeta Vajs (Weiss) iz Murske Sobotke, također povratnici iz koncentracijskog logora, naišli na devastiranu i opljačkanu kuću i otuđenu trgovinu. U kuću se uselila mjesna organizacija UDB-e ostavivši prijašnjim vlasnicima tek manju prostoriju. „Udbini“ sustanari priređivali su „buržoazima i kapitalistima“ gotovo svakodnevno pijančevanje i urlanje. Na svaku prosvjed „sustanari“ zaprijetili su konfiskacijom kuće. Zbog nepodnošljivih uvjeta, Ladislav kao činovnik u lokalnoj tekstilnoj tvornici zatražio je premještaj: Intervencije prijašnjega prijatelja, Titin savjetnik, pomogao je paru osloboditi se neugodnih sustanara.¹⁴¹

Obitelj industrijalca i plemića Viktora Guttmann, vlasnici tvornice u Belišću, vratila se nakon sloma nacizma 1945. godine iz Švicarske u Belišće i preuzela je ponovno tvornicu - ne za dugo: Viktor Guttmann osuđen je kao „Kapitalist i aristokrat“ na smrt i smaknut 1946. godine.¹⁴²

Vlasnik triju tvornica tekstila u Mariboru, Marko Rosner, mecen koji je Mariboru financirao prvu vatrogasnu službu i dispanzer za oboljele od TBC, koji je židovske izbjeglice iz Njemačke i Austrije smjestio u Mariboru i zbrinjavao ih o vlastitom trošku, čiji su radnici imali natprosječno visoke plaće, skrb za djecu, za njihovo zdravlje i školovanje - izgubio je sve svoje nekretnine i tvornice već u svibnju 1941. godine. Nacisti su se domogli tvornica i upregnuli ih u ratnu produkciju. Marko Rosner pobjegao je s obitelji u Ljubljansku provinciju i domoći se Palestine. - Svejedno, odmah nakon „oslobođenja“ (1945.godine) Vojno sodišće u Mariboru pokrenulo je protiv njega postupak zbog „suradnje s okupatorom“, rad tvornice za neprijateljsku vojsku, tj. izdaju domovine“. Tužitelj ga blati svojim insinujacijama da je novac - „narodnu imovinu“ - „otuđio i špekulantski uložio, obogativši se isisavajući radnu snagu trudbenika. Osuđen je najprije na smrt i konfiskaciju cjelokupne imovine (koja Rosneru 1945. godine nije bila vraćena). Izvršenju smrtne kazne izmaknuo je, jer se sve do 1960-ih godina nije vratio u

¹⁴⁰ M. FAJIĆ; Izumiranje. 75. - Projekt:pod Hannah STARMAN / Martine BOFULIN, Institut za narodnostnavprašanja: Projekt „Judje in antisemitizam v Sloveniji“, 2006, : <www.inv.si/psja/spomin/furs_ziv.htm>, 19.7.2016.

¹⁴¹

¹⁴² Branko POLIĆ, Pariz u srcu studenta. Autobiografski zapisi (1945-1948). Zagreb 2010,390.

Europu.¹⁴³ Jugoslavenske vlasti nisu se ustručavale pravno nasljedstvo njemačkog i talijanskog okupatora i dalje primjenjivati i koristiti protiv Židova: „Arizirana“ židovska imovina ostala je „arizirana“ odnosno nacionalizirana. Posezale su i za antisemitskim zakonodavstvom Kraljevine Jugoslavije. I AVNOJ-ske odluke o kolektivnom kažnjavanju njemačku narodnosnu skupinu primjenjivale od 21.11.1944.godine su se protiv Židova, time što su vlasti Židove proglasili njemačkim državljaninima: To pokazuje popis talijanskih okupacijskih vlasti od 31.srpnja 1941.godine sastavljen s imenima ljubljanskih Židova, koji su - s izuzetkom jednog jedinog (Schlessinger Samuel) - navodno njemačke nacionalnosti i njemačkog državljanstva.. Prema odluci AVNOJ-a od 1945. godine duzimala se imovina slovenskim Židovima koji su za talijanski popis stanovništva u Ljubljanskoj provinciji dne. 31. srpnja 1941. godine deklarirali Nijemcima¹⁴⁴. Kao što se može vidjeti iz popisa oduzimanja imovine, AVNOJ je obesvlastio odnosno uskraćivao povrat imovine i nanovo obesvlastio one iste osobe, koji se nalaze na popisu obesvlašćenih za vrijeme rata¹⁴⁵Židovi su morali dokazivati da nisu Nijemci - i to „biološkim argumentima“ - onim istim, kojima su Nürnberški zakoni Židove isključili iz njemačke narodnosne zajednice („deutsche Volksgemeinschaft“). I s „ideološkim argumentima“ vlasti su Židovima uskraćivale prava: Da su Židovi „pangermani“ koji natmjeno gledaju na Slavene. Gotovo stereotipno su Židovi optuživani zbog kolaboracije: da su svoju imovinu stavljali na raspolaganje okupatoru da su bili „Kulturbundovci“¹⁴⁶ koji nisu mogli smisliti „narodnu vlast“ ili nisu mogli podnositi Slavene. Zgodovinski arhiv u Ljubljani pohranjuje dokumente o zaplijeni gradskih vila židovskim vlasnicima i o njihovoj dodjeli istaknutim političkim dužnosnicima: vila Ebenspanger, Knafljeva ulica - u nju se uselio predsjednik slovenske vlade Boris Kidrič; u vilu Adolfa Mergenthalerja, Zaloška cesta, uselila

¹⁴³ Boris HAJDINJAK, Maribor in mariborski Judje 1938-1941, U: „Vsako leto eno ime: Reševanje Judov 1938-1941, Slovenski pravičnik Uroš Žun. Znanstveno srečanje v okviru projekta Šoa-spominjajmo se ob mednarodnem devu spomina na žrtve holokavsta Maribor“ Maribor 2011, 1-3, ovdje 2.

¹⁴⁴ Alles Percy Rudolf (njem. narodnost i njem. državljanstvo); Alles Pollak Alice, detto, adresa u Ljubljani, Aleksandrova 4/IV; detto Leitner Martha, Pražakova 10/I; Zweig Otto, Gajeva 3/V; Rosenfeld Bernardo i Rosenfeld Donnath Clara, Slomškova 5/pritl.: Ibid. 285. Pollak Oskar, Sv.Petra c.26/I; Mangel Samuel i Mangel Sabine rođ. Süsskind, Celovška 44/I; samo za Samuela Schlessingera, Čopova 10/I je navedeno: „judovska nacionalnost, jugoslovansko državljanstvo“: Renato PODBERŠEK, Damjan HANČIČ; Povojne zaplembe judovskoga premoženja. U: I. ŠUMI in H. STARMAN; Slovenski Judje 285-295, ovdje 286.

¹⁴⁵ Feldmann Bock Gizela Resljeva 4; Hönig Aladar Malgajeva 2; Mangel Samuel Celovška 44; Rosenfeld Bernhard Slomškova 5; Schlessinger Samuel Čopova 10/I, Stern Evgen; Zweig Otto Gajeva 3/V

¹⁴⁶ Popis Židova iz Ljubljane, koji su - po procjeni arhivista iz Arhiva Republike Slovenije (ARS) možda stvarno bili „Kulturbundovci“: Blumenfeld Feliks, Škofija ulica 7; Blumlein Karlo, Pleteršnikova 14a; Eisenstadter Leopold, Ilirska 12; Hofstätter Oskar, GAjeva 8; Leitner Minka, Pražekova 10; Mangel Samuel (jev.), Celovška 44; Pick Walter, Sv. Petra c.46; Pollak Oskar, Sv.Petra c.26; Rosenfeld Bernhard, Slomškova 5; Siegel Ernst, Aleševčeva 37; Zweig Otto, Via Verdi (Gajeva ulica) 3. R. PODBERŠEK, D. HANČIČ; Povojne zaplembe. Na nav. mj. 286.

se ljubljanski ured OZNE; u vili obitelji Pollak, Rožna dolina, rezervirao si je dvije sobe ministar u vladi i podpredsjednik Prezidijuma NR Slovenije, Edvard Kocbek.¹⁴⁷

U Hrvatskoj su temeljem Zakona o nacionalizaciji od 26. veljače 1946.godine u “Republičko vlasništvo” prešle “poduzeća od “republičkog značaja”: radionice, poslovne prostorije, trgovine, poduzeća¹⁴⁸ i nekretnine u vlasništvu Židova: Za dvije obitelji, rođaci zahvaljujući više bračnih veza - Mayer i Alexander - hrvatska država ima se i te kako odužiti, jer su svoje veliko bogatstvo poduzećima i dionicama, ali i umjetninama ugradili u jugoslavensku privredu (od kojeg se i danas donekle još “hrani” hrvatsko gospodarstvo. Obje poduzetničke obitelji imale su poslovnice u Beču, Grazu i Budimpeštu. S majčine strane potomci su podrijetlom dijelom iz Beča, dijelom iz Guessinga (mdj. Nemet Ujvar). Baka i djec s majčine strane doselili su se u Zagreb i Sisak; braća su ostali u Nemet Ujvaru (Guessingeu) kao odvjetnik, a u Beču kao nastavnici očeve trgovačke djelatnost. Školovani na najboljim europskim sveučilištima, postali su pionirima u izgradnji rafinerije i posjedovali većinske pakete dionica naftne industrije „stare“ Jugoslavije: Mayerovi su izgradili Rafineriju Sisak i „Iskru“ d.d., iz koje je nastala tvrtka „Maziva“ d.o.o., kemijsku industriju, preradu metala i farmaceutsku industriju, iz koje je nastala „Pliva“, zatim kožare i mnogo drugih poduzeća. Sudjelovali su u izgradnji bolnice Merkur u Zagrebu te su sudjelovali u mnogim humanitarnim akcijama. Jedna rodbinska grana s majčinske strane osnovali su pivovare, uljare, banke - ali i Crvenog križa.

Mayerovi i Alexanderovi su zajednički sudjelovali u brojnim humanitarnim institucijama, među ostalim u osnivanju poslije Prvoga svjetskog rata dobrotvornih društava Prehrana i Vojnički dom. Prehrana je dnevno dijelila 5000 besplatnih obroka siromašnim obiteljima, a Vojnički dom je besplatno davao vojnicima koji su se vraćali s ratišta i invalidima čaj, cigarete, knjige, tisak i slično. Poslije „Prehrana“ prerasta u istoimenu zakladu koja se brine za besplatnu hranu

¹⁴⁷ R.PODBERŠEK, D. HANČIČ, Povojne zaplembe 286.

¹⁴⁸Zakoni br. 39/1945 i br. 4/1946 U spisu HR-HDA, Prezidijum (fond br. 278), fasc. 11 i 19 nalaze se popisu obesvlašćenih vlasnika tvrtki i tvrtke “koje su zbog značaja za privredu pretvorene u Republičko vlasništvo”. Popis obesvlašćenih predstavlja “Who is who?” hrvatskog židovstva i uloge Židova u hrvatskom gospodarstvu: O tome v. i Jasminka DOMAŠ; Glasovi, sjećanja, život. Prilog istraživanju povijesti židovskih obitelji. Zagreb 2015. Jedan od poduzetnika čiji proizvodi krase javne ustanove: Keramičke ploče tvrtke “Armin Schreiner”, Bedekovčina kod Zagreba, s njegovim potpisom i prepoznatljivim stilskim elementima Secesije i bečkog “Jugendstila”. Njegov sin Paul Schreiner, koji je preživio ustaški progon, sakriven od zagorske seoske obitelji, bio je primoran likvidirati obiteljsko vlasništvo, kad je tvornica preuzeta u Republičko vlasništvo: Paul SCHREINER, Spašeni iz Zagreba. Sjećanje troje preživjelih srodnika na hrvatski Holokaust. Zagreb 2014, 93,94: Paul Schreiner nastavio je obiteljsku tradiciju u Izraelu, studirao je tehničku kemiju i stekao međunarodni ugled kao stručnjak za keramiku. Iz Izraela odazvao se pozivu keramičkih tvorničara u Italiji, gdje je sada trajno nastanjen.

siromaha, siromašne školske mladeži i siročad u ratu palih hrvatskih junaka. Dr. Milan i Dr. Artur Mayer su s vremenom promijenili svoje prezime najprije iz Mayer u Mayer-Marić, da bi spolije preuzeli samo prezime Marić, dok je obiteljska tvrka i dalje zadržala naziv „Mayer“.

U trenutku Beogradskih demonstracija (27.3.1941. godine) zbog pristupanja Jugoslavije Trojnom paktu Milan se našao u Beogradu. Procjenivši da će Nijemci napasti Jugoslaviju, Milan se odluči ne vratiti se u Zagreb. Uputio se u Istanbul (Tursku) iste večeri dok su još trajali prosvjedi u Beogradu. U toku rata nastanio se u Ankari i s obitelji u Zagrebu održavao pismene i telefonske veze. Umro je u progonstvu 1945.godine .Milanova supruga i sin Mario tijekom rata su živjeli u Zagrebu.Zbog konfiskacije imovine otišli su 1945. u Palestinu, a potom u Kanadu.

Milanov brat Artur je prije rata živio na Tuškancu, u vili u kojoj je danas Hrvaski muzej arhitekture HAZU. Artur je bio Albanski konzul. Odmah na početku rata ubio ga je njegov vozač, kad ga je trebao izbaviti iz Zagreba. Zato se Milan Mayer-Marić smatra prvom židovskom žrtvom u NDH . Ubojičinog sina je Milan školovao besplatnu u Parizu. Navodno je vozač bio Gestapovac. U Arturovoj vili u današnjo Kovačićevoj ulici za vrijeme rata bila je naprije talijanska diplomacija, zatim je tu stanovao političar i književnik Mile Budak, a poslije 1945 godine tu je stanovao Vladimir Nazor. Milanu i Arturu je rasnim zakonom kao Židovima podržavljena sva imovina bez naknade 1942.godine.

Nakon rata, (obiteljske kuće obiju obitelji) koje su bile konfiscirane od strane NDH, vraćene su potomcima , ali su prihodi od nekretnine ubirani tako da je 90% prihoda uzimala država, a 10% je ostalo obitelji za preživljavanje. Stanarina je u to vrijeme bila simbolična (socijalna), a obitelj je tretirana kao „kapitalisti“. Preživjeli nisu uspjeli ostvariti pravo na mirovinu, iako su umrli u ratu proglašeni i priznati žrtvama fašističkog terora kao civilne žrtve. Zbog pomanjkanja sredstava ni autor Ljubomir niti njegova sestra nisu uspjeli nastaviti školovanje, već su se zaposliti kako bi mogli prehranjivati majku i dvije mlađe sestre. One su se razboljele i obitelj se znantno zaduživala za liječenje, tako da je obitelj prodala nekretnine.

Godine 1958/1959 izvršena je nacionalizacija, pa je obitelj ostala i bez nekretnina naslijeđenih od djeca i oca, i bez onog bijednog desetpostotnog dijela najamnine. Ostali su obitelji svakom po dva stana, samo deklarativno, jer su istovremeno u njih uselili stanare koji su plaćali zatićenu najamninu.

Nakon proklamacije o povratu i naknadi za oduzetu imovine Ljubomir zaključuje da je i hrvatski zakon iz 1996. godine bio napisan tako „da se više bavi time kako ne vratiti i zapravo abolira sva prijašnja oduzimanja.” Mayerov predmet vodio se u Sisku pod brojem 6, još uvijek traje (2015.godine!). Obitelj se obratili Uredu predsjednika Republike, objavili su oglas u novinama i pretstavke hrvatskoj Vladi u ime INE, istaknuvši ulogu obitelji za osnivanje INE, te da je današnja INA „svoje korijene povukla izravno iz ranije počinjenog povijesnog nasilja, pljačke“. Britanski Telegraf je pisao o povratu imovine u bivšoj Jugoslaviji, pa je spomenuo obitelji . Mayerovi su imali i velike obiteljske zbirke umjetnina, koje su danas po hrvatskim muzejima. „Bilo bi pristojno da se makar napiše komu su pripadale“. „S obzirom na stradanja tijekom Holokausta smatramo da je donesenim zakonom pozivanje na prvi nasljedni red i na ograničenje razdoblje povrata imovine oduzete od 1945. Godine na dalje, neprihvatljivo.“¹⁴⁹

U cijeloj su Jugoslaviji danom stupanja na snagu Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća (5. prosinca 1946. godine), u državno vlasništvo prešla privatna imovinska prava pravnih osoba iz 42 privredne grane.¹⁵⁰ U samo rijetkim slučajevima država je isplaćivala primjerenu naknadu. Izmenama Zakona o nacionalizaciji iz 1948. godine, pod udar podržavljenja došla je imovina stranaca - sve nekretnine u privatnom i javno-pravnom vlasništvu, osim nekretnina stranih diplomatskih predstavništva. To je pogodilo židovske emigrante koji se do tada nisu bili vratili u Jugoslaviju, odnosno koji nisu uspjeli do tada vratiti sebi jugoslavensko državljanstvo. Konačno, Zakonom o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta, od 28. prosinca 1958. godine, dovršen je postupak državno legitimirano obesvlašćivanja i obespravljanja iole imućnijih građana Jugoslavije.¹⁵¹

Uredbom o reviziji dozvola za rad i likvidaciji privatnih kreditnih preduzeća, ukinuta je i mogućnost rada stranaca i aktivnosti poduzeća u stranome vlasništvu, i čak ni ponovnim stjecanjem jugoslavenskog državljanstvo privatna osoba više ne može povratiti sebi vlasništvo

¹⁴⁹ Ljubomir MAYER; Tragom jedne skoro izgubljene priče. In:Jasminka DOMAŠ; Glasovi, sjećanja, život.Prilog istraživanju povijesti židovskih obitelji. Zagreb 2015. 251-262.

¹⁵⁰ Službeni list FNRJ“, br. 98/1948.

¹⁵¹ Uredba o postupku za procenu vrijednosti i utvrđivanju naknade za nacionalizovanu imovinu Službeni list FNRJ“, br.98/1947. Odlukom Savezne Vlade iz 1963. godine, bivšim vlasnicima poduzeća je isplaćena simbolička naknada, ako su ostali bez osnovnih sredstava za život. Službeni list FNRJ, br. 5/1963;Odluka oisplati akontacije ranijim vlasnicima nacionaliziranih poduzeća.

nad nacionaliziranim poduzećima, jer mu je primenom odredbe člana 3. Zakona o izmenama i dopunama zakona o nacionalizaciji imovina ex lege, i definitivno oduzeta.¹⁵²

Oštećeni su se obratili Prezidijumu Sabora NRH s molbom da se zbog toga što su već 1941.godine pretrpjeli nepravedno oduzimanje vlasništvo, oštećeni i novim zakonom, tako da su dospjeli u težak socijalni položaj. Iako je Zakon o agrarnoj reformi predvidio i mogućnosti izuzimanja iz oduzimanja (prema čl. 26 zakona, v. Službeni list br. formalno-pravno obaveza je bila regulirana, no nije se ili nedosljedno primjenjivala. Na molbe za izuzećem i žalbe zbog teškog socijalnog i materijalnog položaja uslijed konfiskacije imovine, Prezidij Sabora bi odgovorio stereotipnom formulacijom da “odustajanje od nacionalizacije iz principijelnih razloga nije moguće, i da će svi oštećeni biti pravovremno pozivani podnijeti nove zahtjeve čim se zakon promjen”i.¹⁵³ Na zahtjev izraelskih i američkih odvjetnika njihovi bi mandanti dobili simboličku novčanu odštetu, no na povrat oduzete imovine čeka se još dan danas.¹⁵⁴

U imovinskopравни status Židova (ne samo njih, nego svih vlasnika prostornih stanova, vila, gradskih vila) zadirao je i Zakon o raspolaganju stanovima i poslovnim prostorijama, od 18. avgusta. 1945. godine: Zakonodavaoc je namjeravao stvoriti preduvjete za raspodjelu „viška nekretnina“ na neodređeno vrijeme i ovisno o doprinosu Narodnooslobodilačkoj borbi i u cilju uspostave „socijalne pravde“, načelu koje su slijedile „narodne demokratije“.¹⁵⁵

Obesvlašćeni Židovi nadali su se šansi na povrat ili barem na naknadju za oduzetu imovinu od demokratskih Republika Slovenije i Hrvatske, poslije 1990. godine: S kojima su cjepidlaćenjima i insinucijama i nove, demokratske vlasti spriječili donošenje odgovarajućega zakona, pokazuje primjer Tomislava Bertholda Schwarza (r.1931.godine kod Lendave, 1944. godine odveden od mađarskih vlasti u Aušvic, zatim u maršu smrti u siječnju 1945. godine otjeran preko Gleiwitza u Buchenwald, repatrijiran u Jugoslaviju u srpnju 1945.godine kao još uvijek maloljetnik).¹⁵⁶

¹⁵² Službeni list FNRJ“, br. 3/1948.

¹⁵³ HR HDA, Sabor NRH (fond br. 1078), fasc. 8, Glück Roza, zahtjev za izuzeće iz nacionalizacij i odbijenice. Veljače 1947.godine: Fasc. 9, br.40/47, 72/47 und 202/47.

¹⁵⁴ Zeev MILO, Im Satellitenstaat Kroatien. 496.- O dodjeli stanova i odobrenja za korištenje v. HR HDA, MSS, Urudžbeni zapisnici knjiga 4: br. 2262 od 5.6.1945, br. 2330 od 6.6.1945; br. 2350 od 7.6.1945.

¹⁵⁵ Službeni glasnik NR Srbije, br. 251/1945.

¹⁵⁶ Hannah STARMAN; Boj za povrnitev lastnine: zgodbaYoela Shacharja. U: Slovenski Judje. Tomislav Schwarz preimenovao sebe u Yoel Shacharja nakon dolaska u Izrael. U Aušvicu su ubijena majka i petogodišnja

U Dolgoj vasi kod Lendave je Tomislavov djed Adolf Arnold Schwarz 1901. godine kupio zemljište i izgradio mlin i pekaru. Otac Josip i njegov brat Andrej su mlin nakon I. svjetskog rata osposobili i vodili nakon djedove smrti. U mlinu je stalno radilo petero majstora, a u pekari njih desetak. Dohodak je vlasnicima i zaposlenima osiguravao ugodan život bez financijskih briga - sve do mađarske okupacije Prekmurja i stupanja na snagu mađarskih protužidovskim zakonima. Dne. 26.travnja 1944. odvedeni su Židovi iz Prekmurja. Tomislavu je tada bilo 12 godina. U Aušvicu su mu vjerovali da mu je 16 godina, tako da je bio određen u ugljokop, na rad na tekućoj vrpci. U Buchenwaldu je dočekaao oslobođenje, a 25. srpnja 1944. vratio se u Jugoslaviju i našao utočište kod svojih rođaka, preživjelih iz logora Bergen-Belsen i Ravensbrücka (od rođaka je saznao da je on jedini preživjeli član obitelji, da su majka, petogodišnja Tomislavova sestra Vera i baka ubijene u Aušvicu, a da je tatu ustrijelo logorski stražar, kad je u maršu za Gleiwitz istupio iz kolone da bi zagrabio malo snijega protiv žeđi). Školovao se u Budimpešti, gdje su ga također ugošćivali rođaci. 1956. godine iselio se u Izrael. Godine 1945., nakon dolaska iz logora, navratio je još jednom u Doljnu vas da bi u roditeljskoj kući pronašao još nešto posteljine i šest srebrnih pokala, koji su njemu i njegovu stricu Andreiju Schwarzu pomagali doći u Pariz (gdje se Tomislav nagažirao u Hashomer Hacaiovu sirotištu). Andrej je iselio u Australiju i umro 1964. godine kao Andrew Simon. I Tomislavova teta, tatina sestra Šarlota Elizabeta se skrasila u Australiji (umrla 1994.godine).

U Lendavi je Okružni sud na prijedlog Okružnog narodnog odbora u ožujku 1947. godine odlukom br. Zp 2/47 (17. 3.1947.godine) temeljem „Zakona o zaplembi in upravljanju zaplemb“ zaplijenila svu pokretnu i nepokretnu imovinu „Andreja Schwarza, mlinarja iz Dolnje Lendave“; nakon što je zemljišnju knjigu bila upisana sekvestracija (zbog boravka vlasnika u inozemstvu. sic!) Dne. 21.ožujka 1947.god. imanje je prešlo u vlasništvo Općinskog narodnog odbora Dolnja Lendava. Sud je obrazložio odluku time što je Andrej Schwarz 13.2.1947. pobjegao iz Jugoslavije u Mađarsku, kao „izraženi neprijatelj naroda, zagriženi protivnik novog jugoslavenskog demokratskog uređenja, bavio se protunarodnom djelatnošću u cilju rušenja jugoslavenskog poretka. Zato predstavlja izrazitu opasnost po državni sustav. U prijašnjoj Jugoslaviji obogatio se izrabljivanjem radnika, a nakon oslobođenja vratio se u svoje mjesto s namjerom nastaviti svojom protunarodnim radom. No, kako je vido da su njegove namjere prezrene i da mu nema više mjesta ni za izrabljivanje radničkog stanovništva niti za

Tomislavova sestra. Otac, koji je s Tomislavom krenuo iz Aušvica, ubijen je, jer je istupio iz kolone da bi se domogao malo snijega i utađi žeđ.

prljave špekulacije, udružio se s drugim protudržavnim elementima. 1945. godine podignuo je neke uloge u „Denarnom zavodu Slovenije“, ali ne u cilju ulaganja u obnovu mlina i pekare, dakle ne u korist radnog naroda, nego u špekulantske svrhe. Sa cijelom ušteđevinom, s novcem narodnog naroda, pobjegao je preko granice. Prepostavlja se da će i u inozemstvu nastavljati svojim neprijateljskim djelovanje u reakcionarnim krugovima, izdavati jugoslavenske državne tajne i nanijeti štete državi izvana. Zato se oduzimanje imovine vrši u svrhu kažnjavanja, a za kaznu mu se oduzima i jugoslavensko državljanstvo. - Ovakvo obrazloženje ušlo je u odluku od 17.3.1947., temeljem kojeg je obitelj Schwarz izgubila svoje imanje od nekoliko parcela, sa strojnom infrastruktorom u mlinu i pekari, s radnim prostorijama i svom opremom, obiteljsku kuću i okućnice sa skladištima i odlagalištima: ukupna vrijednost: 109.090 dinara u nekretninama, a 12.428,50 dinara u pokretninama. Obiteljska kuća imala je četiri sobe, kuhinju, izbu, kupaonicu u prizemlju, a tri sobe s predsobljem, kuhinjom i kupaonom na prvome katu. Sobe u prizemlju su bile visoke 4 m, na gornjem katu, 3,8 m, s parketom u svim sobama. U dvorištu nalazila se garaža, praonica, drvarnica, staja, skladište i klet. Svi ti objekti zajedno iznose 250.000 din, a namještaj za jednu obitelj procjenjen je na ca. 25.000 dinara. U kući se našlo nekoliko tisuća dinara i 50 dionica neke tvornice u ukupnoj vrijednosti od 5000 dinara. Nije pronađeno niti hipoteka niti tereta nad imanjem.

Za Josefa, Tomislavova oca je Okružni sud Dolnja Lendava dne. 10.1.1948. vodila ostavinsku raspravu, jer je „umro bez oporuke, zajedno sa ženom i dvoje djece“. Ostavštinu bi trebala nastupiti pokojnikova sestra i njegov brat - no oni su pobjegli u Mađarsku. Zato je imovina oduzeta (tj. konfiscirana!).

Imovina Josipove kćeri i Andrijine sestre Šarlote Elizabete Ingus r. Schwarz bila je nacionalizirana 1948, kao poduzeće od posebnog značaja za saveznu i za republičku privredu: Imanje se sastojalo od motornog mlina za 100 kg žita dnevno, s o premom, dvije zgrade za izradu zidnih i krovnih opeka, garaže u strojarnica, spremnike za vodu, dvije stambene zgrade od ukupno osam soba, tri kuhinje i tri ostave - za radnike, drvarnica, staja za 40 grla stoke, svinjak, kotao za pečene rakije, 40.000 opeka, sušiona za opeku, vodovod, spremnik za ilovaču, nekoliko manjih njiva i gostinske zgrade (procijenjeno na ukupno 54.545 din).

U cilju isplate naknade dolazilo je do višekratne procjene, i procjenitelji su dolazili do iznosa koji su značajno odstupali jedan od drugoga, a državna uprava je sa svoje strane pritisnula procjenitelje da smanje vrijednost zbog (navodno) zapuštenog stanja i potrebe skupocjene

sanacije. Općina Dolnja Lendava je utjecala na sve vlasti uključene u predmet, kako bi imanje ostalo u općinskom vlasništvu.

U prosincu 1993 je Tomislav Schwarz (koji se u Izraelu preimenuo u Yoel Shachar) putem odvjetnice iz Lendave kao pravni nasljednik prvog nasljednog reda po ocu podnio zahtjev za denacionalizaciju. Otkrio je da je „Tomislav Schwarz“ 1946. godine bio upisan u matičnu knjigu umrlih s datumom smrti 21.5.1944. godine (upis je, kako će se utvrditi, zatražio Andrej Schwarz, 1946. godine, kad se Tomislav već bio vratio iz logora - očito u cilju dokopati se Tomislavova udjela u očevoj ostavštini). Zato je Tomisla 1993. godine naprije morao zatražiti ispravak upisa, za što je bilo potrebno dokazati da je Yoel Shachar identičan s Tomislavom Schwarzem. Postupak denacionalizacije je zato bio prekinut do rješenja toga pitanja, pa je zatim još trebalo dokazati da je „pokojni“ bio jugoslavenski državljanin. Poništenje upisa u matičnu knjigu umrlih uslijedilo je tek 2002. godine, a isto tako i potvrda identiteta između Tomislava Schwarza i Yoela Shachara, jer Tomislav promjenu svojeg imena i prezimena proveo u Madžarskoj, ali je nije dao službeno potvrditi. Općina Lendava je tada zahtijevao od podnositelja da uz potvrde za svoj identitet, državljanstvo i nasljedno pravo podnese i sve dokaze o vlasničkim odnosima nad objektima čiju je denacionalizaciju tražio. Stalno nadopunjavanje dokumentacije novim zatraženim dokumentima traje do 2003.godine, a zahtjevi vrtjeli su se ponovno oko državljanstvo - upisa u jugoslavensku, ispisa iz izraelskog, i oko toga, je li Yoel Shachar u trenutku nacionalizacije imao jugoslavensko državljanstvo ili nije ga imao: Zatim su se poredale nove procjene - i ponovno dokazivanje da je Tomislav živ, a ne umro 1946.godine, da je identičan s Yoelom (što je 2002.godine ta ista vlast potvrdila). Slovenska otškodna družba izražava novu sumnje u ispravnost provedbe nacionalizacije, zatim u korektno rasterećivanje, te ustvrđuje da postoji dug od nekoliko tisuća njemačkih maraka, i procjenitelji zaključuju da zbog pomanjkanja relevantnih informacija nije moguće utvrditi koliko naknade podnositelji zahtjeva pripada.

Dne. 19.10.2004. godine upravni organ okonča postupak s priznanjem od 246.856,10 DEM u Tolarima, s tečajem na dan izdavanja odluke. Yoel Shachar nije bio zadovoljan, smatrajući da je vrijednost oprema potcijenjen, no pristao je na ponuđeni iznos. Slovensko odškodno družba ponovno postavi pitanje datuma Josipove smrti, zahtijeva dokaze; zatim tvrdi da nema zemljoknjižnih isprava s parcelama koje su nastale iz podržavljenog poljoprivrednog zemljišta, pa naposljetku ne slaže se s visinom naknade za strojnu opremu od više od 11.500 DEM. Godine 2005. Slovenska odškodnina družba ustanovljuje da imanje uopće nije bilo nacionalizirano,

nego u cjelosti konfiscirano, zbog čega bi zahtjev trebao odbiti. Žalbeni postupak traje, zatim slijedi revizija - u korist Yoelu, a predmet je vraćen prvostupanskom sudu. Andrej Schwarz je umro 2010. godine, a Yoel Schwarz i dalje čeka ishod te pravne zavrslamije.

I u Republici Hrvatskoj Židovi obesvlašćeni 1941. godine, nisu dobili satisfakciju 1996. godine, kad je u Hrvatskoj donesen Zakon o povrat imovine oduzete od jugokomunističke vladavine (stupio na snagu 1.1.1997., a 2002. godine izmijenjen pasus, takko da strani državljani nisu više isključeni iz podnošenja zahtjeva za povratom odnosno za naknadom za ono što se ne može vratiti u naturi. Ministarstvo pravosuđa tumači izmjene na način da uključivanje u pravo na podnošenje zahtjeva iziskuje sklapanje međunarodnog sporazuma sa zemljama čiji su državljani potencijalni podnositelji zahtjeva. Republika Austrija je s Hrvatskom pregovarala o sklapanju odgovorajućeg sporazuma - da bi parafiranje spriječio predsjednik Republike s napomenom da je potrebno zatražiti odluku Ustavnog suda Republike Hrvatske. Na jedan zahtjev bivše zagrebačke (i „svehrvatske“) židovske obitelji Ebenspanger reagirao Upravni sud Republike Hrvatske s odlukom o odobravanju povrata - no Odluku niti jedna podređena institucija nije htjela provesti. Otpor hrvatskih vlasti temelji se na pretpostavci da će većinom bivši jugoslavenski Njemci zatražiti svoja prijašnja imanja - a to je poljoprivredno i građevinsko zemljište, kuće i poljoprivredne zgrade i strojevi. Preslojavanje socijalnih i gospodarskih prilika hrvatskog sela predstavljalo bi krupan problem. Zato vlast se radije osigura i zapriječi svima nekoč oštećenim da dođu do svojeg prava.

I što zaključujem iz istraživanja o tretmanu Holokausta u izgradnji socijalističkog poretka u Jugoslaviji? Zaključna ocjena

Međunarodna je zajednica, shvativši da je nacistički program istrebljenja Židova u cijeloj Europi nadmašio sve pogrome Židova prije nacionalsocijalističke ere, i da je antisemitizam, pothranivši se iz gospodarske konkurencije sa Židovima, iz biologističkih teza o rasama i rasnoj hijerarhiji, kao i iz kršćanskih predrasuda prema Židova, tek jedan element u snopu razloga za nacistički program, da je industrijalizirano ubijanje i perfektuiranje postupka apsolutni novum u povijesti. Činjenice o Holokaustu objelodanjivale su se tijekom suđenju na Međunarodnom tribunalu za ratne zločine (IWCT) u Nürnbergu: Jugoslavenski izaslanici i pravni zastupnici koji su nazočili suđenjima nacističkim zločinima mogli su se upoznati s otkrićima savezničkih

stručnjaka, koji su nakon otvaranja koncentracijskih logora pronalazili dokaze, s iskazima preživjelih zatočenika i raznih svjedoka. Jugoslavenska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača je tada već imala dokazni materijal svoje pododbori za ustaške logore - premda su se oko brojki žrtava razvijali polemike (koje ni do dana današnjeg nisu utihnule), proste činjenice da se radilo o besprimjernom zločinu, zbog kojeg su do tada poznati pravni zakonici iziskivali nadopune i čak kvalitetno nove definicije i pravne instrumente. Ne može se reći da jugoslavenski pravници, koji su bili imenovani i zemaljske komisije za utvrđivanje zločina, nisu bili svjesni toga: Sve su zemaljske (odnosno Republičke) komisije osnovala posebne ustanove za istraživanje progona Židova na njihovu teritoriju.¹⁵⁷ Hrvatska komisija je izradila poseban elaborat o progonu Židova na teritorijima NDH i bilancirala mjesta pojedinačnih i masovnih grobnica žrtava ustaških zločina nad Židovima, to je učinila i srpska komisija. Makedonija je dala istraživati deportacije makedonskih Židova, kako od Bugara, tako i od Nijemaca - a sve su podređeni organi uz to definirali udio krivice okupacijskih vlasti i onaj domaćih sudionika, kako onih koji su radili po nalogu okupatora, tako i „samoinicijativne“ zločine počinjene iz sasvim obično-ljudskih pobuda - iz zavisti, iz pohlepe, osvete, objesti...Dokazni materijal za suđenje postojao u izobilju, pa i stručnost onih koji su ga prikupljali: Kvalitetu rada Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača hrvatski povjesničar Vladimir Geiger ocjenjuje relativno povoljnim, bez obzira na pogreške, glede brojenja žrtava, nedosljedne primjene definicije „žrtva“, zbog učestalih pojmovnih nejasnoća: Međutim, čak i dokumentacijski centar Yad Vashem uzima sebi pravo na pogreške, znajući da informacije ovise o svjedocima koji kao ljudi sa svojim interesima i traumama mogu (nesvjesno ili svjesno) davati pogrešne, nepotpune informacije. Zemaljska komisija za utvrđivanje (ustaških) zločina (nad Židovima), osnovana 18. svibnja 1945.godine, već se tada morala suočavati s nemogućnošću utvrditi identitet baš svake žrtve. Njezin zapisnik pak dokaže da je prikupljena količina i kvaliteta informacija omogućava zaokružiti predodžbe o početku, tijeku i metodama progona Židova na teritoriju NDH.

Za monstruosne zločine ustaške vladavine stoji kao simbol konclogor Jasenovac, Stara Gradiška (u manjoj mjeri ostali su u sjećanju Đakovo, Loborgrad, logori na Velebitu i u Lici, te na otoku Pagu. I Lepoglava je bio ustaški logor, zatvor za izdržavanje kazni (političkih

¹⁵⁷ HR HDA, Predsjedništvo vlade NRH, fond 279, spis br. 416 (Opći odjel-Opći spisi): Dne. 9. lipnja 1945. Predsjedništvo Vlade NRH dostavlja Zakonodavnoj komisiji uredbu o uređenju Zemaljske komisije . Cit. kod M.GRAHEK RAVANIĆ; Madžari kao neprijatelji. 39,40.

osuđenika), premda Lepoglava danas stoji za žrtve komunističkog pravosuđa (najpoznatiji zatvorenik Lepoglave bio je, od 1946.godine zagrebački nadbiskup Dr. Alojzije Stepinac). Konkretni protivnik - Adolf Hitler, nacistička država i okupacijska vlast - u poslijeratnoj Jugoslaviji se ubrzo „zaboravio“, i gonitelji su se fokusirali na „unutarnje neprijatelje“, kao i na kapitaliste, a naposljetku na „Informbiro-ovce: Ovaj „preokret“ označava staljinizaciju odnosno boljševizaciju države i društva, te je djelovao u unutarnjoj i u vanjskoj politici. Potreba osiguravanje tek stećene vlasti polučila je intenzivno traganje za neprijateljima, a istovremeno za što bržem ostvarivanju idealnog komunističkog društva, totalitarnu kontrolu društva i paranoičnog traženja neprijatelja. Individualne i društvene potrebe ispunjavale su se samo, ukoliko se nisu sudarile s prioritetima partijskog vrha: Instrumentarij staljinističkog društva primjenjivao se za rješavanje kvalitativno novih situacija - tipično za staljinizam. Pravosuđe postalo je u tom kontekstu instrumentom i profilom staljinizma.

Za progon njemačkih ratnih i nacističkih zločina nisu bili bitni realni zločini, nego i političke potrebe staljinističkog pravosuđa. Da su te potrebe imale velik značaj u suđenjima, dokazuje da su kapitalni nacistički zločini bili pošteđeni odnosno da im je odgođeno izvršenje kazne, kad su poslužile kao informanti. S druge strane, nakon raskida odnosa na osi Beograd - Moskva i početka relativne liberalizacije, njemački ratni zarobljenici i osuđeni ratni zarobljenici ubrzo su stekli slobodu. Zato za svako suđenje treba uzimati u obzir i isprepletenost realnih zločina s (dnevno)političkim komponentima, kako bi se utvrdilo u kojoj mjeri pojedino suđenje stvarno služilo obračunu sa zločinima okupatora i njihovih pomagača, u kojoj su mjeri služili pobjedi antifašizma.

Nakon toliko grozota počinjenih u ustaškoj NDH, žed javnosti za primjerenim kažnjavanjem nalogodavaca i izvršitelja buknila i - rezultirala novim zločinima partizana, opijenih od pobjede i potrebom za osvetom. I partizanski zločini vape za osudom i kaznom (što se do sada nije dogodilo). Koja je, pak, sudska institucija sudila za „ustaški doprinos nacističkom programu „Krajnjeg rješavanja židovskog pitanja“?

Zaključila sam da je progon Židova, kao i Srba i Roma - trima neprijateljima ustaškog režima bio je predmet zasebnog suđenja, no ne kao zločin sui generis, nego kao posljedica kolaboracije s okupatorom: Sudovi su kao primaran zločin uzimali okupaciju, podjarmljivanje domovine, razbijanje države i istrebljivanje njihovih naroda, u cilju stvaranja nacističkog poretka, zločini protiv čovjeka i čovječnosti prikazivani kao zločini sekundarni, a koji su proizlazili iz glavnog

zločina. Uspoređujući pristupe europskih zemalja (prema literaturi o „transnacionalnim uzorcima“)¹⁵⁸ mogla sam usporediti da se jugoslavenski pristup Holokaustu ne razlikuje od onih u drugim zemljama, u kojima su komunisti pripremali svoj dolazak na vlast i preuzeli sovjetski sustav.¹⁵⁹

Oni su neke sustaediti pronalazenje zločinaca radi njihova procesuiranja. Izvor je Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača- Zemaljska komisija je za svoj rad sustavno ispitivala svjedoke, izvršavajući time ono što je zadatak povjesničara - stvoriti izvore: Izvori su svjedoci. Oni su promišljali svoja istraživanja u svijetlu pravničke odgovornosti: za iskaze protiv počinitelja, za informaciju kasnije rođenima, od kojih su očekivali određenu „re-éducation“, za stvaranje znanje koje će „kritizirati“ društvo i pomjeriti njegova mjerila. Ne mora biti teološko reflektiranje Holocausta, dovoljno je svijest za odgovornost.¹⁶⁰

O kvaliteti suđenja i sudskih presuda bilo je moguće javno prozboriti poslije 1990. godine - i o njima postoji već pregršt kritičkih, uglavnom negativno kritičkih studija sa zajedničkom ocjenom: sudski postupci komunističkog sudstva protiv osoba osumnjičenih zbog ratnih zločina bili su „vjerne kopije staljinističkih suđenja“.¹⁶¹ U Hrvatskoj su emocije tada prekipjeli - emocije onih koji su posljedice komunističkog suđenja doživjeli iz vlastitog sjećanja, nego i zbog kolektivnog sjećanja na komunističku vladavinu, pa je se proćuo zahtjev za lustracijom i za suđenjem sucima.

I samo vrednovanje komunističkog ophođenja sa nositeljima ustaške vlasti, za kolaboracionistima i glavnim akterima njemačke i talijanske okupacije Jugoslavije podliježi historijskim mijenama, isto tako kao i sama. Istražujem postupke suđenja, prema materijalu u fondu Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, te kroz molbe obitelji osuđenih kažnjavanih, upućenih Saboru i Prezidijumu Sabora NRH. Sabor ih je prosljedili Saborskom odboru za žalbe i predstavke, koji se, pak, obratio sudovima koji su izrekli kazne. Činjenicu da je osuđenima omogućena žalba - uputila me je na zaključak da se

¹⁵⁸ Norbert FEIN-Annette WEINKE (ur.), Towards a New World Order? Göttingen 2013.

¹⁵⁹ A. HILGER,

¹⁶⁰ FEIN; Zeitzeugen 154, 155.

¹⁶¹ Michael PORTMANN; Abrechnung....

sudovima i sucima treba priznavati proces osvjješćivanja i „učenja“, tj. valja i komunističkom sudstvu priznavati razvitak u pravcu pravne države - u pravcu, dok cilj nije postignut. Dosadašnja literatura, ni ona iz demokratskih zemalja¹⁶² nije učinila taj korak; hrvatski povjesničari koji su se bavili komunističkim ophođenjem s nasljeđem okupacije, nisu smatrali oportunistički relativirati negativni stav o komunističkom sudstvu, koji se u stanovitoj mjeri pokazao klišejom, stereotipom.

Posebice se pitam, koliko i koje su značenje komunistički suci pridodali progonu Židova. Iz fonda Zemaljske komisije zaključila sam da je polazište svih suđenja bila okupacija zemlje, okupacija domovine i kolaboracija s okupatorom, izdaja domovina. Iz okupacije proilazi krivica - što u obrnutom zaključku znači da progon Židova u neokupiranoj zemlji komunistima ne bi bio vrijedan suđenja? Sudstvo je zanemarivalo Holokaust - zato sam svoju studiju stavila pod naslov „Izbrisani Holokaust“. Zatočnici koncentracijskih logora koji su se vratili u jugoslavensku domovinu, kako su se oni snalazili u procesu denacifikacije? Moja teza: Vratili su se iz nasilja u nasilje - iz surove brutalnosti i svakodnevne opasnosti po život, stigli su u zemlju, koja je tragajući za krivcima, odgovornim za rat, pripadnicima okupatorskih institucija i kolaboracionista: Postkomunistička hrvatska historiografija iznjedrila je poduži spisak istraživanja o tome¹⁶³, kojima je zajedničko polazište teza da je „obračun“ s odgovornima za rat i okupaciju Jugoslavije autohtona potreba i težnja, osvetnička žed.

Kako je onda bilo sa odštetom, za zadovoljstvom za preživjele mete Holokausta? Bez sumnje je pravedan čin suditi okupatorima i kolaboracionistima i pružati zadovoljstvu onima koji su se borili protiv okupatora. No, manever, gurnuti na marginu skupine koje se zbog progona nisu ni mogli uključiti u borbu za oslobođenje, isto toliko je nepravedno kao i težnja, sjećanje na otpor, narodnooslobodilačku borbu i antifašizam usredotočiti samo na poginule u oslobodilačkoj borbi. Da su zemlju nakon „oslobođenja“, koje je identično s dolaskom na vlast komunista, preplavili valovi osvetničkog, revizionističkog nasilja - činjenica je koja je do 1990. godine bila tabu. Iskrivljenje povijesti je težnja zločine osloboditelja i boraca zanemarivati i prešućivati, ne priznavati da je NOV nepravdu i osvetu osudio samo na strani neprijatelja, ali ne i one vlastitih osvetnika. A to je hinjen pijetet prema žrtvama, zbog kojih je povik za

¹⁶² Pri tome mislim upravo na Michaela Portmanna.

¹⁶³ Vladimir GEIGER; Martina GRAHEK RAVANIĆ, Mihael SOBOLEVSKI.

lustracijom danas u najmanju ruku razumljiv. Štoviše - on je opravdan. Žrtve komunističkog osvetoljublja nisu svi bili zločinci.

Sjećanje na narodnooslobodilačku borbu se od kraja osamdesetih prošloga stoljeća našlo pribijeno na stup srama: Oni koji su u eskalaciji međuetničkih sukoba slutili Naročito Komunistička partija slutili šansu za temeljitu promjenu u Jugoslaviji, počeli su diskreditirati NOB - time su rasklimali stupove na kojima je SKJ zasnivao svoju legitimnost za vođenje Jugoslavije. Na mjesto antifašističkog sjećanja predsjednik Tuđman je pokušavao postavio nacionalnu „pomirbu“, nacionalnih i natnacionalnih snaga, nacionalnih stranaka i SK - što bi značilo da su ustaše i antifašisti moralno i povijesno bez razlike, podjednako vrijedni sjećanja i poštovanja, budući su obadva ratovali a za domovinu i za narod. Reaktivirano je sjećanje na komunističke zločine i zatražena satisfakcija za nikad vrijednovanje žrtve komunizma, te lustracija javnih djelatnika. Medije su najzaslužnije za to da postoji svijest o neusporedivost tih dviju čimbenika. Bez sumnje je velika stvar stvoriti pravednost žrtvama dolaska na vlast komunista, no sjećanje samo na razdoblje zločina partizana, nije lišeno farizejštine. Bilo bi vrijeme za Hrvatsku, upisati u kolektivnu memoriju i sjećanja na ratne zločine što su prethodili osvajanju vlasti od strane partizana i prisjetiti se patnje koje su pretrpjele obitelji tih progonjenih neprijatelja. Žrtve ustaštva nisu bile manje nevini nego žrtve Bleiburga.

Summary

„In honour of the victims of Nazi and Fascist Regimes“, the author excise and extrapolate, on basis of diplomatic and law documents (from the Croatian State Archive in Zagreb and Rijeka, as well as from the Archive of the Republic of Slovenia) the engament of the Yugoslav communists to annihilate the legacy of the Nazis, as well as of the Italian fascists and their satellite regimes in Yugoslavia. It will be sharped discontinuity with the „Ancien Regime and their laws of immorality and inhumanity“. However, immediately after the Fall of 1945, the Yugoslav society, tired of war crimes, „blood and tears“, faced visions of a new, systematic and systemic , annihilation of humanity and morality: While the main actors and protagonists of the horrendous war-crimes, committed all over Europe, succeeded to escape and come out with any punishment and responsibility, their victims had to bear consequences. Typically for communism was annihilation of their rights to regain not merely naked life, but a minimum of material sustainment: Prosecuted during nazi-occupation for race, in the new Yugoslavia they were - decorated and honoured as partizans, acknowleged as victims - and discriminated as „capitalists“ and „class-enemies“. In fact they found them at the same step of responsibility for all the crimes like groups colletively accused for collaboration, treason, plot and war crimes: the Yugoslav German minority. While the prewar-democratic countries committed themselves in the fight for punishment of the planers and executors of nazi war-crimes, the Yugoslav communists, drunken by victory and revenge, the very victims were forced to lea improbable and painstaking battles with a legal regime which refused to recognize their tragedies - unless the authorities were completely informed and had every opportunity to learn about theunique life trajectory. These battles for their legal inheritance had to continue also after the Fall of 1990, in formally democratic states: One of the testimonies concluded bitterly: The laws seem to be created how to avoid restitution, more than to prove satisfaction to the surviving victims. So it must be stated that Holocaust has been denied until today - in Slovenia as well as in Croati.

ARHIVSKA GRADA

1. Hrvatski Državni arhiv, Zagreb

SABOR NRH, fond 278

PREZIDIJUM Sabora NRH, fond 1078

Predsjedništvo Vlade NRH, fond 279

DRŽAVNI SEKRETARIJAT ZA UNUTARNJE POSLOVE (D.S.U.P., fond 299 – prije
Ministarstvo unutarnjih poslova NRH). 1945-1959., 1.545

fond 279 – Predsjedništvo vlade NRH, kut. 29, Opći odjel, Opći spisi,

SLUŽBA DRŽAVNE SIGURNOSTI RSUP-a , 1.543

REPUBLIČKI SEKRETARIJAT ZA PRAVOSUDNE POSLOVE 1953-1965, Pravni odjel,
Odsjek za poslove međunarodne pomoći ; Međunarodna pravna pomoć 1953-1960, fond br.
1984, kutije 184-187).

MINISTARSTVO SOCIJALE POLITIKE FEDERALNE HRVATSKE (seit 11.8.1945
NARODNE REPUBLIKE HRVATSKE), fond 292, Sin. MSP, 10 Buecher, 94 Faszikel

OKRUŽNI NARODNI ODBOR ZAGREB (1945-1947/1948), fond 34

ZEMALJSKA KOMISIJA ZA UTVRĐIVANJE ZLOČINA OKUPATORA I NJIHOVIH
POMAGAČA, fond 306

ARHIV POLICIJSKOG IZASLANIKA U NDH HANSA HELMA, fond 1522

DRŽAVNI ARHIV RIJEKA

GRADSKA KOMISIJA ZA UTVRĐIVANJE RATNIH ZLOČINA OKUPATORA I
NJIHOVIH POMAGAČA U RIJECI (GkzrzR, Commissione cittadina per l'accertamento dei
crimini di guerra dell' occupatore e dei suoi collaboratori di Fiume /1945-1947 Rijeka ;

Gradska komisija za ratne zločine /1945-1947, Rijeka

Commissione civica per l'accertamento crimini di dugerra - Fiume (1945-1947)

OBJAVLJENI IZVORI

Alojzije Stepinac, Pisma zagrebačkoga nadbiskupa Alojzija Stepinca predsjedniku Narodne vlade Hrvatske Vladimiru Bakariću godine 1945. In: Croatica Christiana Periodica 16 (1992) 29, 137-180; Fontes. Izvori za hrvatsku povijest God. 2 (1996) Zagreb 1996

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE (SI-ARS)

SI-ARS, fond 1931. Republiški sekretarijat za notranje zadeve Socijalističke Republike Slovenije - Služba državne varnosti (SDV), fasc. 7: Spisek obsojenih oseb nad katerimi je bila izvršena smrtna kazen v času 1945 do 31.12.1952. (vidi i popis internetskih podataka!)

IZ ARHIVA JUGOSLAVIJE (AJ): Fond 110 - DRŽAVNA KOMISIJA ZA UTVĐIVANJE ZLOČINA OKUPATORA I NIJHOVIH POMAGAČA, Fasc., 110-33-64-Zločini u općini Lendavi

POPIS LITERATURE

BEUS RICHENBERG Goran, Nijemci, Austrijanci u Republici Hrvatskoj. Zagreb 2004

BIBER Dušan, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933-1941. Ljubljana, 1966

BOBAN Ljubomir, Hrvatska u diplomatskim izvještajima izbjegličke vlade 1941-1943l. Zagreb 1988.

BORODZIEJ Włodzimierz, „Hitleristische Verbrechen“. Die Ahndung deutscher Kriegs-und Besatzungsverbrechen in Polen. U: Towards a New World Order. 399- 428 .

CALIC Marie-Janine, Geschichte Jugoslawiens im 20. Jahrhundert. München 2010

BLUMENWITZ Dieter, Okupacija in revolucija v Sloveniji (1941-1946).Mednarodnopravna študija. Ljubljana-Celovec 2005 .Originaltitel: Dieter BLUMENWITZ; Okkupation und Revolution in Slowenien (1941-1946). Eine voelkerrechtliche Untersuchung (Studien zu Politik und Verwaltung, Bd. 81, Wien 2005, 122-125.

COLIĆ Mladenko , Pregled operacija na jugoslovenskom ratištu, Beograd 1988.

ČULINOVIĆ Ferdo Stvaranje nove jugoslavenske države, Zagreb 1959.

DEDIJER Vladimir, STANOJEVIĆ, Branimir B., Alojzije Stepinac zločinac ili svetac (Dokumenti o izdaji i zločinu). Beograd 1985.

DEDIJER, Vladimir: Jasenovac: Das jugoslawische Auschwitz und der Vatikan, Freiburg 1993; o hrvatskim vojnicima u Wehrmachtu: " 1941-1945.Berlin, 1.Auflage 2007

DIZDAR Zlatko, [Tko je tko u NDH](#), Minerva, Zagreb, 1997., str. 252.

DIZDAR Zdravko, Stradanja Hrvata u II. svjetskom ratu i neposredno nakon njega", Crkva

DIZDAR Zdravko, Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti,

prir. Zdravko Dizdar i dr., Slavonski Brod 2005., Zagreb 2009.;

FAJIĆ Meliha, judovske skupnosti v slovenskem prostoru po drugi svetovni vojni – vzroki izseljavana v Izrael. Koper 2009

FOCARDI Filippo, Filippo FOCARDI, Das Kalkül des „Bumerangs“. Politik und Rechtsfragen im Umgang mit deutschen Kriegsverbrechen in Italien. U: Norbert FREI i Annette WEINKE, Towards a New Moral World Order? Menschenrechtspolitik und Völkerrecht seit 1945. str..536-566,Göttingen 2013

FREI Norbert (Hg.), Transnationale Vergangenheitspolitik. Göttingen 2006.

FREI Norbert- Annette WEINKE, Towards a New Moral World Order. ? Menschenrechtspolitik und Völkerrecht seit 1945. str..536-566,Göttingen 2013.

GEIGER Vladimir, Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja, prir. Vladimir Geiger, Slavonski Brod 2006

GEIGER Vladimir; Nestanak folksdojčera, Zagreb, 1997, str. 38.

GEIGER, Vladimir. Heimkehr. Povratak slavonskih Nijemaca nakon Drugog svjetskog rata iz izbjeglištva / prognaništva u zavičaj i njihova sudbina. Scrinia scrinia slavonica 3 (2003), 521-547.

GEIGER Vladimir, Ljudski gubici Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i u poraću ČSP, br. 3., 693.-722. (2010)

GIURICIN Luciano - Giacomo SCOTTI; Una storia tormentata (1946-1991).In: Italiani a Fiume. Comunità degli Italiani di Fiume 1946-2006. 15-135.

GOLDSTEIN Slavko, 1941: Godina koja se ponavlja. 2. izdanje Zagreb 2007

GRAHEK RAVANČIĆ; Martina, Mađari kao neprijatelji: rad Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača; primjer: kotar Bjelovar: ČSP, br. 1., 37.-52. Zagreb, 2012, 37-52.

GRAHEK RAVANČIĆ, Martina, „Narod će im suditi“. Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača za Zagreb 1944-1947. Zagreb. 2013

GRAHEK RAVANČIĆ Martina; Bleiburg i “križni put” 1945. Historiografija, publicistika i memoarska literature. Zagreb 2005

GRIESSER PEČAR Tamara GRIESSER-PEČAR – France Martin DOLINAR, Rožmanov proces. Ljubljana 1996, str. 15, 16. Izvori: Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), Prezidijalni spisi br. – 1941, 1942, 1943

GRIESSER PEČAR; Razdvojeni narod. Ljubljana 1998.

GRÜNFELDER Anna Maria, „Repatrijacija raseljenih osoba“ („Displaced Persons“). Esej za sudjelovanje u Književnom konkurzu Saveza Jevrejskih opština Srbije“ 2015.godine; i ista: Die Repatriierung von „Displaced Persons“, u: Südostforschungen“, Regensburg 2016 (u pripremi
HILGER Andreas, “Die Gerechtigkeit nehme ihren Lauf“? Die Bestrafung deutscher Kriegs- und Gewaltverbrecher in der Sowjetunion und in der SBZ/DDR. U:: FREI Nobert, Transnationale Vergangenheitspolitik. Goettingen 2006, 180-273.

HENKEL Klaus-Dietmar, WOLLER Hans, Politische Säuberung in Europa. Die Abrechnung mit Faschismus und Kollaboration nach dem Zweiten Weltkrieg. München 1991. 148-191.

HOLJEVAC TURKOVIĆ Ana, Uloga republičkih ministarstava u upravi

Narodne Republike Hrvatske (1945-1953), Arh. vjesn., god. 45 (2002), str. 103-114

IBER Walter, Hitlers Sklaven – Stalins „Verraeter“. Aspekte der Repression an Zwangsarbeitern und Kriegsgefangenen. Eine Zwischenbilanz (reviewed by Andreas Hilger) (Rezension von [Elena Usinger](#) 7.7. 2013)

IVANKOVIĆ Mladenka, Jevreji u Jugoslaviji. Beograd 2009.

JACOBMEYER Wolfgang, Vom Zwangsarbeiter zum Heimatlosen Auslaender....Göttingen 1985., 123.

JANDRIĆ Berislav, Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem ratnih zločinaca U: ČSP, Zagreb, 2006; God. 38, br. 2, str. 457–498.

JANDRIĆ, Berislav: Kontroverze iz suvremene hrvatske povijesti. Osobe i događaji koji su obilježili hrvatsku povijest nakon Drugoga svjetskog rata . Band 1. Zagreb 2006;

JANJETOVIĆ Zoran, Od Auschwitza do Brijuna. Pitanje odštete žrtvama nacizma u jugoslavensko-zapadnonjemačkim odnosima, Zagreb 2007.

KARAKAŠ OBRADOV Marica; Migracije za vrijeme Drugoga svjetskog rata.U: Historijski zbornik, god LXVI (2013), br. 2, str. 391–404

KARAKAŠ OBRADOV Marica; Emigracije talijanskog stanovništva s hrvatskog područja tijekom Drugog svjetskog rata i poraća hrcaK.W.srce.hr/file/165929 (Zagreb 2013);

KARAKAŠ OBRADOV Marica, Iseljavanje Židova iz Hrvatske nakon Drugoga svjetskog rata svjetskog rata

KASTNER Florentine, Britische Besatzungslager in Österreich nach dem Zweiten Weltkrieg. U: Acta Universitatis Carolinae, Prag, br. 3-4, 59-80.

KATZ Vera, Enteignung der Deutschen in Bosnien und Herzegowina zu Ende und nach dem Zweiten Weltkrieg [www. hrcak.srce.hr/129074?lang=en](http://www.hrcak.srce.hr/129074?lang=en)

KLINGER William, **Il terrore del popolo. Storia della polizia politica di Tito. Trieste 2012.**

⋮

KOČIĆ Dragoljub, Jugosloveni u koncentracijonim logorima Buhenvald 1941-1945. Beograd 1989.

KOČOVA Kateřina/Jaroslav KUČERA, „Sie richten statt unser und deshalb richten sie hart.“ Die Abrechnung mit deutschen Kriegsverbrechern in der Tschechoslowakei. In „FREI; Transnational...“ 438-516.

Kathrin KOLLMEIER, Status „Staatenlos“. Rechtliche Regulierungsversuche nach zwei Weltkriegen.U: FREI Norbert, Annette WEINKE (ur.), Towards a New Moral World Order? Menschenrechtspolitik und Völkerrecht seit 1945. Goettingen 2013, str. 64-79.

LEKOVIĆ Miša, Martovski pregovori 1943. Beograd 1985.

LOWE Keith, Savage Continent. Europe in the Aftermath of World War II. London 2011.

LOPIČIĆ Đorđe, Mađarski ratni zločini 1941 – 1945. Presude jugoslovenskih sudova, priredio Đorđe N. Lopičić, Beograd 2010., 56.-68.

MATES Leo, Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije. Beograd 1981.

MATAUŠIĆ; Nataša, Radni logor i logor smrti Jasenovac 1941-1945. Zagreb 2003.

MILO Zeev, Im Satellitenstaat Kroatien. Eine Odyssee des Ueberlebens 1941-1945. 2.izdanje, Klagenfurt 2010.

MILOŠEVIĆ Slobodan D., Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941-1945, Beograd, 1981, str. 204.

MIRNIĆ Josip, MIRNIĆ, “The Enlistment of Volksdeuschers from the Bačka Region in the Waffen SS”, in: The Third Reich and Yugoslavia 1933-1945, Belgrade 1977, p. 630.

MORIĆ Anja, Migracije za vrijeme Drugoga svjetskog rata. U: Historijski zbornik, god LXVI (2013), br. 2, str. 391–404

PETRANOVIĆ Branko, Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove, Beograd, 1969, str. 236.

PETRANOVIĆ Branko - Momčilo ZEČEVIĆ, Jugoslavija 1918.-1988. Tematska zbirka, Beograd 1988.

PEZO Edvin, Jugoslawische Migrationspolitik und die Auswanderung von Muslimen in die Tuerkei (1918-1966). Muenchen 2013.

POLIĆ Branko, Pariz u srcu studenta. Autobiografski zapisi (1945-1948). Zagreb 2010,

PODBERŠEK Renato-Damnjan HANČIČ; Povojne zaplembe judovskoga premoženja. U: I. ŠUMI in H. STARMAN; Slovenski Judje. Zgodovina in Holokavst. Maribor 2012, 285-295, ovdje 286.

POGAČNIK Jože Slovenska književnost III. Ljubljana, 2001. 54-59 in 150-152.

ŠUMI Irena - Hannah STARMAN, Slovenski Judje. Žgodovina in Holokavst. Maribor 2012. 281-

POLIĆ Branko, Pariz u srcu studenta. Autobiografske zabilješke (1948-1950). Zagreb 2008.

POLIĆ Branko, Na pragu budućnosti. Autobiografske zabilješke (...), Zagreb 2011.

PORTMANN Michael, Kommunistische Abrechnung mit Kriegsverbrechern, Kollaborateuren, “Volksfeinden” und “Verratern” in Jugoslawien wahrend des Zweiten Weltkriegs und unmittelbar danach. Wien 2007

PORTMANN Michael, *Comunist Retaliation and Persecution on Yugoslav*

Territory during and after WWII (1943 - 1950)”, Tokovi istorije, 1-2, Beograd 2004., 45.-74.

REPE Božo, *Migrations and deportations of Slovenians, Germans and Italians during the Second World War and after the War*”, in: *Zwangsmigrationen in Europa 1938-1950*, Prag, 2002, p. 1, etc; časopis, 1963.

ROCHLITZ Imre, *Accident of Fate. A personal account*. Wisconsin 2011, 39.

ROUSSO Henry, *L'Épuration. Politische Säuberung in Frankreich*. U: K.-D. HENKEL, H.WOLLER; *Politische Säuberung in Europa*, 192-240.

RUPČIĆ Mate, “Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu prema popisu iz 1950. godine”, ČSP, 33/2001., br. 1, 7.-18.

RUPČIĆ Mate, *Popis žrtava Drugog svjetskog rata u Hrvatskoj iz 1950. godine*”, Dijalog povjesničara – istoričara, 4, Zagreb 2001., 539.-545.

SCHMIDT Amy K.W., *Drugi svjetski rat na prostoru bivše Jugoslavije u dokumentima Državnog arhiva u Washingtonu (World War II Yugoslav Materials in the National Archives)*. U: *Arhivski vjesnik* god. 42 (1999), str. 289-352.

SCHREINER Paul, *Spašeni iz Zagreba. Sjećanje troje preživjelih srodnika na hrvatski Holokaust*. Zagreb 2014,

SOBOLEVSKI Mihael, *Prilog metodologiji istraživanja stvarnih ljudskih gubitaka Hrvatske u tijeku drugoga svjetskog rata*”, ČSP, H.4, Zagreb 2001., 539.-545.

SPERBER Manès, *All das Vergangene*. Wien-Zürich 1983. II.sv. *Bis man mir Scherben auf die Augen legt*. 617.

STANČIĆ Mirjana, *Manès Sperber i Zagreb* . U: *Forum*, god. 30, Zagreb 1991, knjiga 62, br. 9-10, str.514-523, ovdje 517.

STARMAN Hannah, *Boj za povrnitev lastnine: zgodba Yoela Shacharja*. U: *Slovenski Judje*.

STUHLPFARRER Karl, *Die Operationszonen „Alpenvorland“ und „Adriatisches Küstenland“ 1943–1945*. Wien 1969

ŠUMI Irena in Hannah STARMAN (ur.); *Slovenski Judje. Zgodovina in Holokavst*. Maribor 2012.

ŠUMI Irena, Naloga za znanost: preučevanje Judov v Sloveniji. U: I.ŠUMI-Hannah STARMAN; Judje. 16-27.

SUNDHAUSSEN Holm, Wirtschaftsgeschichte des Unabhängigen Staates Kroatien. Das Ende einer Ausbeutungsstrategie. Stuttgart 1982.

SUNDHAUSSEN Holm, Geschichte Südosteuropas als Migrationsgeschichte Eine Skizze, Südost Forschungen 65-66 (2006/2007), 422-477.

ŠVOB Melita, Židovska populacija u Hrvatskoj i Zagrebu, Židovska općina i Istraživački i dokumentacijski centar Cendo, Zagreb 2010.

VEG Šandor, Sistem nemačke okupacione vlasti u Banatu 1941-1944, u: Zbornik za društvene nauke Matice srpske, 1963, br. 35, str. 76.

VELEBIT Vladimir, Tajne i zamke Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji. Zagreb 2000.

VODUŠEK STARIČ Jera, Kako su komunisti osvojili vlast 1944.-1946., Zagreb 2006

VELJIĆ, 26 Aleksandarć, Racija.– Zaboravljen genocid, Beograd 2007

VÖLKL Ekkehard, Abrechnungsfuror in Kroatien. U: K.-D HENKEL, H. WOLLER; Politische Henry ROUSSO, L'Épuration. Politische Säuberung in Frankreich. U: K.-D. HENKEL, H.WOLLER; Politische Säuberung in Europa, 358-394.

WEDEKIND, Michael, Nationalsozialistische Besatzungs- und Annexionspolitik in Norditalien 1943–1945. Oldenbourg 2003.

WEINKE Annette, „Allierter Angriff auf die nationale Souveränität“? Die Strafverfolgung von Kriegs- und NS-Verbrechen in der Bundesrepublik, der DDR und Oesterreich, U: N. FREI, Transnationale Vergangeheitbewältigung.Göttingen 2013, 37-53.

WOLLER Hans, „Ausgebliebene Säuberung“? Die Abrechnung mit dem Faschismus in Italien. U.Klaus-Dietmar HENKEL, Hans WOLLER (Hg.), Die politische ...in Europa, str. 358-394.

ZEČEVIĆ Miodrag - Jovan P. POPOVIĆ; Dokumenti iz istorije Jugoslavije. Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača iz Drugog svetskog rata, tom II., prir. Miodrag M. Zečević i Jovan P. Popović, Beograd 1998., 289.;

Zemaljsko Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Hrvatske, Zbornik dokumenata 1944. (od 10. svibnja do 31. prosinca), Zagreb 1975., 28.-30.;

INTERNET PODACI

ALLIED [PDF] [ALLIED DECLARATIONS CONDEMNING GERMAN ATROCITIES IN](#)

...

images.library.wisc.edu/FRUS/EFacs/1942v01/reference/frus.frus1942v01.i0006.pdf

AVNOJ: https://hr.wikisource.org/wiki/Odluka_II._zasjedanja_AVNOJ-a_o_izgradnji_Jugoslavije

BADOVINAC Tomislav (ur.) Titovo doba – Hrvatska prije, za vrijeme i poslije - www.znaci.net/00002/365.pdf ,103-135

BAUER Dr. Fritz (Njemački Državni tužitelj, glavni inicijator ponovnog pokretanja suđenja nacistima i zločincima u Aušvicu: <http://www.auschwitz-prozess-frankfurt.de/index.php?id=23>

BILANDŽIĆ Dušan, Međunacionalni odnosi u Jugoslaviji u svjetlu različitih društveno-političkih sistema- Skica problema. U: Politička misao 1974. [file:///D:/Moji_Dokumenti/Downloads/politicka_misao_1974_1_2_101_114%20\(1\).pdf](file:///D:/Moji_Dokumenti/Downloads/politicka_misao_1974_1_2_101_114%20(1).pdf)

BORIĆ Gojko, Hrvati u Madridu. Hrvatska Revija 2010, www.<http://www.matica.hr/hr/357/HRVATI%20U%20MADRIDU%20/>

ČUKMAN Alojzije (o Dr. Alojziji Čukmanu):

https://hr.wikipedia.org/wiki/Alojzije_%C4%8Cukman_i

Ferdo ČULINOVIĆ, Okupatorska podjela Jugoslavije, Beograd, 1970, str. 78-85.

Duško DIMITRIJEVIĆ; [Zahtevi pripadnika nekadašnje nemačke manjine za ... - doiSerbia \[www.doiserbia.nb.rs/ft.aspx?id=0025-85551101126D\]\(http://www.doiserbia.nb.rs/ft.aspx?id=0025-85551101126D\)](#), od D Dimitrijević - 2011

DEMOKRATSKA FEDERATIVNA JUGOSLAVIJA:

https://sh.wikipedia.org/wiki/Demokratska_Federativna_Jugoslavija

DEUTSCHE NATIONALBIBLIOTHEK,

<https://portal.dnb.de/opac.htm;jsessionid=FCF0AB5CED8F8BB13AB1FFE59281DF99.prod-wo>. (Literatur von und zu Dr. Vasa Čubrilović).

DE GRUYTER WALTER, [Rapallo-Vertrag - Zypern - Seite 102 - Google Books-Ergebnisseite: <https://books.google.de/books?isbn=3110010321;1962>](#)

DUKOVSKI Darko, Istarska enciklopedija: Istarska enciklopedija:

<http://istra.lzmK.W.hr/clanaK.W.aspx?id=2182>

[EMIGRANTSKA VLADA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE 1941 ... - Архив Југославије](#)
www.arhivyu.gov.rs/index.php?download_command=attachment .

GEIGER Vladimir, Ljudski gubici u Drugom svjetskom ratu i poraćju. ČSP br. 3/2010, 693-722.:Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili “okupatori i njihovi pomagači. Brojidbeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi). Časopis za suvremenu povijest (ČSP),br. 3/2011, 699-749. www.hrcaK.W.srce.hr/file/11002.

GLOBOČNIK Odilo:

https://de.wikipedia.org/wiki/Odilo_Globocnik#Kriegsendphase.2C_Flucht_und_Suizid

GRAHEK RAVANČIĆ Martina, Izručenja i sudbine zarobljenika smještenih u savezničkim logorima u svibnju 1945.... ČSP, br. 2., 391.-416. (2009)
 file:///D:/_Moji_Dokumenti/Downloads/grahek%20(1).pdf
[file:///D:/_Moji_Dokumenti/Downloads/grahek%20\(1\).pdf](file:///D:/_Moji_Dokumenti/Downloads/grahek%20(1).pdf) - [Izručenja i sudbine zarobljenika smještenih u savezničkim ...](#) hrcaK.W.srce.hr/file/74034

GRAHEK RAVANČIĆ Martina, [Ustrojavanje organa nove vlasti: Državna/Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora](#) www.hrcaK.W.srce.hr/file/197839 (Zagreb 2015)

HAJDINJAK Boris, Pozabljeni Mariborčan *Marko Rosne*. www.rotary-maribor.si/clani/marko *rosner*.

HOLJEVAC TUKOVIĆ Ana, [Uloga republičkih ministarstva](#) .

hrcak.srce.hr/file/13816 (2003)

INTER-ALLIED MEETING. Held in London at **St James's** Palace on June 12, 1941. RESOLUTION. The Governments of the United Kingdom of Great Britain and ...

JANDRIĆ Berislav, Prijepori saveznika oko zahtjeva Jugoslavije za izručenjem osumnjičenih za ratne zločine iz savezničkih izbjegličkih logora u Italiji 1945– 1947.) U: Časopis za suvremenu povijest, Zagreb, Jg. 38, H. 2, S. 373–716: Über www.hrcaK.W.srce.hr/file/11732.pdf

JANDRIĆ Berislav, Komunistička partija Hrvatske – Savez komunista Hrvatske 145-19543. Kongresi, sjednice Centralnog komiteta i njegovih organa. Kronologija prema dostupnim izvorima. PP 6. Zagreb 1987. 217-364. www.hrcaK.W.srce.hr/file/158348.pdf.

JOVIĆ Dejan, Hrvatska u socijalističkoj Jugoslaviji. U: T. BADOVIĆ, Titova doba. www.znaci.net.hr/0005. 103-135.

JUGOKOMUNISTIČKI ZLOČINI: [Jugokomunistički zločini nakon završetka Drugog svjetskog rata: Logori u 2. svjetskom ratu;-WWII - Komunistički zločini u Hrvatskoj: www.geni.com/projects/WWII-Komunisticki-Zlocini-u.../12411](#); [S. Pilić: Komunisti imali logor Jasenovac godinama poslije ...](#) www.hkv.hr > Hrvatski tjednik, 28. Jaenner 2015

KARAKAŠ OBRADOV Marica, Migracije njemačkog stanovništva na području tijekom drugoga svjetskog rata i poraća [pdf \(323 KB\), Hrvatski, Str. 271](#) hrcaK.W.srce.hr/file/130506 (3.1.2012).

KRSTEN Samo, Volá Londýn: Slovenija in Slovenci v londonskih govorih Jana Masaryka. www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-SN85ZIUH/79ff0a6a-fe96-45bc.../PDF
Razprave in gradivo. Ljubljana 2003, sl.42. 219-221.

LOEHR Alexander, Generaloberst der Wehrmacht > <http://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Personenregister/L/LoehrA.htm>

MEĐUNARODNI ODNOSI NOVE JUGOSLAVIJE: PDF] www.net/00001/138_72.pdf

MOSKAUER Deklaration: Demokratiezentrum Wien.: demokratiezentrum.org/.../moskauer-deklaration...

NULLUM CRIMEN SINE LEGE:

https://www.law.cornell.edu/wex/nullum_crimen_sine_lege

PARTIZANSKA PI KOMUNISTIČKA REPRESIJA I ZLOČINI U HRVATSKOJ 1944.-1946. DOKUMENTI http://hips.hr/wp-content/uploads/2013/01/partizanski_zlocini1-sadrzaj.pdf

RAINER Dr. Friedrich, Gauleiter und Kommissar der Operationszone Adriatisches Kuestenland: <http://ktnv1.orf.at/stories/438703>; http://www.salzburg.com/wiki/index.php/Friedrich_Rainer i www.google.si/Friedrich_Rainer)

REPRESIJA U HRVATSKOJ [PDF izvadak - Hrvatski institut za povijest](#) Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944-1946: hips.hr/wp-content/uploads/2013/01/partizanski_zlocini3-sadrzaj.pdf: Dokumenti Zagreb i Središnja Hrvatska. Hrvatski institut za povijest ,Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod . Dokumente Nr. 10-13.

SPOMEN CENTAR JASENOVAC (Javna ustanova Spomen centar Jasenovac): www.jusp-jasenovac.hr

STANGL Franz https://www.google.de/?gws_rd=ssl#q=Franz+Stangl

STARMAN Hannah/ *Martine* BOFULIN Hannah STARMAN / *Martine* BOFULIN, Institut za narodnostnavprašanja: Projekt „Judje in antisemitizam v Sloveniji“, 2006, : <www.inv.si/psja/spomin/furs_ziv.htm>, 19.7.2016., Institut za narodnostnavprašanja: Projekt „Judje in antisemitizam v Sloveniji“, 2006, : <www.inv.si/psja/spomin/furs_ziv.htm>, 19.7.2016.

STEINACHER Gerald, Nazis auf der Flucht. Wie Kriegsverbrecher über Italien nach Übersee entkamen. Innsbruck 2008. <http://www.imschatten.org/48.html>).

TROBEC MLAKAR Polona, Arhiv Republike Slovenije: fasc. 110-33-64: [RS-AJU ARS-Tro 2014 - Arhiv Republike Slovenije](#)

www.arhiv.gov.si/fileadmin/arhiv.gov.si/pageuploads/.../RS-AJU_ARS-Tro_2014.pdf

WANNSEERFERENZ: www.dhm.de/lemo/html/wk2/holocaust/wannse

ZAHTEVA JUGOSLAVIJE ZA IZRUCENJE izručenju v.Zahtjeva Jugoslavije
<http://www.cro-eu.com/forum/index.php?topic=1040.15;wap2>

<http://www.cro-eu.com/forum/index.php?topic=1040.15;wap2>

NARODNE NOVINE NDH

19 „Zakonska odredbe o privremenom pravnom položaju Njemačke narodne skupine u Nezavisnoj državi Hrvatskoj“, Narodne novine, br. 2/1942.

SLUŽBENI LIST DFJ

SLUŽBENI LIST FDRJ

SLUŽBENI LIST SFRJ

PRILOG

INTER-ALLIED MEETING Held in London at St James's Palace on June 12, 1941: Tekst Rezolucije: The Governments of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Canada, Australia, New Zealand and South Africa, the Government of Belgium, the Provisional Czechoslovak Government, the Governments of Greece, Luxemburg, the Netherlands, Norway, Poland and Yugoslavia, and the Representatives of General de Gaulle, leader of Free Frenchmen,

Engaged together in the fight against aggression,

Are resolved

1. That they will continue the struggle against German or Italian oppression until victory is won, and will mutually assist each other in this struggle to the utmost of their respective capacities;
2. That there can be no settled peace and prosperity so long as free peoples are coerced by violence into submission to domination by Germany or her associates, or live under the threat of such coercion;
3. That the only true basis of enduring peace is the willing co-operation of free peoples in a world in which, relieved of the menace of aggression, all may enjoy economic and social security; and that it is their intention to work together, and with other free peoples, both in war and peace to this end.

Source:

Trial of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunal under Control Council Law
No. 10

Vol XV Procedure, Practice and Administration
Washington, DC : Government Printing Office, 1946-1949

[The Avalon Project : St. James Agreement; June 12 1941](#)

avalon.law.yale.edu/imt/imtjames.asp;

INTER-ALLIED MEETING. Held in London at **St James's** Palace on June 12, 1941.
RESOLUTION. The Governments of the United Kingdom of Great Britain and ...

SADRŽAJ

1. Pitanja-vodilje i stanje istraženosti	2
2. Problematika: Kažnjavanje nacističkih i fašističkih zločina	9
2.1. Međunarodne inicijative	
2.2. Jugoslavija i NOP - Nacionalne inicijative za prevladavanje prošlosti	15
2.2.1. AVNOJ - temelj obračuna sa nasljedem nacizma i fašizma	
2.2.2. Jugoslavenski zahtjevi Saveznicima i inozemstvu za izručenjem 16 osumnjičenih osoba	16
2.2.3. Kaznenopravni instrumenti i institucije Titove Jugoslavije	20
„Lege artis“ osumnjičene i optuživane kategorije „zločinaca“	33
Nacionalizacija imovine - kažnjavanje podjednako kategorije okrivljenih kao i žrtava zločina	38
I što zaključujem iz istraživanja o tretmanu Holokausta u izgradnji socijalističkog poretka u Jugoslaviji? Zaključna ocjena	50
Summary	56